

MAXIM GORKI
GYERMEKÉVEIM

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA
1920

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi (CC BY-SA 4.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.hu>

Elektronikus változat:
Budapest : Magyar Elektronikus Könyvtárért Egyesület, 2015
Készült az Internet Szolgáltatók Tanácsa támogatásával.
Készítette az Országos Széchényi Könyvtár E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ISBN 978-615-5472-48-0 (online)
MEK-14192

A félhomályos, szűk szobában szorosan az ablak mellett a padlón feküdt apám, fehér lepelbe volt takarva és szokatlanul hosszúnak látszott; mezitelen lábán az ujjak olyan különösen merevek voltak és jóságos, békésen a mellén nyugvó kezeinek ujjai is begörbültek; kerek, fekete rézpénz takarja el máskor oly vidám szemeit, barátságos arca komor, sötét és aggodalomba ejtenek fenyegetően vigyorgó fogai.

Anyám, félig felöltözve, vörös alsószoknyában térdel a földön és apám puha, hosszú haját fésüli a homlokából a nyaka felé egy fekete fésűvel, amelyikkel egyébként én szoktam a dinnyehéjat fűrészelni; anyám folyton beszél valamit mély, rekedt hangon, szürke szemei dagadtak és ahogy könnyei nagy cseppekben folynak, szinte úgy látszik, mintha a szemei olvadnának el.

Engem kézen fogva vezet nagyanyám, egy gömbölyded, nagyfejű asszony, akin feltűnők a nagy szemek és a komikus formájú orr; nagyanyám egészen fekete, valami lágyság van a lényében és engem roppantul érdekel. Nagyanyám is sír, sajátságos, jóságos módon sír, mintha csak anyámnak akarna segíteni; közben egész testében remeg és apám felé húz és tol engem; én pedig nem akartam odamenni, elbujtam nagyanyám mögé, mert félttem, nagyon, nagyon félttem.

Még sohasem láttam felnőtt embereket sírni és nem értettem azokat a szavakat, amiket nagyanyám többször ismételt:

- Búcsúzz el apádtól, sohase látod többé viszont! Apád meghalt, kicsi fiam, oly hirtelen és oly korán halt meg.

Súlyos betegségen estem át akkoriban és nemrég álltam lábra. Betegségem alatt - jól emlékszem erre - apám sokat foglalkozott velem; mindig vidám volt - aztán hirtelen eltűnt és helyette nagyanyám, ez a különös asszony, jött ágyamhoz.

- Honnan jöttél? - kérdeztem tőle.

- Felülről jöttem lefelé, Nishnijből.

- Gyalog jöttél?

- Vizen nem lehet gyalog járni. Hajón utaztam természetesen. Maradj most nyugton!

Nem tudtam, hogy értsem szavait. A mi házunkban fent egy nagyszakállú perzsa lakott és lent, a pincében egy öreg, sárga kalmuk, aki juhbőrrel kereskedett, - itt aztán, hogy egyiktől a másikhoz jusson az ember, le lehetett csúszni a lépcső fáján; de mi köze van ehhez a víznek. Nem, egészen biztos, hogy a nagymama helytelen dolgokat beszél.

- Miért kell csendesnek lennem? - kérdeztem.

- Mert nem szabad itt lármát csapni - felelte jóságosan.

Volt lényében valami barátságos, vidám, szívet megnyerő. Mindjárt az első naptól kezdve barátságot kötöttünk és szerettem volna vele együtt a lehető leggyorsabban elhagyni ezt a szobát. Az anyám viselkedése nyomasztólag hat reám; sírása, panaszkodása új, nyugtalanító érzést vált ki belőlem. Először láttam őt így sírva, panaszkodva - egyébként mindig szigorú volt, keveset beszélt és olyan nagy, tiszta és síma volt, mint egy tó; hatalmas, nagy termete és roppantul erős karjai voltak. És most kellemetlen ránézni: a szemei kisírtak, dagadtak, a haja kócos és minden rendetlen rajta. Haja, amely máskor símára volt fésülve és mint nagy, csillogó koszorú övezte fejét, most arcába lóg, mezitelen vállait takarja és az a fele, amelyet varkocsba font, apám szendergő arcába lóg. Jó ideje állok már a szobában és mégsem nézett rám egyszer sem - egyre az apámat fésüli és közben folyton sír és csuklik.

Fekete emberek, akiket egy rendőr vezet, néznek be az ajtón.

- Végezzetek vele gyorsan - mondja a rendőr nyersen.

Az ablakra sötét posztót függesztettek, amely úgy dagadozik, mint egy vitorla. Egyszer az apámmal utaztam ilyen vitorlás csónakon. Hirtelen mennydörgés hallatszott; apám felkacagott, erősen megszorított térdével és így kiáltott:

- Ne félj, nem lesz semmi baj!

Anyám egyszerre felugrott, de mindjárt összeesett és hajával végigsöpörvén a padlót, hanyatt vágódott; szemei lecsukódtak, sápadt arca elkékült, a fogai vigyorogva tűntek elő, amint apám fogai és iszonyú hangon ordította:

- Tegyétek be az ajtót... Alexej - menjen ki!

Nagyanyám félretolt, az ajtóhoz rohant és odakiáltotta az embereknek:

- Ne féljete, kedveseim! Ne nyuljatok hozzá, az isten szerelmére, menjete el! Nem a kolera bántja - a szülőfájások jöttek rá. Könyörüljete rajta, jó emberek!

Elbujtam a szekrény mögött a sötét sarokban és onnan láttam, amint anyám nyögve, fogait csikorgatva vergődött a földön, míg nagyanyám, körülötte szorgoskodva, ilyeneket mondott:

- Az atyának és fiúnak nevében... Viseljed türelemmel, Warjusa... Istennek szent anyja, szószólónk...

Borzasztóan féltém: anyám és nagyanyám a padlón, szorosan az apám mellett foglalatoskodtak, meglökték őt, nyögtek és kiabáltak és apám mozdulatlanul feküdt és úgy látszott, mintha nevetne. Hosszú, hosszú ideig tartott ez a vergődés a padlón: anyám mindig megpróbált felállni, mindig visszaesett; nagyanyám kipöndörült a szobából, mint egy nagy, puha, fekete lapda és aztán a sötétben hirtelen felharsant egy kis gyerek sírása.

- Úristen, legyen áldott a Te neved! - mondta nagyanyám. - Fiú született!

És meggyújtott egy gyertyát.

Ezután alkalmasint elaludtam a sarokban, mert annak a napnak eseményeiről nem tudok többet.

Egy másik kép, amely bevésődött emlékezetembe: Esős nap, sivár sarok a temetőben; én egy csuszós földhányáson állok és lenézek a sírgödörbe, ahova leeresztették a koporsót apámmal; a gödör fenekén sok víz van.

A sírnál kívülem még nagyanyám állott s a rendőr, aki egészen átázott és két dörmögő ember ásókkal. Meleg eső permetezett le ránk olyan finom cseppekben, mint kicsiny üveggyöngyök.

- Temessétek be a gödröt! - mondta a rendőr és elment.

Nagyanyám sírt és arcát eltakarta fejkendője sarkával. A két ember előrehajolt és sietve hánnya a földet a sírgödörbe. A víz felbugyborékol.

- Eredj odébb! - mondta nagyanyám és vállon ragadott; én kicsusztam kezéből - maradni akartam.

- Oh, istenem, milyen fiú is vagy te - panaszkodott nagyanyám olyan hangon, amiből nem lehetett megtudni, hogy az úristenre, vagy rám van-e panasz? Sokáig állott ott, hallgatva lehorgasztott fővel; a sírt már betemették és ő még mindig ott állt.

A két ember a lapos ásóval hangosan rásujkolt a földre; szél kerekedett és szétkergette a felhőket. Az eső elállt. Nagyanyám kézen fogott és odavezetett a templomhoz, amely jóval odébb volt a sűrű, sötét fejfák között.

- Miért nem sírsz? - kérdezte, mikor elhagytuk a temetőt. - Egy kicsit mégis kellene sírnod.

- Nincs kedvem hozzá - mondtam.

- Nos, ha nincs kedved hozzá, hát hagyd - mondotta halkan.

Gyermekkoromban ritkán sírtam és mindig csak olyankor, ha sértve éreztem magam és sohasem akkor, ha fájdalmat éreztem; apám mindig nevetett könnyeimen, anyám azonban rám kiáltott:

- Te, ne üvölts már!

Ezután sötétvörös házak között a széles, fölöttébb piszkos utcán át kocsin hazahajtottunk.

Néhány nap múlva - én, nagyanyám és anyám - egy gőzhajó kicsiny kajütjében utaztunk valami nagy vizen; újszülött testvérem, Maxim meghalt és fehér vászonba burkolva, vörös szalaggal átkötve, a kajüt sarkában az asztalon feküdt.

Én felmáztam a bőröndökre és bugyrokra s kinéztem az előreugró, kerek ablakon, amely valami óriási lószemhez hasonlított.

A nedves üveg mögött szüntelenül hömpölygött a zavaros, tajtékozó víz. Néha-néha neki-csapódott az ablaknak, megnedvesítvén az üveget.

Önkénytelenül a padlóra ugrottam.

- Ne félj semmit - mondja nagyanyám és puha kezeivel könnyedén felemel és újra a bugyrokra állít.

A vizen szürke, nedves köd fekszik; valahol a távolban a sötét part látszik és aztán újra eltűnik a ködben és vízben. Köröskörül minden remeg és reszket, - csak anyám áll szilárdan és mozdulatlanul a kajüt falának támaszkodva. Kezeit nyakába szorítja. Arca sötét, mintha ércből lenne, szemeit lecsukja; állhatatosan hallgat és általában valami más, valami új lett - a ruhája is, amit most hord, ismeretlen előttem.

Nagyanyám egyre ezt mondja neki:

- Egyél valamit, Warja, ha csak keveset is.

Anyám hallgat és meg sem mozdul.

Nagyanyám velem csak suttogva beszél; az anyámmal valamivel hangosabban, de vele is bizonyos elővigyázatossággal, óvatossággal és nagyon keveset. Úgy látszik, mintha félne anyámtól. Ezt nagyon jól megértem és ez még közelebb visz engem nagyanyámhoz.

- Saratow! - kiáltotta anyám egyszerre hangosan és szinte haragosan. - Hol a matróz? - Milyen különös, idegen szavakat használ: Saratow, matróz...

Szélesvállú, őszeshajú, kékruhás ember lép a kajütbe. Kis lábát hozott, amit nagyanyám átvett tőle; belefektette a kicsiny, halott testvéremet, lezárta a lábát és kinyújtott karjain vitte ki az ajtón. Olyan kövér volt, hogy csak oldalt, mindenféle komikus forgolódás közben tudott kijutni a keskeny kajütajtón.

- Oh, mama! - kiáltott rá anyám és kivette kezéből a kis koporsót. Aztán mind a ketten eltűntek s én egyedül maradtam a kajütben és a kékruhás embert nézdegéltem.

- Na, busi, a testvérkéedet már elvitték! - mondotta, miközben fölém hajolt.

- Ki vagy te?

- Egy matróz.

- És kicsoda Saratow?

- Saratow egy város. Nézz csak ki az ablakon, - itt van.

Kinézttem az ablakon és szárazföldet pillantottam meg; feketén, szaggatottan, a ködtől gőzölögve, - mint egy nagy szelet kenyér, amelyet éppen most vágtak le frissen sült cipóból.

- Hova ment a nagyanya?

- Az unokáját temetik el.

- Nemde, a földbe temetik a kicsit?

- Bizonyára, bizonyára! A földbe temetik.

Hangos dohogás és sipolás hallatszott felettünk. Tudtam már, hogy a gőzös dohog és sipol és nem ijedtem meg. A matróz gyorsan a padlóra tett és tovább sietett.

- El kell mennem! - kiáltotta felém.

Én is ki akartam menni a kajútból és az ajtó elé léptem. Nem messze az ajtótól csillogott a fedélzetre vezető lépcsők rézverete. Felnéztem és embereket pillantottam meg bugyrokkaival és kosarakkal kezükben. Nyilván kiszálltak a hajóról, tehát én is el akartam menni. Mikor a többiekkel együtt a fedélzetre értem, a kis híd előtt, mely a hajóról a partra vezetett, valamennyien rámkiáltottak: Miféle gyerek ez? Kinek a fia vagy?

- Nem tudom!

Sokáig ide-oda lökdöstek, ráztak, taszigáltak. Végre megjelent az őszeshajú matróz, karon ragadott és azt mondta:

- Hiszen ez az asztrachani a kajútból.

Gyorsan levitt a kajútba, rátett a bugyrokra és az ujjával fenyegetve, mondta:

- Itt maradsz - és jaj neked, ha megint elszaladsz!

A lárma egyre halkabb lett fejem fölött, a gőzös reszketett és nem taposta többé a vizet. A kajüt ablaka elé valami nedves fal tolódott. Sötét és fojtó volt a kajútban, a bugyrok mintha megdagadtak volna, általában nagyon barátságtalan volt a szűk szobában. Talán bizony örökre itt akarnak hagyni, egyedül az üres gőzösön?

Az ajtóhoz szaladtam. Az ajtó nem nyílt ki, nem tudtam lenyomni a rézkilincset. Felvettem egy tejjel telt üveget és teljes erővel a kilincshez vágtam. Az üveg darabokra tört, a tej végigcsurgott lábaimon és belefolyt csizmáimba.

Balsikerem egészen elkeserített, lefeküdtem a bugyrokra, csendesen sírtam és bánatomban elaludtam.

Mikor felébredtem, a gőzös megint rengett, reszketett és a kajüt ablaka úgy izzott, mint a nap. Nagyanyó mellett ült, haját fésülte, közben összeráncolta homlokát és valamit suttogott. Nagyon hosszú, sűrű haja volt, fekete-kékes csillogással. Haja ráömlött a vállára, mellére, térdére és leért a földre. Egyik kezével felvette haját a földről és nem minden fáradság nélkül fésülte egy fafésűvel a vastag fonatokat; ajkát félrehúzta, sötét szemei haragosan csillogtak és arca olyan kicsinynek és nevetségesnek tűnt fel abban a sötét hajfolyamban.

Nagyon haragosnak látszott ma; mikor azonban megkérdeztem, hogy miért olyan hosszú a haja, épp olyan meleg, lágy hangon felelt, mint tegnap.

- Alkalmassint büntetésből növesztette az isten ilyen hosszúra a hajamat, hogy kínlódjam vele én, bűnös lélek, fésülködés közben. Mikor még fiatal voltam, elbüszkélkedtem hosszú hajfónataimmal, most elátkoznám őket. Aludj, kicsikém, korán van még - a nap csak most kelt fel.

- Nem akarok többet aludni.

- Nos, ahogy akarod - mondta jóságosan és helybenhagyólag, miközben haját egyetlen varkocsba fonta és a pamlag felé pillantott, ahol hosszan elnyújtózva, arccal lefelé, anyám aludt.

- Mondd csak, hogy törted össze a tejesüveget? De halkán beszélj!

A szavakat sajtószerűen, énekelve ejtette ki és szavai nagyon könnyen vésődtek be emlékezetembe. Olyanok voltak, mint a virágok, olyan kedvesek, világosak és nedvdúsak. Mikor mosolygott, kitágultak pupillái, amelyek olyan sötétek voltak, mint a cseresznye és leírhatatlanul kellemes fény ragyogott bennük, ép, fehér fogai csillogva tűntek elő és bár orcáinak sötét bőre tele volt ráncokkal, fiatalosnak és vidámnak látszott. Csak duzzadt orrlyukai, vöröses, puha nagy orra torzították el arcát, - nagyanyó ugyanis szeretett tubákozni egy fekete, ezüstveretű szelencéből és szívesen iddógált is. Egész megjelenésében volt valami sötét, de bensőjéből szemem keresztül kiolthatatlan, meleg, vidám ragyogás áradt. Hajlott volt, szinte pupos és amellet nagyon kövér; mégis könnyedén, rugalmasan mozgott, mint egy nagy macska és olyan lágyság is volt, mint ez a barátságos állat.

Mielőtt eljött hozzám, én is sötétben elbujva aludtam, de megjelenése felébresztett, kivezetett a világosságra, körülöttem mindent szétéphetetlen szálakkal kötött egybe, tarka csipke-szővéssé font össze; az első pillanattól kezdve egész életemen át drága volt számomra, olyan közel állott szívemhez, mint senki más a világon, olyan meghitt, érthető volt számomra, mint egyetlen más lény sem. Önzetlen szeretettel ragaszkodott a világhoz és ez az önzetlen szeretet adott nekem erőt, szilárdságot az élet harcaira.

Negyven esztendő előtt a gőzösök meglehetősen lassan haladtak: a mi utazásunk Nishnij-Nowgorodba bizony sokáig tartott és még jól emlékezem ezekre a napokra, amelyeket szépségben úszva töltöttem el.

Az idő kiderült; reggeltől estig a fedélzeten időztem nagyanyámmal a tiszta ég alatt, a Volga ősztől aranyozott partjai között, amik olyanok voltak, mintha selyemhímzéssel díszítették volna őket. Sietség nélkül, csavarjaival lustán, zajosan csapkodva a vizet, úszott a rikítóan vörös hajó a folyón felfelé, hosszú kötélén vontatva az uszályhajót. A sötét uszály olyan, mint egy óriási koporsó. A nap észrevehetően csendesen leng a Volga fölött; köröskörül óránként változik minden, új lesz minden; a zöld hegyek olyanok, mint hasas fodrok a föld pompás ruháján; a parton faluk, városok, amelyek távolról úgy látszanak, mintha prominenciából formáltak volna őket; aranyos sárga lombok úsznak a vizen.

- Nézzed csak, milyen szép - mondja nagyanyó minden percben; a hajó egyik széléről a másikra megy, ragyog az arca és tágra nyílt szemei felszívják a nagyszerű tájakat.

A csodálatos látvány mellett, melyet a partok tárnak elénk, egészen megfeledekzik rólam; karjait összefonja mellém, mosolyogva és hallgatva áll a fedélzet szélén és könnyek csillognak szemében. Megrántom sötét, virágos szoknyáját.

- Mi az? - kérdi megrezzenve. - Úgy érzem magam, mintha aludnék és valami szépet álmodnék.

- És miért sírsz?

- Az örömtől és az öregségtől sírok, kicsikém - mondja mosolyogva. - Mégis öreg vagyok már, látod - hatvan esztendőcske van mögöttem, bizony!

És miután burnótot vett, mindenféle kalandos történeteket kezdett mesélni nemes rablókról, jámbor zarándokokról, szörnyetegekről és mindenféle pokoli hatalmasságokról. Titokzatosan,

halk hangon mesélt, miközben arcomba hajolt és nagy pupilláival szemembe nézett, mintha megelevenítő erőket akarna szívembe belesugározni. Úgy beszél, mintha énekelne és minél tovább mesél, annál dallamosabban csengnek szavai. Leírhatatlan gyönyörűség számomra őt hallgatni. Beszívom a szavait, nagyobb leszek tőlük és kérlelem:

- Mesélj még tovább!

- Még tovább! Na hát, idehallgass! Egyszer egy kobold a kemencelyukban ült és a koboldnak szeg ment a talpába és ide-oda ugrándozott és nyöszörgött: »Oh, drága egérkéim, jaj de fáj. Oh, jóságos egérkéim, nem bírom tovább!«

Közben nagyanyám felemelte lábát, megfogta mind a két kezével, jobbra-balra ringatózott és elfintorította arcát, mintha ő is érezné a fájdalmat.

A matrózok, szakállas emberek, barátságos arccal állnak körül bennünket, odafigyelnek, tetszik nekik a dolog és ők is kérik:

- Nos, nagyanyó, mesélj még valamit!

És aztán meghívják bennünket:

- Jertek, vacsorázzatok velünk!

Vacsoránál nagyanyát pálinkával, engem dinnyével vendégelnek meg; dinnyét csak titokban adnak, mert a hajón van egy ember, aki mindenféle gyümölcs evését megtiltotta, aki elszedte az emberektől a gyümölcsöt és a vízbe dobálta. Ez az ember úgy van öltözve, mint egy rendőr, mindig részeg és mindenki elbujik előle.

Anyám csak ritkán jön a fedélzetre és akkor is félrevonul tőlünk. Majdnem mindig hallgat. Mint ködön vagy áttetsző felhőn át látom nagy, karcsú alakját, sötét, érckemény arcát, varkocsba font világos hajának dús koszorúját. Minden erőteljes, kemény rajta; egyenesen néző, szürke szemei is, amelyek olyan nagyok, mint nagyanyóé, de keményen, barátságatlanul néznek, mintha távolból pillantanának ránk.

- Az emberek nevetnek magán, mama - mondta egyszer nagyanyónak.

- Nos, az isten áldja meg őket,- felelte jókedvűen nagyanyó - csak hadd nevéssenek, az jót tesz nekik.

Emlékezem még arra a gyerekes öröme, amely úrrá lett rajta, mikor Nishnij-Nowgorodhoz közeledtünk. Odatolt, odahúzott a hajó széléhez és hangosan kiáltotta:

- Nézd csak, nézd, milyen szép! Itt van, kedves emberek, az én jó Nishnij-Nowgorodom. Milyen gyönyörű is, istennek szép városa; nézd csak a templomokat, mintha a levegőben úsznának.

És szinte könnyezve kérlelte anyámat:

- Warjuska, nézz csak oda. Gyere, nézz oda! Vagy már egészen elfelejtetted szülővárosodat? Örülj hát velem együtt!

Futó mosoly röppent át anyám sötét arcán.

A gőzös megállt a szép várossal szemben a folyó közepén, amely tele volt csónakokkal, vitorlásokkal. Árbócok százai meredeztek rajta, mint valami óriási sündisznó tüskéi. Egy nagy csónak, amelyben sokan ültek, odavezett szorosban a hajó mellé; a csónakkampóval odahúzták a hajó lépcsőjéhez és a benne ülők egymásután feljöttek a fedélzetre. Elöl alacsony, sovány öreg ember lépdelt hosszú fekete kabátban, vörös, szinte aranyosan csillogó szakállal, zöldes szemekkel. Orra olyan volt, mint a karvalyé.

- Papa! - kiáltotta mély hangján anyám és hozzá sietett. Az öreg ember megfogta anyám fejét, kicsiny, vörös kezeivel megsimogatta arcát és rikácsoló hangonmondotta:

- Oh, oh... buta libácskám! Itt vagy hát, úgy-e!... Na látod, látod... Ah, olyanok vagytok...

Nagyanya, aki úgy forgolódott, mint egy csavar, egyszerre ölelgette és csókolgatta valamennyiüket; odatolt az emberek közé és sietve mondotta:

- No, gyere gyorsan! Ez itt Michailo bácsi, ez meg Jakow bácsi. Itt van Natalia néni és ezek a te unokabátyáid, mind a kettőt Szasának hívják és ez itt unokahugod, Katerina. Ez a mi egész családunk, látod!

Nagyapa most feléje fordult:

- Hogy vagy, anyó - egészséges vagy?

Háromszor megcsókolták egymást.

Ezután nagyapó kivezetett a csoportból, amely szorosan körülállt engem, kezét a fejemre tette és ezt kérdezte:

- Na és te - ki vagy te?

- Én vagyok az asztracháni a kajütből.

- Mit beszél ez? - kérdezte nagyapám anyámhoz fordulva és anélkül, hogy választ várta volna, eltolt engem magától és így szólt:

- Az erős pofacsontokat az apjától örökölte... Nos, szálljatok a csónakba!

A partra evezünk és valamennyien egy csoportban mentünk végig a nagy terméskövekkel kövezett széles úton, a száraz fűvel benőtt lejtők között.

Az öregek előttünk mentek. Nagyapa jóval alacsonyabb volt, mint nagyanya és gyors, apró léptekkel ment nagyanyó mellett, aki mintha a légben lebegett volna, felülről nézett le rá. Mögöttük ment a két nagybácsi - a barna, símahajú Michailo, aki olyan sovány volt, mint nagyapó és a szőke, göndörhajú Jakow; néhány kövér asszony rikítószínű ruhákban és egy féltucat gyerek, akik valamennyien idősebbek voltak, mint én és nagyon csendesek voltak; követték a férfiakat. Én nagyanyával s Natalia nénival mentem. A néni alacsony termetű, sápadt és kékszemű volt, nagyon kövér és útközben gyakran meg kellett állania. Fáradtan, lihegve suttozta:

- Oh, nem bírom tovább.

- Miért cipeltek téged magukkal? - dörmögte boszúsan nagyanya. - Ostoba népség.

Sem a felnőttek, sem a gyerekek nem tetszettek nekem; idegennek éreztem magam közöttük és úgy éreztem, mintha most már nagyanya is távolabb állna tőlem.

Különösen a nagyapa nem tetszett nekem; mindjárt ellenségemet sejtettem benne és egészen különös, aggódó kíváncsisággal párosult figyelemmel fordultam feléje. A feljártat végéhez értünk. Ott egészen fenn, a domb jobboldalán, az út első háza gyanánt egy egyemeletes ház állott alacsony tetővel és bámészkodva előreugró ablakokkal. Az utca felől nagynak látszott, belül azonban a félhomályos, kis szobákban, szűk volt; mindenfelől izgatott emberek szaladgáltak ide-oda, mint egy gőzösön, amely éppen kikötni készül, gyerekek surrantak végig a házon, udvaron, mint egy csoport tolvajló veréb és metsző, előttem ismeretlen szag áradt szét minden helyiségben.

Kijutottam az udvarra. Itt sem tetszett nekem egy cseppet sem; mindenütt nagy, nedves bőrök lógtak, kádak állottak sűrű, különböző színű folyadékokkal, amikbe nagy darab szöveteket

áztattak. Egy sarokban alacsony, félig dűledező épület állott egy nagy kemencével, amelyben magas lánggal égett a gyaluforgács, míg egy óriási üstben főtt, forrt valami és egy ember, akit látni sem lehetett, erős hangon különös szavakat kiabált:

- Szantálfát... fuxint... vitriolt...

*

Nagyon különös, durva, tarkán mozgalmas élet kezdődött most számomra, amely ijesztő gyorsasággal robogott el fölöttem. Úgy él emlékezetemben ez az idő, mint egy komor mese, amelyet valami jóságos, de riasztóan őszinte géniusz mesélt el. Most, hogy újra felidézem a multat, szeretnék néha magam is kételkedni abban, hogy minden úgy történt, ahogy valójában történt, mert túlságosan tele van kegyetlenséggel annak az »értelmetlen nemzetségnek« sötét élete, amelyről beszélni akarok.

De az igazság fontosabb, mint a lány érzékenység és végül is nem az én személyemről van szó, hanem arról a legkülönfélébb szűk, tompa és kínos benyomásoktól teli környezetről, amelyben egykor éltem és amelyben az egyszerű orosz nép mind a mai napig tengődik.

Nagyapám házát mindenkinek mindenki ellen való ellenségeskedésének fojtóan forró légköre töltötte el. Ez mételeyezte meg a nagyokat, de a gyerekek is élénken résztvettek a veszekedésben. Nagyanyám elbeszéléseiből megtudtam később, hogy anyám visszatérése a szülői házba ép arra az időre esett, amikor fivérei a legnagyobb makacssággal követelték nagyapától, hogy ossza fel köztük a vagyont. Anyám váratlan visszatérése még erősebbé tette azt a kívánságukat, hogy az apai vagyont felosszák. Attól féltek, hogy anyám követelni fogja, hogy hozományát fizessék ki, amit nagyapó eddig megtagadott, mert anyám az ő akarata ellen ment férjhez. Két nagybácsim abban a véleményben volt, hogy anyám hozományát s jog szerint köztük kell felosztani. Ezenfelül éles nézeteltérés volt köztük arra vonatkozóan is, hogy ki rendezzen be új cserzőműhelyt Kuriawin külvárosban, az Oka folyón túl.

Mindjárt megérkezésünk után, mikor a konyhában ebédnél ültünk, elkezdődött a veszekedés: a két nagybácsi hirtelen felugrott, az asztalon keresztül egymás felé hajolt, nagyapára ordított, dühöngve csikorgatta fogait és úgy rázták magukat, mint a kutya; nagyapó pedig egészen kipirult arccal rávágott a kanállal az asztalra és éles hangján, mint egy kakas, kiáltotta:

- Kidoblak benneteket a házamból! Menjete koldulni!

Nagyanya arca fájdalmasan eltorzult.

- Adj oda nekik mindent, apó - nyugodtabban fogsz élni! Adj nekik mindent, isten nevében! - mondotta.

- Fogd be a szádat, öreg! Te még segísz nekik! - rikácsolta nagyapó villogó szemekkel; és nagyon meglepődtem, hogy ilyen kis emberke olyan hangosan tud kiabálni.

Anyám felkelt az asztaltól, kimért léptekkel az ablakhoz ment és valamennyiüknek hátat fordított.

Michailo bácsi hirtelen teljes erőből odasujtott jobb öklével testvérének, Jakownak arcába. Jakow hangosan felüvöltött, megragadta támadóját és mindketten nyöszörögve, hörögve és káromkodva hemperegtek a földön.

A gyerekek hangos sírásban törtek ki és szegény Natalia néni elkezdett kétségbeesetten kiabálni. Anyám átölelte két karjával és kivezette őt. Juvgonija, a himlőhelyes dajka, egy vidám, öreg asszonyka, kikergette a gyerekeket a konyhából. Székek dőltek fel, vad kaosz támadt. Az egyik cserzőseged, egy szélesvállú, fiatal legény, akit »cigányka« csúfnévvel illettek, lovagolva ült Michailo bácsi hátán, míg a művezető, Grigorij Iwanowics, egy kopasz-

fejű, hosszúszakállú férfi, aki fekete pápaszemet viselt, a legnagyobb lelki nyugalommal kötötte össze egy törülközőkendővel a nagybácsi kezét.

A megkötözött Michailo előrenyújtotta nyakát, ritkás fekete szakállával végigsöpört a földön és ijesztően hörgött, nagyapó pedig egyre az asztal körül szaladt és panaszos hangon kiabálta:

- És ezek testvérek? Egy húsból, egy vérből valók?! Oh, ti!...

Én mindjárt a verekedés kezdetén ijedtemben felmásztam a kemencére és onnan néztem megdöbbenve és aggódva, hogy mosta le nagyanyó egy réz mosdóteknőben Jakow bácsi összevert arcáról a vért; a bácsi sírt közben, toporzékol, nagyanyó pedig tompa hangon mondotta:

- Istenverte kölykök, térjetekek végre észhez! Nagyon is durvák ezek a kölykök!

Nagyapó feljebb húzta széttépett ingét, amely lecsúszott válláról és rákiáltott:

- Igen, ilyen bestiákat hoztál a világra, te boszorkány!

Mikor Jakow bácsi elment, nagyanyó a szoba sarkába vánszorgott és szívettépő panaszokban tört ki:

- Oh, istennek szent anyja, könyörületes Mária, térítsd észre gyermekeimet!

Nagyapó kissé oldalt állott, az asztalra nézett, amelyen minden feldőlt, szétfolyt:

- Csak jól vigyázz, anya, hogy ezek Warwarával ne csináljanak valamit - ezek képesek arra is, hogy megöljék!

- Miket beszélsz, az isten szerelmére? Vesd le az inged, megfoltozom.

És az öreg fejét két keze közé fogta, homlokon csókolta őt. Nagyapó arcát nagyanyó vállára hajtotta és így szólt:

- Nem marad más hátra, mama, mint hogy hozzáfogjunk az osztozkodáshoz.

- Tedd meg, papa, nem marad más hátra.

Sokáig beszélgettek egymással, eleinte egész barátságosan, később azonban nagyapó úgy kaparászott lábaival a földön, mint egy kakas viadal előtt, ujjával megfenyegette nagyanyát és hangosan, haragosan így szólt hozzá:

- Már kiismertelek téged - te a két gyerekkel tartasz. A te Miskád igazi jezsuita és Jaskád egy szabadkőműves! Elisszák, eldorbézolják minden vagyonomat.

Én valami ügyetlen mozdulatot tettem a kemencén és ledobtam a vaslapot, amely egy kiugró sarokról éppen a mosogatóteknőbe esett. Nagyapó felugrott a kemence padkájára, lehúzott engem a kemencéről, arcomba báméskodott, mintha először látott volna.

- Ki tett téged a kemencére? Anyád?

- Magam másztam fel.

- Ne hazudj!

- Nem, igazán... úgy féltém.

Egy kicsit a homlokomra ütött és eltolt magától.

- Egészen az apja! Takarodj, eridj innen!

Örültem, hogy kimehettem a konyhából.

Nem kerülte el figyelmemet, hogy nagyapa okos, élesen néző zöldes szemeivel nagyon gondosan ügyelt rám és én féltem tőle. Emlékezem rá, hogy ezek előtt a szűrő tekintetek előtt igyekeztem elbujni. Én nagyapát rossz embernek tartottam, mert mindenkivel gúnyos, sértő hangon beszélt és mindenkit csipkedett, heccelt.

- Oh, ti-i! - mondotta gyakran megvetően, de úgy mondta ezt, hogy mindig borsózdott tőle a hátam.

Esténként a két nagybácsival és a segédekkel a műhelyből a konyhába ment teázni. Ahogy a munkától kimerülten, a csertől kékes, vitrioltól összeégett kezekkel, keskeny szalagokkal felkötött hajjal ott ültek, hasonlítottak a sötét szentképekhez, amelyek ott függtek a konyha sarkában. Ebben a veszélyes órában nagyapa velem szokott szembeülni és társalogni és sokkal behatóbban, mint többi unokáival, ami szemmel láthatólag felkeltette a többiek irigységét. Kecses természetű volt, minden vonása markáns, mintha esztergályozták volna. Virágokkal hímzett, tompán fénylő atlaszmellénye régi volt és kopott, gyapjúinge egészen gyűrött, nadrágja térdén nagy foltokkal volt borítva és mégis tisztább, rendesebb benyomást tett, mint két fia, akik zsakettet, chemisetet és selyem nyakravalót hordtak.

Néhány nappal megérkezésünk után nagyapa elrendelte, hogy tanuljak meg imádkozni. A többi unokái mind idősebbek voltak már, mint én és olvasni tanultak már; a Krisztus mennybemenetele nevű templom sekrestyéje volt a gyerekek tanítója. A templom aranyos kupoláit látni lehetett a ház ablakain át. Engem a csendes, félénk Natalia néne tanított, ez a gyerekarcú asszony, akinek olyan áttetsző szavai voltak, hogy azt hittem, át lehet látni rajtuk.

Szerettem hosszan a szemébe nézni anélkül, hogy a tekintetemet elfordítottam volna tőle, vagy pislogtam volna; ő pedig lehúnyta szemeit, elfordította fejét s halkán, szinte suttogva kérlelt:

- Mondd hát, kérlek: Mi atyánk, ki vagy a mennyekben...

És mikor aztán kérdeztem tőle: Mit jelent az - ki vagy a mennyekben? - aggodalmaskodva körülnézett a szobában és azt tanácsolta:

- Ne kérdezzess annyit, mondd egyszerűen utánam: Mi atyánk, ki vagy a mennyekben... Nos?

Nem tudtam megérteni, miért ne kérdezzek. Ez a szólam, »ki vagy a mennyekben«, titokzatos értelmet kapott előttem és szándékosan elferdítettem minden lehető módon: vagy ki, vikagy...

A jó néne, a viaszsárga, szinte olvadó arcú nem fáradt bele, hogy halk hangon kijavítson:

- Nem jól van, mondd egyszerűen: ki vagy...

Emellett nem is volt olyan »egyszerű«, amit meg kellett tanulnom, sőt nagyon is bonyolult volt számomra. Ez boszantott és a boszúságtól nem tudtam az imádságot emlékezetemben tartani. Egyszer megkérdezte nagyapa:

- Nos, Aljosa, mit csináltál ma? Játszottál, nemde? Látom a daganaton, ami a homlokodon van. Daganatot szerezni - ez bizony nem nehéz! Tudod-e már a Miatyánkot?

- Rossz emlékezőtehetsége van - mondotta a néni halkán.

Nagyapa jókedvűen nevetett és felhúzta vörös szemöldökeit.

- Ejnye no, úgy látszik, verést kell kapnod! - mondta és aztán megkérdezte: - Gyakran megvert az apád?

Nem értettem kérdését és hallgattam.

- Maxim sohasem verte - mondta anyám és nekem is megtiltotta, hogy üssem.

- Miért?

- Úgy vélte, hogy veréssel nem lehet semmire sem megtanítani.

- Ez a Maxim minden dolgában tökfilkó volt - bocsássa meg az isten, hogy egy halottról így beszélek! - felelte nagyapa élesen és boszúsan.

Nagyon bántott, amit mondott és nagyapa észrevette ezt.

- Mit biggyeszted úgy az ajkadat? Várj csak! - mondotta. Kezével végigsimította ezüstösen vörös haját és így folytatta: - Szombat este elpáholom Szaskát, majd meglátod!

A többiek nevettek, én azonban félrevonultam és elgondolkodtam azon, amit mondott. A műhelyben már sokszor hallottam ezt a szót, »elpáholni«, de úgy tetszett nekem, mintha más értelemben használták volna; nagyapó szájából ez a szó aligha jelentett jót és alkalmasint azt jelentette, hogy ütni, verni. Azt már láttam, hogy lovakat, kutyákat és macskákat ütnek és Asztrachánban a rendőrök verték a perzsákat is. De még sohasem láttam, hogy kis gyerekeket így ütöttek volna és ha két nagybácsim gyerekeit pofon vágta vagy fejbe ütötte, úgy a gyerekek egész közömbösen viselték el ezt is, legfeljebb megdörzsölték kezükkel az ütés helyét. Gyakran kérdeztem tőlük: - Nem fáj? - és ők mindig nagy bátran azt felelték: - Nem, egy cseppet sem fáj!

Ha Szaskának verést kell kapnia, úgy ez alkalmasint a gyűszű esete miatt volt, ami nemrég történt. Esténként, a tea és vacsora ideje között, a bácsik és a művezető a megfestett dolgokat, amelyeket festés előtt szétfejtettek, össze szokták varrni és etikettel ellátni. Egyszer Michail bácsi, hogy a félig vak művezetőt megtréfálja, meghagyta kilencesztendős unokaöccsének, Szaskának, hogy a művezető gyűszűjét melegítse meg a gyertyalángnál. Szaska a lámpatisztító ollóval felvette a gyűszűt és addig tartotta a lángba, amíg alaposan átmelegedett, aztán odatette Grigorij helyére és elbujt a kályha mögé. Véletlenül odajött nagyapa, hogy a varrásnál segítsen és ujját beledugta az izzóan forró gyűszűbe. Hatalmas lárma támadt, ami engem is a konyhába csábított, ahol nagyapa összeégett ujjával fülét szorongatva fölöttébb mulatságosan ugrándozott és egyre ezt ordította:

- Hát ezt megint ki csinálta, ti pogánynépség?

Michail bácsi ott ült az asztalra hajolva, ujjával pörgette a gyűszűt, mint valami csigát és egyre fújta, hogy lehűtse. A művezető olyan buzgón varrt, ahogy csak kitellett tőle és kopasz fején az árnyékok táncoltak. Jakow bácsi, aki a lármára szintén odasietett, a kályhasarok mögött elbujva halkán, magában nevetett és nagyanya a konyhagyalun nyers krumplit gyalult.

- Jakow Szaskája csinálta ezt - mondta hirtelen Michail bácsi.

- Ne hazudj! - ordította Jakow testvére arcába, előjövén a kályha mögül.

Valahol a sarokban pityergő hangon megszólalt Szaska:

- Michail bácsi biztatott fel, papa!

A két bácsi elkezdte szidni egymást. Nagyapa egyszerre nyugodt lett, a gyalult krumplit összeégett ujjára tette, kézen fogott és hallgatva ment ki a konyhából.

Este hosszan és sokat beszéltek az esetről és mindenki Michail bácsit tartotta bűnösnek. Megkérdeztem nagyapát, hogy Michail bácsit is »elpáholja«-e?

- Igaz, tulajdonképpen azt kellene tennem - dörögte és közben vizsgálódva nézett rám.

Michail bácsi, aki hallotta, amit mondtam, dühösen az asztalra csapott és rákiáltott anyámra:

- Fogd be a kis kölyköd száját, Warwara, vagy beverem a koponyáját!

- Csak egyszer próbálj a gyerekhez hozzányúlni! - mondta anyám olyan hangon, amely elhallgattatta a bácsit.

Kitűnően értett ahhoz, hogy röviden odavetett, találó megjegyzéssel elhallgattassa az embereket. Az volt az érzésem, hogy valamennyien féltek tőle, még a nagyapa is halkabban beszélt vele, mint másokkal. Ennek nagyon örültem és unokafivéreim előtt büszkén dicsekedtem vele:

- Az én anyám mégis a legkülönb!

Nem mertek ellentmondani. Ami azonban szombat este történt, nagy változást idézett elő abban az irányban, amely köztem és anyám között volt.

Szombat este előtt én is rossz fát tettem a tűzre.

Nagy érdeklődéssel figyeltem mindig, hogy a festőműhelyben milyen ügyesen színezik a szöveteket: a sárga szövetdarabot fekete folyadékba mártották és sötétkéken - ők »indigókék«-nek nevezték - húzták ki belőle; vagy sötét szövetet rózkavörös vízbe áztattak és a posztó sötétpiros - bordeaux, ahogy ők mondták - lett. A dolog olyan egyszerűnek látszott és mégsem értettem.

Égtem a vágytól, hogy egyszer én is átfessek valamit és közöltem ezt az óhajvásomat unokabátyámmal, Szasával, Jakow fiával. Szasa komoly természetű fiú volt, aki mindig a felnőttek tetszésére pályázott és mindenkivel szemben barátságos, udvarias, szolgálatkész volt. A felnőttek dicsérték engedelmességét és okosságát, nagyapa azonban nem tartotta őt sokra és »csúszó-mászónak« nevezte. Sovány, barna fiú volt, kiugró szemű, mint a rák, halkán és olyan gyorsan beszélt, hogy a szavakat félig lenyelte és mindig titokzatosan kutatva nézett körül, mintha meg akarna szökni és el akarna bujni. Barna pupillái mozdulatlanok voltak, de ha izgatott volt, egész szeme reszketett.

Ezt a Szasát nem szerettem és a másik Szasa, Michail fia, egy kevésbé feltűnő, csendes gyerek, sokkal kedvesebb volt nekem. Bánatosan néző szemei voltak, nagyon szívélyesen tudott mosolyogni és nagyon hasonlított szelíd anyjához, Natalia nénihez. Csúnya fogai kiálltak a szájából és két sorban nőttek felső fogsorában. Ez a körülmény sok dolgot adott neki, az ujjáival folyton a szájában turkált, a fogait mozgatta, a második sorból szerette volna kihúzni fogait és nagy türelemmel viselte el, hogy mindenki a szájában vágkáljon, akinek kedve volt hozzá. Más érdekeset nem találtam rajta. Szerette a magányt és nagyapa házában, amelyben a pincétől a padlásig sűrűgtek-forogtak az emberek, szeretett félhomályos sarkokban vagy esténként az ablaknál elüldögelni. Szerettem hallgatva üldögelni mellette órákon át, szorosán hozzásímulva nézdegélni, ahogy a vöröslő alkonyi égboltozaton fekete csókarajok röpködtek a templom aranyozott kettős kupolája körül, ahogy hirtelen a magasba szálltak, aztán leereszkedtek és aztán, fekete mintákkal tarkázva a sötét égboltot, tovaröpültek és mögöttük csak az üres tér maradt. Olyan látvány volt ez, amely után nem maradt kívánság a lélekben, csak a lusta nyugalom érzése, amely hallgataggá teszi az embert.

A másik Szasa, Jakow fia, mindenről sokat és meggondoltan tudott beszélni, akár egy felnőtt. Mikor hallotta, hogy szeretnék próbát tenni festéssel, azt tanácsolta, hogy a fehér, ünnepi asztalterítőt vegyem ki a szekrényből és fessek kékre.

- Fehér dolgokat lehet legkönnyebben festeni, hidd el! - mondta nagyon komolyan.

Kivettem a szekrényből a fehér terítőt, az udvarra szaladtam vele, alig mártottam azonban egyik szegélyét az indigós tartályba, mikor »cigányka« már oda is rohant hozzám, kitépte kezemből a terítőt, széles tenyereivel elkezdte kifacsarni és unokabátyámnak, aki a ház folyosójáról figyelte munkámat, odakiáltotta:

- Hívd hamar nagyanyát!

Nekem pedig baljóslatú fejcsóválások közben ezt mondta:

- Na, várj csak, csirkefogó, ezt drágán fizeted meg!

Nagyanyó hozzánk rohant, keservesen jajgatott, könnyekben tört ki és haragosan szólott:

- Oh, te haszontalan csibész, te.

Cigánykát pedig így kérlelte:

- Ne szólj semmit, nagyapának, Wanja! Megpróbálom eltitkolni a dolgot, talán ez egyszer még sikerül.

Wanja, a »cigányka«, aki kezeit valami tarka törülközőn szárította, gondtelten felelte:

- Én nem szólok egy szót sem, csak az a kölyök, a Szasa ne fecsegje ki a dolgot!

- Adok neki egy kétkopekest - mondta nagyanya s közben a házba vezetett engem.

Szombaton, az esti mise előtt valaki a sötét és csöndes konyhába vezetett. A folyosóra és a lakószobák felé nyíló ajtók be voltak zárva és úgy emlékezem, künn, az őszi homályban az eső permetezett. A bemenet sötét nyílása előtt a széles padon cigányka ült - izgatottnak és rosszkedvűnek látszott. Nagyapa az egyik sarokban, egy vízzel töltött csöbör mellett állott, egyik vesszőt a másik után vette ki a csöbörből, összemérte, megsuhintotta őket, hogy csak úgy fütyült. Nagyanya valahol a homályban állott, hangosan, kivehetően egy szippantás tubákot vett magához és dörmögött:

- Hogy örül... a gonosz lélek!

Szasa, Jakow fia a konyha közepén egy széken ült, ökleivel szemeit dörzsölte és elváltozott hangon, mint egy öreg koldus rimázkodott:

- Bocsásson meg, Krisztus szerelmére!

Mint két fafigura állott a két testvér, Michail bácsi és Jakow bácsi, váll-váll mellett a szék mögött.

- Menten megbocsátok, mihelyt elpáholtalak - mondta nagyapa és a hosszú, nedves vesszőt végighúzta ujjai között. - Nos, ereszd le a nadrágodat!

Egész nyugodtan mondta ezt, sem hangjának csengése, sem a szék recsegése, amelyen a fiú ide-oda izgett-mozgott, sem nagyanya krákogása és köhécseleése nem tudták enyhíteni a félelmetes síri csendet, amely a félhomályos, alacsony, füstös mennyezetű konyhában uralkodott.

Szasa felállt, kigombolta nadrágját, leeresztette térdéig és a lecsúszó ruhadarabot kezeivel tartva, fejét előre hajtva, botorkálva ment a pad felé. Aggódás fogott el engem is, ahogy így odabotorkált és lábaim reszketni kezdtek.

Még keservesebb volt, amikor arccal lefelé alázatosan ráfeküdt a padra és Wanja egy széles törülközővel a vállánál és nyakánál odakötözte őt a padhoz és fekete kezeivel a boka fölött összeszorította lábait.

- Gyere csak közelebb, Lexej! - szólt nekem nagyapó. - Na, nem hallod?... Nézz csak ide, milyen is az a verés... Egy!

Nem nagy lendülettel, könnyedén odasuhintott a vesszővel a mezítelen testre. Szasa felkiáltott.

- Ne tettesd magad - mondta nagyapa - ez még nem is fájt! De ez már fájni fog!

És olyan erővel vágott rá, hogy a bőrön égően vörös hurka támadt és a gyerek borzasztóan nyöszörgött.

- Ez nem ízlik, úgy-e? - kérdezte nagyapa, miközben szinte taktusban emelte fel a vesszőt és sújtott le vele. - Hát ez nem tetszik neked? Ezt a gyűszűért kapod, érted?

Mikor felemelte kezét, úgy éreztem, mintha mellemben is minden felemelkednék; mikor lesújtott, bennem is összeesett minden.

Szasa nyöszörgött és éles, kellemetlen, rikácsoló hangján kiáltotta:

- Nem teszem tö-öbbé! Elmondtam a törülközőt is... Hiszen elmonda-am!

- A fecsegő nem szabadul a büntetéstől - mondta nyugodtan nagyapa, mintha a zsoltárból olvasna fel. - Az árulkodó pláne verést érdemel! Nesze, nesze, ezt a törülközőért kapod!

Nagyanya hozzám rohant, kézen fogott és így kiáltott:

- Lexejt nem engedem megverni! Ezt sohasem fogom megengedni, te gazember!

Lábával az ajtót rugdosta és hangosan kiáltozott:

- Warja! Warwara!

Nagyapa rárohant, a földre dobta, kitépett engem a kezeiből és a padhoz vitt. Én minden erőmből védekeztem, vörös szakállát cibáltam és beleharaptam ujjába. Még most is hallom haragos kiáltását:

- Kötözzed meg! Agyonverem!

Látom anyám fehér arcát és tágranyílt szemeit. A pad mellett föl és aláfutott és rekedt hangon kiáltozta:

- Papa, ne bántsa!... Eressze el!

Kiabálása és kérése hiábavaló volt.

Nagyapa addig vert, míg elveszítettem eszméletemet. Néhány napig beteg voltam ezután, háttal felfelé feküdtem a széles, meleg ágyban egy egyablakos szobában, amelyben egy szentkép volt. A szentkép előtt örökösen égett egy vörösüvegű lámpa.

Azok a napok, amelyeket itt töltöttem, egész életemre igen jelentősek voltak. Ezekben a napokban erősen megértem belsőleg és új, sajátságos érzések egész áradata ömlött végig rajtam. Ezekből a napokból datálódik nyugtalan figyelmességem, amivel az embereket ezután megfigyeltem és fölöttébb finom érzékenységem mindenféle sértés és fájdalom iránt, amit nekem vagy másoknak okoztak - mintha akkor szívemről lehúzták volna a bőrt.

Mély hatást tett rám különösen az a pörlekedés, amely nagyanyám és anyám között folyt le. Még emlékezem rá, ahogy nagyanyám sötét, széles termetével a sarokba, a képek felé szorította anyámat és sziszegve kiáltott rá:

- Miért nem szabadítottad ki a kezéből, hé?

- Nagyon meg voltam ijedve.

- Ilyen erős személy! Szégyeld magad, Warwara! Én öreg asszony vagyok és mégsem félek!

- Hagyjon békét, mama, olyan borzasztóan érzem magam!

- Nem is szereted a gyereket, nem szívelheted a szegény árvát!

- Magam is árva voltam egész életemen át - mondotta hangosan anyám fájdalmas arckifejezéssel.

Aztán mind a ketten sokáig ültek sírva a sarokban a padkán és anyám így szólt:

- Ha Alexej nem volna, elmennék innen - messze, messze innen! Nem tudok ebben a pokolban lenni, mama, nem tudok! Nem vagyok elég erős ahhoz, hogy ezt elviseljem.

- Szegény szívecském, drága húsom, vérem - suttogta nagyanya.

Jól megjegyeztem magamnak, hogy anya ezt mondta, hogy nem elég erős: tehát ő is épúgy félt nagyapától, mint a többiek. Énmiattam maradt abban a házban, amelyben nem tudott élni. Ez biz nagyon szomorú volt. Nemsokára mégis elment a házból, valahova látogatóba utazott.

Egész váratlanul, mintha a padlásról zuhant volna le, megjelent kamarámban nagyapa, leült az ágy szélére, megtapogatta fejemet jéghideg kezeivel és így szólt:

- Jó napot, uracskám! Na, felelj hát, ne légy nyakas!... Na, lesz vagy nem lesz?

Kedvem lett volna felrugni, de a legkisebb mozdulatra is heves fájdalmat éreztem. Haja vörössége még izzóbbnak tűnt fel, mint máskor; feje nyugtalanul mozgott ide-oda és világoszöld szemei kerestek valamit a falon. Zsebéből bábból készült kecskebakot, két cukortrombitát, almát, egy fürt szőlőt vett elő és mindezt odatette vánkosomra, a fejem mellé.

- Nézd csak, mit hoztam neked!

Fölém hajolt és homlokon csókolt. Aztán beszélni kezdett, miközben kicsiny, kemény kezével, amely egészen megsárgult, amit különösen madárkarmokhoz hasonlatos körmein lehetett látni, fejemet simogatta.

- Akkor nagyon elbántam veled - fiacskám. Haraptál és karmoltál és ettől aztán dühbe jöttem. Egyébként nem is baj, hogy sokat kaptál, majd máskor egyszer elszámoljuk. Jegyezd meg magadnak fiam: Ha hozzátartozód üt, az nem sértés, hanem tanítás. Idegentől ne tőrj verést, de ha rokon üt, az nem tesz semmit. Azt hiszed talán, hogy engem nem vertek? Azt mondom, fiam, úgy vertek engem, ahogy legszörnyűbb álmodban sem tudod elképzelni. Úgy vertek, hogy a jó isten maga is sírt, mikor látta. És látod, mégis sokra vittem. Szegény árva voltam, egy koldusasszony fia és mégis vittem valamire, főmester lettem a céhben és annyi és annyi ember van aláam rendelve.

Sovány, jóformájú testével szorosan hozzám simult és gyermekkorra napjairól kezdett mesélni. Szavai súlyosak voltak, magvasak és mégis könnyen, ügyesen fűzte őket egymáshoz.

Zöldes szemei világosan ragyogtak, vörös haja mulatságosan felborzolódott és egyébként magas és éles hangja most mélyen zengett arcom mellett:

- Te gőzössel jöttél ide, a gőz hozta a hajót, de az én időmben a hajókat még úgy vontatták felfelé a Wolgán és nekem bizony derekasan kellett húznom a hajókat. A hajó a vizen úszott, én a parton mentem, mezítláb göröngyön, kövön kora hajnaltól késő estig. A nap odatűzött nyakamba, fejemben forrt minden, mint a lábasban és én mentem, mentem meggörbült háttal és csontjaim majd eltörtek, szemeimet elöntötte a veríték, hogy az utat sem láttam, a lelkem sírt, könnyeim csorogtak - oh, Aljosa, elmondani sem lehet, hogy mi volt ez. Mégy, mégy, míg ki nem esel a vonókötel övéből, arccal előre a földre - és végül még örülsz is, mert ha minden erőd ki is van szipolyozva, legalább nyugságod van talán mindörökre. Így éltünk mi, fiacskám, és urunk és megváltónk, Jézus Krisztus, az irgalmas nézte ezt. Háromszor mértem így fel anyácskákat, a Wolgát Simbirsktől Rybinskig, Saratowtól idáig és Asztrachantól Maharijewig a vásárra - sok ezer verszt az, bizony! És a negyedik évben már mint felügyelő tettem meg az utat - megmutattam a hajó urainak, hogy van ész a koponyámban!

Amint nagyapa így beszélt, az én szemeimben úgy nőtt mint a felhő és a kicsiny, kiszáradt emberből a mesék óriása lett, aki egyedül vontatja a nagy, szürke teherhajót a folyón fölfelé!...

Időnként felugrott az ágyról és karjaival hadonászva mutatta meg, hogy övezték magukra a burlakok, a gályalegények a hajó vontatószíjait, hogyan szivattyúzták ki a vizet; kicsiny basszus hangján dalokat dúdolt, aztán fiatalos vidámsággal az ágyra dobta magát és csodálatos erővel és elevenséggel folytatta:

- De aztán azt láttad volna, fiacskám, mikor nyáron esti pihenőnk tartottuk valahol egy zöld hegyoldalon Sigulynál vagy másutt - a tábortűz mellett heverésztünk köröskörül és kását főztünk; közben valamelyik szegény burlak, amúgy szíve szerint rágyújtott kedves nótájára és az egész társaság dalolt; hideg borzongás futott végig a hátunkon és mintha a Volga is sebesebben folyt volna, mintha a felhők felé akart volna ágaskodni, mint egy tálto! Minden bánat elmúlt és annyira elragadott bennünket az éneklés, hogy a kása is kifutott az üstből. A szakács biz' nem egyszer rászolgált arra, hogy fejbeverjék a merőkanállal: énekelj kedved szerint, de ne feledkezz meg a dolgodról!

Egyre-másra nyitották ránk az ajtót, hívták ki nagyapát, de én kérleltem őt: »Maradj még!« - és ő csak mosolygott és odakiáltotta az embereknek: »Várjatok!« és tovább mesélt.

Egyfolytában mesélt estélig, aztán szívélyesen elbúcsúzott tőlem és eltávozott s akkor már tudtam, hogy nagyapa nem is olyan gonosz és rémítő. Nem is tudtam elképzelni, hogy ő vert meg olyan kegyetlenül, másrészt azonban nem tudtam kitépni emlékezetemből azt, ami megtörtént.

Nagyapa látogatása megnyitotta kamarám ajtaját mindenki előtt és estétől reggelig mindig ült valaki ágyamnál és mulattatni próbált, ami, úgy emlékezem, nem is volt mindig mulatságos és vidám. Leggyakrabban nagyanyó jött hozzám, aki az én ágyamban aludt. A legerősebb benyomást azonban a cserzőségédnek, »cigánykának« a látogatása tette rám ezekben a napokban. Az esetlen, szélesvállú legény hatalmas, dűsfürtű fejjel este felé ünneplőbe öltözve lépett kamarámba, aranyosan fénylő selyemingben, bő bársonynadrágban, csikorgó, ráncos rámás csizmában. Haja ragyogott, sűrű szemöldökei alatt vidáman kancsalító szemei, fekete bajusz-kája alatt fehér fogai csak úgy csillogtak és fénylő selyemingén az öröklámpa vörös lángjának visszfénye tükrözött.

- Ide kukkants! - mondotta, feltúrva ingujját és megmutatta mezítelen karját, amelyet könnyökig vörös daganatok borítottak. - Nézd, hogy meg van dagadva! És rosszabb is volt, most már lelohadt. Mikor láttam, hogy nagyapa dühbe jön, azt hittem, agyonver téged és odatartottam karomat, hogy a vessző eltörjön és másikat kelljen hoznia. Közben nagyanyád vagy anyád gyorsan kivihetett volna. De a vessző nem törött el, jól meg volt áztatva és hajlékony volt. De a verés jó részét mégis megtakarítottam számodra - nézz ide, mennyit. Bizony, kicsikém, ravasz fickó vagyok én.

Szívből nevetett, még egyszer megnézte dagadt karját és így szólt:

- Úgy sajnáltalak, hogy a torkomat fojtogatta. Rémes volt, ahogy végigvert rajtad.

Lihegett, mint egy ló, fejét csóválta és tiszteletlen megjegyzéseket tett nagyapára; gyerekesen egyszerű modorával rögtön megnyerte szívemet.

Megmondtam neki, mennyire szeretem őt és ő olyan egyszerűséggel, természetességgel válaszolt, ami felejthetetlen maradt számomra:

- Én is nagyon szeretlek téged, kuszikám - épen ezért vállaltam magamra ezt a fájdalmat. Vagy azt hiszed, bárkiért megtettem volna ezt? Eszemágába sem jutna!

Aztán halk hangon, gyakran az ajtó felé pislantva oktatni kezdett:

- Ha még egyszer verést kapsz, ne ellenkezz, ne erőlködj - érted? Kétszer annyira fáj, ha megfeszíted a testedet; egész lazán, magadat elhagyva kell feküdni, mint a darakása! Nem szabad felfújni magadat, hanem mély lélekzetet végy és ordíts torkod szakadtából. Jegyezd meg jól magadnak, még hasznát veheted!

- Hát újra verni fognak? - kérdeztem.

- Bizonyára! - felelte »cigányka« a legnagyobb lelkinyugalommal. - Természetesen fognak verni. Téged pláne nagyon gyakran fognak verni.

- De hát miért?

- Nagyapa majd csak talál rá valamilyen okot.

És gondtelten egyre az ajtó felé nézve folytatta oktatását:

- Ha felülről lefelé sujt, hogy a vessző hosszában zuhan rád, akkor csak nyugodtan és magadat elhagyva kell feküdnöd, ahogy az elébb mondtam; ha azonban oldalról vág rád, maga felé rántva a vesszőt, hogy felpattantsa a bőrödet, akkor te is húzódj feléje, told felé magad, mindig a vessző irányában maradj, érted?

És miközben ravaszul hunyorított kancsal, fekete szemeivel, ezt mondotta:

- Jobban értek ezekhez a dolgokhoz, mint a rendőrfőnök. Az én bőrömből, öcsém, boxoló-keztyűket lehetne csinálni!

Vidám arcába néztem és a mesék hőseire gondoltam, akikről nagyanyám mesélt: Iwanra, a cár fiára és Iwánuskára, a tökfilkóra.

*

Amidőn újból lábraálltam, hamarosan rájöttem, hogy »cigánykának« egészen különleges helyzete van házunkban: nagyapa nem ordított rá oly gyakran és olyan haragosan, mint fiára és ha nem volt jelen, fejszóválva és hunyorgatva mondta róla:

- Aranyos keze van ennek a Wanjának, tudja a kakuk! Vigyázzatok arra, amit mondok: egyszer még nagy ember lesz belőle.

A két nagybácsi is előzékeny és barátságos volt cigánykával szemben, sohasem mertek olyan »tréfákat« csinálni vele, mint Grigorijjal, a művezetővel. Grigorijjal majd minden este gonosz csínyeket űztek: megmelegítették az ollója fogóját, tűt dugtak a székébe hegyével felfelé vagy különböző színű szöveteket toltak eléje és pokolian mulattak, ha a vaksi művezető mit sem sejtve összevarrta a szövetdarabokat és nagyapó alaposan összeszidta ezért.

Egy szép napon, amikor a konyhában a kemence padkáján délutáni álmát aludta, bekenték az öreg arcát fuxinnal és sokáig így járt-kelt a művezető, rémes és egyszersmind nevetséges volt ránézni; őszes körszakállából a pápaszem két üvege sötéten csillant elé és hosszú, vörösre festett orra úgy lógott le, mint valami nyelv. Kifogyhatatlanok voltak az ilyen ötletekben és a művezető hallgatva tűrte tréfáikat vagy legfeljebb halkán dörmögött és óvatosságból benyálazta az ujjait, ha a vasalót, ollót, gyűszűt vagy más fémtárgyat vett kezébe. Ez aztán állandó szokása lett; az asztalnál a kést, villát is így fogta meg és nem zavarta ebben egy cseppet sem a gyerekek nevetése. Ha az ellenségeinek mégis sikerült valamilyen fájdalmat okozni neki, széles arcán a ráncok egész áradata jelent meg, különös módon végigsiklott homlokán, felvonta szemöldökeit és valahol kopasz fején simult el. Arra már nem emlékezem, hogyan fogta fel nagyapó fiainak ezt a sajátos mulatozását; nagyanya mindannyiszor az öklével fenyegette őket és így kiáltott rájuk:

- Nem szégyenlítek magatokat, vén naplopók?

»Cigánykáról« a háta mögött nem épen barátságosan beszélt a két nagybácsi; fitymálták a munkáját és tolvajnak, lusta dögnek nevezték. Megkérdeztem nagyanyát, hogy miért teszik ezt és ő szívesen elégítette ki kíváncsiságomat:

- Látod, fiacskám, - mind a kettő szívesen magával vinné Wanját, ha önállósítják magukat és ezért mondja mindegyik a másik előtt. Ez aféle csalás, csselfogás. Meg aztán attól is tartanak, hogy Wanja végül egyikükhöz sem megy, hanem nagyapánál marad és nagyapa az ő segítségével harmadik üzletet nyit, ami nagyon hátrányos lenne mind a kettőjükre. Megértetted?

Csendesen nevetett magában és tovább folytatta:

- Így próbálják becsapni egymást, a jó isten mulattatására. És nagyapa hallja, miként áztatják egymást és szándékkal uszítja még őket: »Kiváltom Iwánt a katonaságtól, mondja, még nekem is szükségem lehet rá.« Ettől aztán dühösekké lesznek, mert fáj a szívük a pénzért. A katonáskodástól megváltani valakit nem valami olcsó mulatság.

Nagyanyával akkor éppoly kedélyesen éltem, mint annak idején a gőzösön és minden este lefekvés előtt meséket mondott vagy elbeszélte valamit az életéből, ami úgy hangzott, mintha mese lenne. Ha arról beszélt, ami a házban történt, a vagyonsztásról vagy nagyapa szándékairól, hogy új házat akar venni, ez mindig úgy hangzott, mintha őt nem is érdekelné, mintha a szomszédok dolgairól lenne szó, amit úgy mellékesen, mosolyogva távolról érint.

Megtudtam tőle, hogy »cigányka« talált gyerek volt - tavasz elején a ház előtt találták a padon egy esős éjszakán.

- Ott feküdt egy köténybe bugyolálva, mesélte elgondolkozva és titokzatosan - egészen hideg és merev volt már, alig szuszogott.

- Miért teszik ki a kis gyerekeket?

- Mit csináljon az anya, ha nincs teje sem, amivel a gyereket táplálhassa? Megtudja véletlenül, hogy valahol meghalt egy kis gyerek és aztán odaviszi a magáét.

Hallgatott egy kis ideig, majd sóhajtván a mennyezet felé nézve, folytatta:

- A szegénység miatt van ez, Aljosa - olyan sok a szegénység, hogy el sem lehet mondani! Aztán meg azt is tartják az emberek, hogy házasság nélkül nem szabad a leányoknak gyereket szülni, mert az szégyen. Nagyapa a rendőrségre akarta vinni a gyereket, én azonban rábeszéltem, hogy tartsuk meg, mert az isten küldte ahelyett, akit magához vett. Én ugyanis tizenhét gyereket hoztam a világra; ha valamennyien élnének, úgy most már egy egész utcát, tizenhét házat népesítenének be. Amikor férjhez adtak, tizenhét éves voltam és tizenöt éves koromban szültem az első gyerekemet. Az úristen azonban nagyon szerethette a fiacskáimat, mert egyiket a másik után vette el és angyalokat csinált belőlük. Rémesen fáj a szívem, de azért boldog is voltam!

Ahogy egy szál ingben ott ült az ágy szélén, egészen betakarva kibontott fekete hajával, nagy és lompos volt, mint egy medve, amelyet nemrég a Szergáci erdőőr vezetett elő udvarunkban. Keresztet vetett hófehér, tiszta mellén, csendesen mosolygott és ide-oda rángatva magát, folytatta:

- A jobbakat elvitte magához a jó isten az égbe és a rosszabbakat itt hagyta nekem. Nagyon örültem akkor Wanjkának, hiszen benneteket, parányi népség, mindig nagyon szerettelek. Megtartottuk tehát, megkereszteltettük és derék legény lett belőle. Eleinte bogárkámnek neveztem, mert néha olyan különösen dűnyögött, mint egy bogár - végigmászott a szobákon és dűnyögött, dűnyögött. Szeresd őt, Aljosa, mert jóságos, egyszerű lélek.

Tényleg szerettem is Iwánt és néha úgy bámultam, hogy szinte megmeredtem a csodálkozástól.

Szombat esténként, miután nagyapa végzett a gyerekek megbüntetésével, akik a hét folyamán rossz fát tettek a tűzre és az esti misére ment, leírhatatlanul vidám élet kezdődött a konyhában: »cigányka« a kemence mögött összefogott néhány nagy, fekete svábbogarat, cernából megcsinálta hamarosan a szükséges szerszámot, papírból szánkót készített és a sárga, tisztára

súrolt asztalon nemsokára négyfogatú szánkó száguldott végig, amelyet Wanja vékony pálcikával irányított, miközben vidáman kiáltotta:

- Holla! Most hozzák a püspököt!

Majd papirost ragasztott az ötödik bogár hátára; a szánkó után kergette és kijelentette:

- Otthon feledték az abrakos tarisznyát. A szerzetes viszi utánuk. Heda, hó!

Majd egy hatodik bogarat fogott meg, összekötözte lábait és szabadon eresztette: a bogár lassan mászott előre, fejét egyre nekiütötte az asztalnak, Wanjka pedig tapsolt és ezt kiáltotta:

- A sekrestyés a korcsmából jön; esti misére szeretne menni!

Egereket vezetett elő, akik parancsszóra hátsó lábukra álltak és úgy mentek hosszú farkukat furcsa módon cipelve maguk után és csillogó kicsiny szemükkel, amelyek hasonlítottak a fekete üvegyöngyökhöz, ravaszul hunyorgattak. Wanja nagyon gondosan bánt egereivel, az inge öblében hordta őket, a szájából cukrot torkoskodtak, csókolgatta őket és meggyőződéssel mondta:

- Az egér okos, barátságos állat és a háziszellem szereti. Aki az egereket eteti, annak sokat megbocsát.

Pénzzel, kártyával mindenféle kunsztokat csinált, hangosabban kiabált, mint az összes gyerekek együttvéve és általában úgy viselte magát, mint egy gyerek. Egyszer a gyerekek kártyáztak vele és ő néhányszor egymásután veszített. Nagyon szomorú lett emiatt, sértődötten félrehúzta száját, abbahagyta a játékot és orrfintorítva panaszkodott nekem:

- Tudom, hogy összebeszéltek ellenem. Jeleket adtak egymásnak és az asztal alatt kicserélték a kártyákat. Hát szabad így játszani? Csalni én jobban tudnék, mint ők.

Akkor tizenkilenc éves volt. Élénken emlékezem rá különösen a szombat estékről; szombat esténként általában nagy vidámság volt a házban. Mikor nagyapa és Michail bácsi elmentek, hogy látogatásokat tegyenek, megjelent a göndörhajjú, kócos Jakow bácsi a konyhában gitárjával és nagyanya teát és bőséges imbiszt hozatott. Pálinka is került az asztalra nagy zöld üvegben, amelynek feneke művészien beolvasztott vörös üvegvirágokkal volt díszítve. Mint pörgettyű forgolódott »cigányka« ünneplő ruhájában az asztal körül, a művezető is bejött halkán nagy, sötét pápaszemmel az orrán és a kicsiny, összeaszott dajka, Jewgenija is megjelent himlőhelyes arcával, ravasz szemével és trombitáló hangjával. Időnként a Mennybemenetel templomának lompos sekrestyése is eljött néhány veszélyes kinézésű ismeretlennel, akik a csukához és harcsához hasonlítottak.

Valamennyien sokat ettek, ittak és nagyokat sóhajtoztak. A gyerekek ajándékokat kaptak és mindegyik ihatott egy kupica édes likórt. Különös vidám, meleg hangulat lett úrrá a lelkeken.

Jakow bácsi csak a gitárjával törődött, amelynek húrjait gondosan felhangolta. Amikor ezzel elkészült, így szólt minden alkalommal:

- Na most aztán elkezdem.

Hátrasimította fürtös haját, a gitár fölé hajolt, nyakát előrenyújtotta, mint a liba, kerek, gondtalan arcára álmatag kifejezés ült ki, élénken ide-oda pislogó szemei kialudtak valami zsíros ködben és a húrokon babráló ujjai részegítő, ujjongó táncra készítő dalokat csaltak elő.

Játéka feszült nyugalmat keltett; mint sebesen ömlő patak valahonnan a messzi távolból jött, áttört a mennyezetet, falakon, betört a szívbe és a nyugtalanság, bánat rejtélyes érzését váltotta ki belőle. E hangok csengése közben mindenkit a részvét mély érzése fogott el önmagával és mindennel szemben: a felnőttek újra kicsinyek lettek és valamennyien mozdulatlanul, elmélázó hallgatásba merülve ültek ott.

Michail bácsi fia, Szasa különös érdeklődéssel figyelt a zenére: egészen odahajolt Jakow bácsihoz, nyitott szájjal nézett a gitárra és ajkain végigcsordult a nyál. Néha annyira megfeledkezett magáról, hogy a székről lecsúszott a földre és kezeire támaszkodva ülve maradt ott, merev, kidülledő szemekkel maga elé bámulva.

Mintha varázslat bűvölte volna meg őket, úgy ültek ott valamennyien; csak a szamovár dalolt csendesen, de nem zavarta a gitár panaszos énekét. A kis ablakok két négyszöge kibámészkodik az őszi éjszaka sötétjébe; időnként halkan kopogtatnak az ablaktáblákon. Az asztalon a két viaszgyertya sárga, éles lándzsahegyhez hasonlatos lángja pislog.

Jakow bácsi egyre inkább önkívületbe szédül; fogait összeszorítja, úgy látszik, mintha mélyen aludnék, csak az ujjai élnek az ő külön életüket; jobbkeze begömbölyített ujjai egy mozgó egészet alkotva reszketnek a gitár sötét, kivájt teste felett, mintha egy madár csapkodna rajt végig karmaival; balkeze ujjai hihetetlen gyorsasággal siklanak végig a hangszer nyakán.

Ha a Jakow kutya volna, a bátor
Bút, bajt elugatna magától,
De a bánat, a bánat szívemen ül,
Hasztalan szenvedek itt egyedül.

Apáca fut át az úton sebesen,
Varjú kiált a karóhegyesen,
A bánat, a bánat szívemen ül,
Hasztalan szenvedek itt egyedül.

Kályha lyukában szól a tücsök,
Hallgat a sváb, én zajt nem ütök,
A bánat, a bánat szívemen ül.
Hasztalan szenvedek itt egyedül.

Inget akaszt ki a koldus; a másik
Futva lelopja, rá foga vásik.
A bánat, a bánat szívemen ül,
Hasztalan szenvedek itt egyedül.

Nem tudtam elviselni ezt a dalt - ha nagybácsim a két koldusról énekelt, olyan nehéz lett a szívem, hogy a könnyek csak úgy csurogtak végig arcomon.

»Cigányka« épúgy figyelt a zenére, mint a többiek; ujjait belevájta hajfürtjeibe, a sarokba nézett és remegő orrcimpákkal lélezett. Néha mélyen bánatos hangon felsóhajtott:

- Oh, ha olyan jó hangom lenne - hogy énekelnék, istenem!

- Ne fájdítsd a szívünket, Jaska - mondta sóhajtva nagyanya Jakow bácsinak. - Játssz valami vidámat, Wanja majd táncolni fog.

Nem mindig teljesült minden további nélkül nagyanya kérése; néha azonban a nagybácsi lapos tenyerét a húrokra fektetve, abbahagyta a játékot egy pillanatra, ökölbe szorította kezét és olyan mozdulatot tett, mintha valami láthatatlan dolgot akarna egy csapással földre sujtani és pajzán hangon kiáltotta:

- Eh, mit - félre a búbánattal. Nosza Wanja, perdülj táncra!

»Cigányka« végigsimította haját, megigazította sárga selyemingét és aztán óvatosan mintha hegyes szegeken járna, a konyha közepére ment; barna arca kipirult és zavart mosollyal mondotta:

- Csak aztán vidáman, Jakow Waszilics.

A gitáron őrjöngő tempóba csapott át Jakow, Wanja sarkait röviden, keményen verte össze, az asztalon és almáriumban csörömpölt az edény és »cigányka« úgy forgott, szárnyalt a konyhában, mint az eleven tűzvész, előrerohant, mint a héja, kitárt karjait szárnyak gyanánt mozgatva, felordított, leguggolt, tovasiklott, mint egy aranyfecske, mindent beragyogva a selyem csurgó fényével, amely mint olvadó érc izzott és fénylett.

»Cigányka« fáradhatatlanul táncolt, egészen megfélemezte magát, - ha kinyitották volna az ajtót - künn a szabadban tovább táncolt volna végig az utcán, végig a városon, az isten tudja meddig...

- Hajrá, keresztül kasul! - kiáltott Jakow bácsi, lábával dobbantva a taktust.

És füttyült, hogy csak úgy harsogott és izgató hangjával tréfás dalokat énekelt:

Ha nem bánám cipőmet oly nagyon,
E nőt s a gyereket rég itthagynom!

A nézők az asztal körül szinte delejesen megvonaglottak, ők is ordítottak, rikácsoltak, mintha meg lennének babonázva. A nagyszakállú művezető tenyerével kopasz fejét ütögette és valamit dörmögött magában. Egyszer hozzám hajolt, hogy puha szakállá betakarta vállamat és mintha felnőtt lennék, fülembé súgta:

- A te apádnak kellene itt lennie, Lexej Maximics - az bizony más tüzeket gyújtana! Az volt aztán a férfi, aki szerette a jókedvet és vidámságot. Emlékezel reá?

- Nem.

- Valóban nem? Amikor a nagyanóval amúgy isten igazában... várj csak egy percig!

Felemelkedett és ott állott a nagy, kiaszott férfi, hasonlatosan a templomok szent képeihez; lassan odament nagyanóhoz, meghajolt előtte és mély ünnepélyes hangon kérlelte:

- Akulissa Iwanowna, add meg nekünk azt a tisztességet és táncolj egyet! Úgy mint régebben, Maxim Sawwatjeics idejében tetted. Szerezd meg nekünk ezt az örömet!

- Ugyan dehogy, Grigorij Iwanics, kedveském - mi jut eszedbe? - felelte nagyanó mosolyogva és ellenkezve. - Hogy gondolhatnék én táncra? Kinevetnétek engem!

De mindenki kérlelte és erre fiatalos vidámsággal felállt, megigazította blúzát, kiegyenesedett, hátravetette fejét, végigmérte a konyhát és így kiáltott:

- Na, nevessetek, csak jót tesz nektek! Nosza, Jasa, láss hozzá a muzsikához!

A nagybácsi illegett-billegett, behúnyta szemeit és lassúbb tempójú dalt játszott, »cigányka« abbahagyta egy pillanatra, aztán odaugrott nagyanóhoz és bokarúgó ugrásokkal a lábait magasba vetve körültáncolta, míg zajtalanul siklott tova a földön, mintha a légtérben szállna és karjait kitarva, összeráncolt szemöldökei alól valahova a távolba nézett sötét szemeivel. Nekem nevetségesnek tűnt fel minden és hangosan elkacagtam magam; a művezető azonban szigorúan megfenyegetett az ujjával és a felnőttek mind rosszalóan néztek rám.

- Ne topogj olyan hangosan, Iwan! - kiáltotta mosolyogva a művezető. »Cigányka« engedelmesen félreugrott és leült a konyha küszöbére. Jewgenija, a dajka énekelt most nyakát előreszegve hullámos mély hangon:

Kis Mariám szünetlen dolgozik
És egyre görnyed és egyre varr,
De jaj ma ő is bágyadt és kifáradt,
Alig piheg szegényke már!

Nagyanya nem táncolt, hanem mesélt valamit a mozdulataival. Most halkán megy, elgondolkozva, ingadozva, felemelt karjai alatt körülnéz, egész nagy teste határozatlanul imbolyog és lábai óvatosan, tapogatózva keresik az utat. Majd megáll, mintha valamitől megijedt volna, arca megrándul, elkomorul és a következő pillanatban jóságos, kedves mosolyban ragyog fel. Most oldalt kitér, mintha valakinek szabaddá tenné az utat vagy a kezénél vezetné; fejét lehajtva, hallgatózik, hallgat, mosolygása egyre örvendezőbb, ragyogóbb lesz - és egyszerre elpattan helyéről, körben forog, alakja karcsú lesz és megnövekedik és most már nem lehet a tekintetet elfordítani róla, olyan csodálatosan szép és kedves lett az ifjúsághoz való visszatérésének e drága pillanataiban.

Jewgenija, a dajka pedig tovább énekelt az ő trombitáló hangján:

De vasárnap, ha vége a misének,
Éjfél utánig táncolunk, az ám!
Kár, hogy az Úr oly hamar szab véget
A víg vasárnapoknak, kis babám!

A tánc után nagyanya újra leült a szamovár mellé; mindenki őt dicsérte, ő pedig lesimította haját és így szólt:

- Hagyjátok már abba! Mintha bizony sohasem láttatok volna igazi táncosnőket! Egyszer volt nálunk Balasknában egy leány - már elfelejtettem, kinek a leánya volt és hogy hívták - ha ezt táncolni látta az ember, sírt az örömtől. Ünnepnap volt, ha láthatta az ember és nem kívánt mást. És én bűnös asszony - én irigyeltem őt.

- Az énekesek és a táncosok a legelső emberek a földön! - mondta Jewgenija, a dajka komolyan és belekezdett egy dalba, mely Dávid királyról szólt. Jakow bácsi megölelte »cigánykát« és így szólt hozzá:

- Korcsmákban kellene táncolnod, Wanjka - egészen megbolondítanád az embereket!

- Oh, ha legalább szép hangom lenne - panaszkodott »cigányka«. - Ha isten szép hangot adott volna, hát tíz éven át énekeltem volna és aztán bánom is én kolostorba vonulok.

Valamennyien pálinkát ittak, különösen Grigorij látott hozzá derekasan. Nagyanya egyik pohárral a másik után töltött neki és közben intette:

- Vigyázz, Grisa, nehogy egészen megvakulj!

- Ugyan kérlek, - felelte Grigorij nyugodtan és megfontoltan - nincs szükségem többé a szemeimre, én már mindent láttam.

Ivott és nem rugott be - csak egyre beszédesebb lett és majdnem mindig apámról mesélt nekem:

- Nagyszívű ember volt az én drága barátom, Maxim Szawwatjeics.

- Igen, valóban isten gyermeke volt - bizonygatta nagyanya sóhajtozva.

Mindez nagyon érdekes volt, mindez állandó feszültségben tartott és szívemet szelíd, jóleső bánattal töltötte el. Gyász és öröm szinte elválaszthatatlanul éltek együtt ez emberek szívében és megfoghatatlan gyorsasággal váltakoztak.

Egyszer este Jakow bácsi olyan jelenetet csinált, ami nagyon megijesztett engem, holott nem is ivott sokat; eltépte ingét, mint az őrült tépte a haját, világos, ritkás bajuszát és petyhüdt ajakát.

- Oh, mi ez, mi ez? - üvöltött, miközben könnyei sűrűn patakzottak végig az arcán. Miért is történt ez?

Arcát, homlokát, mellét verte és hangosan zokogott:

- Oh, én gazember, én gonosz lélek. Én elkárhozott ember!

- Aha-a-a! Látod! - bömbölt rá Grigorij.

Nagyanya azonban, aki szintén nem volt egészen józan, megfogta fia kezét és igyekezett megnyugtatni őt:

- No, jól van, Jasa, jól van, az úristen tudja, hogy mivel látogassa meg az embert!

Ha ivott, még kedvesebb volt nagyanya, mint máskor; sötét szemei nevettek, fényesség áradt belőlük mindenkire, hogy a lélek felmelegedett tőle s miközben felhevült arcát zsebkenőjével legyezte, éneklő hangon mondotta:

- Oh istenem, oh istenem, milyen szép is minden! Na, nézzétek, milyen szép!

Ez a kiáltás szívéből fakadt ki és élete tartalma volt.

Bácsim ordítózása és könnyei mély benyomást tettek rám. Ő egyébként vidám és gondtalan volt. Egyszer megkérdeztem nagyanyát, hogy miért sírt, miért szidta és ütötte magát?

- Mindent szeretnél tudni! - mondotta szokása ellenére haragosan. - Várj még egy kicsit, nagyon korán akarod az orrocskádat ezekbe a dolgokba ütni.

Ezek a szavak még fokozták kíváncsiságomat. Kimentem a műhelybe és megpróbáltam Wanját kikérdezni. De ő sem akart felelni, csak halkán nevetett, oldalról a művezetőre nézett, odatolt a műhely ajtajához és így kiáltott:

- Eridj, hagyj békét vagy beleduglak az üstbe és kékre festelek!

A művezető a széles, alacsony kályha előtt állott, amelybe három üst volt befalazva, ezeket kavarta a hosszú fekete keverőrúddal, majd kivette az üstből a rudat és nézte, hogyan csepegnek le végéről a színes cseppek. A parázs fellobogott és visszatükröződött bőrköténye fényében, amely olyan tarka volt, mint egy pópa miseköpenye. Az üstben forrt, sistergett a színes víz és a maró gőz sűrű felhőben szállongott az ajtó felé.

A művezető pápaszeme alól végigmért zavaros, vörös szemeivel és durván rászólt Wanjára:

- Hozz fát. Nem látod, hogy itt fogytán van már?

És mikor »cigányka« kiszaladt az udvarra, leült egy gyaluforgáccsal töltött székre és odahívott magához:

- Gyere ide, fiacskám!

Ölébe ültetett, lágy, meleg szakálla arcomhoz simult és komolyan, titkolózva mesélni kezdett:

- Nagybácsid megölte a feleségét, halálra gyötörte és most a rossz lelkiismeret kínozza, érted? Fiacskám, neked mindent meg kell értened, különben elveszett ember vagy!

Grigorijjal is jó barátságban voltam, mint nagyanyával, de néha az ő társaságában kissé rosszul éreztem magam; úgy tűnt fel nekem, mintha a pápaszemen keresztül mindenén átlátna.

- Szeretnéd tudni, hogy ölte meg? - folytatta minden sietség nélkül. - Ide hallgass tehát: amikor lefeküdt veled aludni, az ágytakarót a fejére dobta, rászorította és verte, verte. Miért tette ezt? Azt maga sem tudná megmondani.

És nem is törődve Wanjával, aki egy nyaláb fával visszajött, leguggolt a kemence elé, a kezeit melengette és átható hangon folytatta:

- Talán azért ütötte, mert különb volt, mint ő és irigykedett rá ezért. A Kasirinek, fiacskám, nem szeretik a jót és igyekeznek kiirtani. Kérdezd egyszer nagyanyádat, hogy mit kellett eltűrnie a te apád miatt! Ő majd elmeséli, mert nagyanyád nem szereti az igazságtalanságot és nem is érti. Ő olyan, mint egy szent, bár pálinkát iszik és tubákol. Ő istennek tetsző életet él, tartsd magad mindig hozzá!

Eltolt magától és én elfogódottan, megdöbbenve mentem ki az udvarra. A pitvarban utolért Wanja, megsímogatta fejemet és ezt súgta:

- Ne félj tőle, jó ember ő, nézz mindig egyenesen a szeme közé, azt szereti!

Mindez olyan különös és izgató volt. Nem láttam másutt az életet, de homályosan úgy élt az emlékezetemben, mintha az én szüleimnél másként lett volna: más volt a beszédjük, a modoruk, másként örültek - minden másként volt. Mindig szorosan egymás mellett ültek. Esténként gyakran hosszú időn át ültek az ablaknál, nevetgélve beszélgettek egymással vagy hangosan énekeltek - az emberek megálltak az utcán és felnéztek hozzájuk. Itt ellenben, nagyapa házában, ritkán nevettek és ha mégis nevetett valaki, nem lehetett mindjárt tudni, hogy miért nevet. Gyakran ordítottak egymásra, fenyegetőztek, titkolózva összesúgtak a sarokban. A gyerekek csendesek voltak és kerülték a felnőtteket. Idegenül éreztem magam ebben a házban és ez a sürgés-forgás, amelyben én is annyi túszurást kaptam, bizalmatlanná tett és arra szoktatott, hogy mindent fokozott éberséggel figyeljek meg.

Wanjával való barátságom napról-napra nagyobb lett. Nagyanyának kora reggeltől késő estig a háztartásban volt dolga s így én egész nap »cigányka« körül forgolódtam. Mikor nagyapa vert, mindig felfogta karjával a vesszőcsapásokat és másnap aztán panaszkodva mutogatta dagadt ujjait:

- Nem, ennek nincs semmi értelme! Neked nem könnyebb és nekem - idenézz!... Nem teszem többet, vigye el a hóhér!

A legközelebbi alkalommal újból elszenvedte értem ezt a felesleges kínt.

- Azt mondtad, hogy soha többé nem teszed ezt - mondtam neki.

- Nem akartam, végül mégis megtettem. Úgy magától jött...

Nem sokkal ezután megtudtam valamit »cigánykáról«, ami még fokozta érdeklődésemet iránta.

Wanja minden pénteken befogta Wallachot, a barna lovat, ezt a vidám, ravasz állatot, nagyanya kedvencét a széles szán elé; felvette a rövid, térdig érő bundát, feltette a nehéz szőrkuksmát, magára szíjazta zöld övét és a piacra ment, hogy élelmiszert vásároljon. Néha sokáig elmaradt és akkor az egész házat nyugtalanság fogta el, valamennyien az ablakhoz szaladtak, lehetetükkel felolvasztották az ablaktáblák jégvirágait és kinéztek az utcára.

- Nem jön még?

- Nem!

Nagyanya volt leginkább izgatott.

- Milyenek is vagytok! - mondta fiainak és nagyapának. - Egyszer még szerencsétlenségbe döntitek a fiút, meg a lovat is. Nem szégyenlitek magatokat, ti lelkiismeretlen emberek! Nincs elég baj veletek? Ostoba népség, rablók - az isten megbüntet benneteket!

Nagyapa haragosan dörmögött:

- No jól van, most történt utoljára...

»Cigányka« néha csak déltájban jött haza. A két nagybácsi és nagyapa kisiettek az udvarra és mögöttük topogott, mint egy medve, haragosan, burnótot szippantva nagyanyó, aki ilyenkor különösen lomposnak látszott. A gyerekek is kiszaladtak és hozzáláltak a szánkó kirakásához, amely malacokkal, levágott baromfival, halakkal és különféle húsokkal volt tele.

- Mindent bevásároltál, ahogy megmondtam? - kérdezte nagyapa és szúrós tekintettel nézett végig a szánkó tartalmán.

- Mindent, ahogy illik - felelte Wanja vidáman, miközben az udvaron ugrált és vastag bőrkeztyükbe bujtatott kezeit összecsapta, hogy felmelengesse őket.

- Ne verd össze olyan erősen a keztyüket, pénzbe kerültek - mondta szigorúan nagyapa. - Maradt még pénz nálad?

- Nem!

Nagyapa lassan körüljárta a szánkót és halkán így szólt:

- Megint jó sokat vásárolt. Csak aztán fizetés nélkül ne vásárolj! Eszedbe ne jusson ilyesmi!

És homlokát ráncolva odébb állt. A nagybácsik jókedvűen foglalatostkodtak a szánkó körül, megemelték a baromfit, a halakat, libácskákat, borjúlábat, és a jókora húsdarabokat és füttyüléssel, lármával adtak kifejezést tetszésüknek.

- Nagyon ügyesen vásároltál be - vélték elégedetten.

Michail bácsi el volt ragadtatva: mintha ruganyon járna, ugrándozott a szánkó körül, karvaly orrával megszagolt minden darabot, megnyalta az ajkával és vágyakozva hunyorított szemével. Ilyenkor feltűnt, hogy mennyire hasonlít nagyapóhoz, épolyan ösztövérvolt, mint ő, de magasabb növésű és fekete, mint egy füstoszlop.

Összefagyott kezeit bundájába dugva, kérdezte »cigánykát«:

- Mennyi pénzt adott apa?

- Öt rubelt!

- És itt legalább tizenöt rubelt érő áru van. Mennyit adtál ki?

- Négy és egy tized rubelt.

- Kilencven kopek marad a zsebedben. Látod, Jakow, hogy nő a vagyonkájá?

Jakow bácsi, aki ingujjban, kabát nélkül állt a fagyban, csendesen nevetett magában és hunyorogva nézett a hideg, kék égre.

- Egy nyolcad pálinkát fizethetnél mindegyikünknek - mondta lustán Wanjának.

Nagyanya kifogta a lovat a szánkóból.

- Nos, kedvesem - mondta gyöngéden a kancának. - Mit csinál a kandurkám? Szeretne még egy kicsit pajkoskodni? Na, ugrándozz még kissé, ugrifülesem!

A hatalmas ló megrázta sűrű sörényét, fehér fogaival nagyanya válla fölé kapkodott, selyem fejdíszét kihúzta a hajából, vidám szemével arcába nézett, lerázta szempilláiról a zuzmarát és halkán nyerített.

- Kenyeret kér a lovacska? Ejnye, no lám!

És nagy darab erősen sózott kenyeret tett a fogai közé, kötényét, mint abrakos tarisznyát, tartotta szája alá és elgondolkozva nézte, hogy zabál a ló.

»Cigányka« játékosan, mint egy fiatal csikó, ugrott oda hozzá:

- Nagyszerű állat a mi kancánk,- mondotta - olyan okos.

- Eridj a fenébe, te csirkefogó! - kiáltott »cigánykára« nagyanya, lábaival toppantva. - Tudod, hogy ilyen napokon nem szeretlek téged.

Elmagyarázta nekem, hogy Wanja nem annyira vásárol, mint inkább lop a piacon.

- Nagyapa öt rubelt ad neki - mondta haragosan - és ő háromért vásárol, de tízért lop hozzá. Multság neki a lopás. Egyszer megpróbálta, sikerült és itthon nevettek és dicsérték vakmerőségeért. Így aztán szokása lett a tolvajlás. Nagyapa, aki kicsiny korában csóstól szenvedte végig a nyomorúságot, öreg napjaira zsugori lett, a pénzt jobban szereti, mint saját gyerekeit és örül, ha ingyen jut valamihez. Na, és Michailo meg Jakow...

Olyan mozdulatot tett, mintha azt akarná mondani, hogy a két fiától nem sok jót vár; és miután hallgatott egy darabig, dörögve folytatta a nyitott burnótos szelencébe pislantva:

- Keserves dolgok ezek, fiacskám, amikben mi nem ismerjük ki magunkat. Ha egyszer Wanját rajtacsípjuk a lopáson, agyonverik...

Másnap megkértem »cigánykát«, hogy ne lopjon többet.

- Különben agyonvernek - tettem hozzá.

- Eh mit, nem csípnék rajt, én ügyes vagyok és ravasz és a Wallach még ügyesebb! - mondta mosolyogva, de aztán mindjárt komoly hangon folytatta: - Tudom én, hogy lopni bűn és veszélyes is. Ép ezért én inkább csak unalomból lopok. Nem is takarítok meg semmit a lopásból. A nagybátyáid a hét folyamán úgyis mindent elszednek tőlem. Mindig elszedik és nem is sírok utána. Csak a jóllakásom meglegyen...

Hirtelen karjára emelt és könnyedén megrázott.

- Könnyű vagy és gyenge, de erős csontjaid vannak... derék ember lesz belőled! Tudod mit? Tanulj meg gitározni, kérd meg Jakow bácsit, hogy tanítson meg! Még kicsiny vagy ugyan és nem fog jól menni a dolog... Kicsiny vagy, de dacos, mi? Úgy-e, nem szereted a nagyapádat?

- Nem tudom...

- Én biz' egy Kasirint sem szenvedhetek, vinné el őket az ördög! Csak nagyanyót szeretem.

- És engem?

- Te nem vagy Kasirin, hanem Pjeskow, más vér, más leszármazás...

És hirtelen magához szorított és szinte nyögve mondta:

- Oh, ha szépen tudnék énekelni, oh istenem! Megbolondítanám az embereket! Eridj most, kedvesem, munkához kell látnom!

Letett a földre, egy marék apró szeget vett a szájába és egy nedves darab fekete posztót egy nagy, négyszögletű deszkára feszített és odaszögezte azt.

Itt mindjárt el szeretném mondani korai halálát, ami így történt.

Az udvaron, a kapunál a kerítéshez támasztva feküdt egy nagy tölgyfakeszt. Nekem mindjárt feltűnt, ahogy nagyapa házába kerültem akkor még frissebb volt, sárgább színű, ősszel azonban a sok esőtől megbarnult. Cserző folyadék fanyar szaga áradt belőle és a szűk, piszkos udvaron fölöttébb fölöslegesnek látszott.

Jakow bácsi vette ezt a keresztet, hogy felesége sírján állíttassa fel; fogadalmat tett, hogy a felesége halálának évfordulóján vállán viszi ki a keresztet a temetőbe. Ez az évforduló

szombati napra esett tél elején; fagyos, szeles idő volt és a tetőkről darabokban potyogott le a hó. A házból mindenki az udvarba ment. A nagyszülők három unokájukkal már előbb kimentek a temetőbe, hogy a misén résztvegyenek; engem büntetésül, mert valami csínytet követtem el, otthon hagytak.

A nagybácsik, mind a ketten egyforma fekete bundában, felemelték a földről a keresztet és mindegyikük a kereszt egy-egy ága alá lépett, Grigorij és még valaki nagy fáradsággal felemelték a kereszt hosszabb szárát, amely vastag tönkben végződött és »cigányka« széles vállaira tették azt. Wanja megingott és szétvetette lábait.

- Elbirod? - kérdezte Grigorij.

- Nem tudom, egy kicsit nehéz bizony...

Michail bácsi dühösen rákiáltott a művezetőre:

- Nyisd ki a kaput, vak sátán!

És Jakow bácsi azt mondta:

- Szégyeld magad, Wanja, hiszen mi ketten gyengébbek vagyunk, mint te.

Grigorij kinyitotta a kaput és még egyszer komoly figyelmeztetést intézett Iwánhoz:

- Vigyázz, nehogy baj legyen! Járj istennel!

- Buta, kopasz öreg! - kiáltotta felé az utcáról Michail bácsi.

Akik az udvaron maradtak, mind nevettek és hangosan beszélgettek - mintha mindannyian megkönnyebbülést éreztek volna, hogy a kereszt végre nincs ott.

Grigorij kézen fogott és a műhelybe vezetett.

- Talán ma nem is kapsz verést, -mondotta - nagypapa nagyon jókedvű volt.

A műhelyben leültetett egy rakás festésre váró gyapjúra, nyakig bebugyolált vele, odaszagolt az üstből szállongó gőz felé és elgondolkozva mondotta:

- Már harminchét éve ismerem a nagyapádat, fiam, láttam, hogy kezdett az üzlethez és látom, hogyan végzi most. Régebben jó barátságban voltunk egymással és együtt eszeltük ki ezt a dolgot és együtt láttunk hozzá. Nagyapád okos ember. Ime, vitte valamire, önállósította magát, mester lett; én nem értettem ennyire a dologhoz. De az úristen okosabb, mint mi valamennyien; ő csak mosolyog egyet és a legokosabb ember bölcsességének is vége. Te még nem érted, miért tesznek vagy mondanak valamit, de tanuld meg, hogy mindent meg kell érteni. Nehéz dolog egy árva gyerek élete. Apád, Maxim Szawwatjeics nagyszerű ember volt - ő értett mindent; ezért nem is szerette nagyapád, nem akarta, hogy érvényesüljön.

Különös varázsa volt, a jóságos Grigorij szavait hallgatni és közben elnézni, hogy játszanak a kemencében az aranyvörös lángok, hogy szállongott az üstökből a tejszerű gőzfelhő, amely mint kékszürke zuzmara csapódott le a rézsutosan fekvő tető deszkáira, amelyek résein át látni lehetett az ég kék sávjait. A szél elállt, sütött a nap, az udvar olyan volt, mintha üvegporral hintették volna be, az utcán csikorogtak a szánvasak, kék füst gomolygott a kéményekből és a hó fölött könnyű árnyak siklottak el, amelyek mintha szintén meséltek volna valamit.

Mint jóságos varázsló állt a hosszú, ösztövé, szakállas Grigorij az üstök előtt, amelyekben a festéklé forrt, kavarta a lét és jó tanácsokat adott nekem:

- Mindig egyenesen az emberek szemébe nézz... a kutyákkal is nézz szemközt, ha megrohannak, akkor békében hagynak.

Kopasz feje fődetlen, nagy fülei szétállnak, a nehéz pápaszem belevág az orrcsontjába, az orrahegye kékesen aláfutott, mint a nagyanyáé. Olyan elfogulatlanul érzem magam társaságában, mint nagyanyával.

- Hallgass csak! - mondta hirtelen, hallgatózott egy pillanatig, aztán berúgta lábával a kemence ajtaját és kurta ugrásokkal átsietett az udvaron. Én mögötte szaladtam.

A konyha közepén a padlón »cigányka« feküdt, arccal fölfelé; az ablakon át széles sugárnyalábok világítottak fejére, mellére, lábaira. Homloka különösen fénylett, kancsal szemei átható tekintettel szegeződtek a mennyezetre; sötét ajkai vonaglottak, vöröses buborékok tolultak ajkai köré; a szája szegletéből vér csorgott le az állán, nyakán át a padlóra és a háta alól vastag sugárban ömlött a vér. Iwán lustán terpesztette szét lábait, látszott, hogy bő, sötét nadrágja nedves. A tisztára súrolt, homokkal frissen behintett padlón vörösesen csillogó vérpatakok húzódtak a küszöb felé.

»Cigányka« ott feküdt és nem mozdult, csak az ujjai vonaglottak. Jewgenija, a dajka mellette guggolt és égő gyertyát akart a kezébe tenni. Iwan azonban nem tudta a gyertyát tartani, a gyertya mindig a földre esett és lángja elaludt a vértől. A dajka felvette, letörölte a köténye szegletével és újra Iwán kezébe akarta dugni. A konyhában ideges, nyugtalan suttogás hallatszott, amitől önkénytelenül is visszaborzadtam, de görcsösen belekapaszzkodtam az ajtókilincsbe és ott maradtam.

- Megbotlott - mesélte Jakow bácsi, aki egészen megzavarodottnak látszott és fejét ide-oda forgatta, színtelen szemei nyugtalanul csillogtak sápadt arcában.

- Elesett és a kereszt rázuhant, ép a hátán találta. Mi is megkaphattuk volna, de még idejekorán ledobtuk a vállunkról.

- És ezzel végleg betettétek neki a kis kaput! - mondta Grigorij tompán.

- Hogy-hogy?

- A ti lelketeken szárad!

A vér csurgott, egyre csurgott, a küszöbnél már sötét pocsolya képződött belőle. A vöröses tajtékon keresztül, amely ellepte »cigányka« ajkait, gurgulázó hang hallatszott, úgy látszott, mintha szétfolyna a teste, egyre lazább, laposabb lenne, mintha egyre inkább hozzálapulna a földhöz és el akarna tűnni benne.

- Michailo gyorsan a templomhoz lovagolt, hogy idehozza apát, - suttogta Jakow bácsi - én pedig egy szánkóba dobtam Wanját és idesiettem vele... Még szerencse, hogy nem én vettem vállamra a kereszt végét, különben engem talált volna.

A dajka még mindig azzal vesződött, hogy »cigányka« kezébe nyomja a gyertyát, és közben hol faggyúcseppet, hol könnyet hullatott rá.

- Állítsd a gyertyát a fejéhez, a padlóra! - rivallt rá Grigorij nyersen.

- Oh igen, ez talán sikerül!

- Előbb azonban vedd le a sipkáját!

A dajka levette a prémsüveget Wanja fejről; »cigányka« nyaka tompán a földhöz ütődött. Feje oldalt fordult, halántékával a padló felé és a vér bőségesebben ömlött, bár most már csak az egyik szájszögletéből. Ez hosszú, hosszú ideig tartott. Eleinte azt hittem, hogy »cigányka« majd felébred, nyújtózkodik egyet, felül a padlón, köp egyet és azt mondja: »Pfuj, pók.«

Mindig ezt mondta, ha vasárnap délutáni álmából felébredve, köpött egyet. Most azonban hiába vártam: nem nyújtózkodott, hanem egyre lanyhább és lanyhább lett. A nap már le-

áldozóban volt, csak az ablak párkányán látszott még egy keskeny fénysáv. Wanja arca egész sötét lett, ujjai nem mozogtak többé és a hab eltűnt ajkairól. Fejénél és két füle mellett három gyertya égett; sárga lángocskáik ide-oda pislákolnak, megvilágították dús, kékesen-fekete haját, játszó fényt vetettek sötét orcáira és orra hegyére, rózsás fogai pedig csillogtak a világozástól.

A dajka mellette térdelt, sírt és maga elé suttozta:

- Szegény, jószágos fiacskám, én vidám sólymom!

Hátborzongatóan hideg volt. Én az asztal alá másztam és elbujtam ott. Kis idő múlva nagyapa mosómedvebőr-bundájában berohant a konyhaajtón, utána jött nagyanya pongyolában, szőrmével a nyakán, aztán jött Michail bácsi, a gyerekek és sok idegen ember. Bundáját a földre dobva, üvöltötte nagyapa:

- Gazemberek! Mit tettetek! Ilyen legényt öltetek meg! Öt év múlva arannyal nem lehetett volna megfizetni!

A ruhadaraboktól nem láthattam Wanját és előmásztam rejtekemből és épen nagyapa lábai közé kerültem. Odébb lökött és fiait kis vörös öklével fenyegette:

- Ti, farkasok!

Aztán leült a padra, rákönyökölt, száraz zokogás szakadt föl a melléből és recsegő hangon mondotta:

- Tudom már: utatokban volt!... Oh, édes Wanjám... hogy tehetted ezt velem! Mihez fogjak most, hé, mihez fogjak most? Idegeneket vegyek a házamba? Kiadjam a kezemből a gyepelőt?... Az úristen nem jól bánik velünk az utóbbi években, mi, anya?

Nagyanya leguggolt a földre, végigtapogatta Iwán arcát, fejét, mellét, szemére lehelt, megfogta és dörzsölte a kezeit, miközben feldöntötte a gyertyákat. Aztán nehézkesen felemelkedett, ott állt sötéten, csillogós fekete ruhájában, szeméit ijesztően tágra nyitotta, hogy szinte kidülledtek az üregekből és halkán mondotta:

- Takarodjatok, ti átkozottak!

...Ének, pompa nélkül temették el »cigánykát«.

*

A széles ágyon fekszem, négyszeresen becsavarva a nehéz ágyterítőbe és hallgatom, hogy imádkozik nagyanya; a földön térdel, egyik keze a mellén és a másikkal időnként keresztet vet.

Künn csikorgó fagy; a zöldes holdfény besüt a jégvirágokkal borított ablaktáblákon, megvilágítja a jószágos arcot a formátlan orral és foszforeszkáló fényben csillogtatja sötét szemét. A selyem fejdísz, amely nagyanya haját takarja, csillog, mint kovácsolt vas, a sötét ruha megmozdul, végigfolyik vállán és elterül a földön.

Miután az imádkozással elkészült, hallgatva levetkőzik és ruháit összehajtva szép rendben a sarokban álló szekrénybe rakja és az ágyhoz jön. Úgy teszek, mintha mélyen aludnék.

- Ne tetesd magad, csibész, hiszen nem is alszol! - mondja halkán. - Úgy-e nem alszol, galambocskám? Add ide gyorsan a takarót.

Az elkövetkező örömeim reményében elmosolyodom.

- Aha, te rabló! Kineveted nagyanyádat? - kiált rám. Aztán mind a két kezével megfogja sarkainál az ágyterítőt, olyan ügyesen és erőteljesen húzza magához, hogy én a levegőbe pöndörülök, néhányszor megfordulok a saját tengelyem körül és lepottyanok a puha ágyba, ő pedig vidáman felkacag:

- Na, kis kobold, hogy tetszik ez neked? Nem nyeltél le közben egy legyet?

Néha azonban olyan hosszú ideig imádkozik, hegy tényleg elalszom és észre sem veszem, mikor fekszik le.

Nagyanya hosszú imádságai zárják le a napokat, amelyeket sok boszúság, veszekedés és harc tölt ki. Nagy érdeklődéssel hallgatom ilyenkor áradozásait, ahogy elmeséli a jó istennek mind-azt, ami a házban történt. Mint egy halom, olyan súlyosan térdel a földön, eleinte gyorsan és érthetetlenül suttog, aztán félhangosan, mély hangon dörmög:

- Te tudod, oh uram, hogy mindenki csak a maga javát keresi. Michail, legidősebb fiam, szívesen maradna a városban; megalázónak tartja, hogy átköltözzék a folyón, ahol nem ismeri az embereket; nem is tudom már, hogy mi lesz? Úgy látszik, apa Jakowot jobban szereti. Igazságos-e az, hogy ilyen aránytalanul osztja meg szeretetét? Az öreg nagyon nyakas - világosítsd meg, uram, az ő lelkét.

Nagy, fénylő szemeit a szentképekre szegzi és tanácsokat ad istennek.

- Küldj rá egy jó álmot, oh uram, hogy megtudja, miként kell felosztani a vagyont fiai között!

Keresztet vet, meghajol a földre, széles homloka a padló deszkájához ütődik, aztán kiegyenesedik és átható hangon folytatja:

- Szerezz egyszer valami örömet az én Warwarámnak is. Mivel haragított meg ő Téged? Mennyivel bűnösebb, mint mások? Hogy lehet az, hogy egy fiatal, egészséges asszony örökös gyászban éljen? Gondolj a szegény Grigorijra is, oh uram - a szemei egyre gyengülnek. Ha megvakul, koldulni mehet és az keserves lenne az ő számára. Minden erejét nagyapának áldozta és ő majd nem akarja eltartani... oh istenem, oh istenem!

Fejét alázatosan lehorgasztotta és sokáig így maradt, mintha mély álomban lenne vagy megfagyott volna.

- Mit mondjak még? - kérdezte aztán homlokát ráncolva. - Nos könyörülj meg minden igazhitűn és add meg nekik az örök üdvösséget. Engem is, bűnös, bolond asszonyt, fogadj kegyelmedbe, Te tudod, hogy nem rosszaságból, hanem butaságból vétkeztem.

Aztán mélyen felsóhajtott és nagyon szívélyesen és alázatosan mondotta:

- Mindentudó vagy, Te drága, mindent ismersz, jóságos atyácskám!

Nekem nagyon tetszett nagyanya istene - olyan jó barátságban voltak egymással és én gyakran kértem: »Mesélj valamit a jó istenről!« Egészen különös módon beszélt róla, halkán, lecsukott szemekkel, a szavakat elnyújtva és ilyenkor mindig felült az ágyban. Felállt egy pillanatra, aztán újra leült, kendőt terít magára és nagy hálaérzettel kezdett mesélni róla, míg mindkettőnk el nem nyomott az álom.

- A jó isten fenn ül egy dombon a paradicsomi rét közepén, kék zafírból készült trónon ezüst hársfák alatt, amelyek folyton virágoznak. A paradicsomban nincs ősz, nincs tél és a virágok sohasem hervadnak, hanem örökké nyílnak isten szentjeinek édes örömeire. És a jó isten körül sok angyalka röpköd, mint a hópehely vagy méhecskéék, akik rajban röpdösnek, vagy mint a fehér galambok - az égből a földre repülnek és aztán újra vissza az égbe, ahol jó istennek mindent elmesélnek rólunk, emberekről. Az én angyalkám is ott van, a tied is, nagyapáé is - mindenkinek van egy őrangyala, mert az isten mindenkire egyformán kedves. Egyszer aztán

azt jelenti az angyalod a jó istennek: »Alexej nyelvét öltötte a nagyapjára...« És a jó isten erre elrendeli: »Ejnye, ezért páholja el jól az öreg!« És így rendel el mindenütt mindent, felosztja az örömet és fájdalmat, ahogy az emberek megérdemlik. És minden olyan szép és olyan jó nála, hogy az angyalok a gyönyörűségtől a szárnyaikkal csapkodnak és zsolozsmáznak felé: »Dicsértessék a Te neved, mindörökké ámen!« Ő azonban, a jóságos, rájuk mosolyog és így szól: »Jól van no, elég volt már!«

És ő is mosolygott és bólogatott fejével.

- Te láttad őt? - kérdeztem.

- Nem, de tudom - felelte elgondolkozva. Amikor így istenről, túlvilágról, angyalokról beszélt, kicsiny és szerény lett, arca megfiatalodott és nedves szemeiből meleg fény sugárzott. Én kezembe vettem nehéz, bársonypuha hajfonatait, nyakam köré csavartam őket és mozdulatlanul, megfeszített figyelemmel hallgattam végnélküli elbeszéléseit.

- Az nem adatott meg az embernek, hogy istent lássa - megvakulna tőle; csak a szentek látják őt szemtől szembe. Angyalokat azonban láttam - ők mutatkoznak a tisztaszívűek előtt. Egyszer állva hallgattam a templomban a hajnali misét és akkor két angyalt láttam, amint fel és alá jártak az oltár előtt. Olyanok voltak, mint a köd, átlátszók voltak és olyan fényesek, olyan ragyogók! A szárnyaik mintha csipkéből és muszelinből lettek volna és a földig értek. Az oltár körül lebegtek és az agg Ilja atyának, a pópának segédkeztek az istentiszteletnél: a pápa imádkozás közben az ég felé emelte gyenge karját és ők a könyökeiket támogatták. Már nagyon öreg volt és félig vak, mindenbe belebotlott és nemsokára meg is halt. Amikor megpillantottam őket, oda voltam az örömtől, csodálatos érzések hullámzottak a szívemben és a könnyeim csurogtak - olyan szép volt ez! Minden jó és szép az úristennél, fiacskám, itt lenn a földön és fenn az égben.

- Nálunk is jó minden? - kérdeztem. Nagyanya keresztet vetett és aztán felelt:

- Igen, minden jó - hála a boldogságos szüzanyának.

Ez szeget ütött a fejembe: nem tudtam belátni, hogy a mi házunkban tényleg minden rendben van, mikor nekem ép ellenkezőleg az volt az érzésem, hogy minden egyre rosszabb és rosszabb lesz. Egyszer, amikor Michailo bácsi szobájának ajtaja előtt mentem el, láttam, amint Natalia néni hálórúhában, kezeit melléhez szorítva, fel s alá szaladgált és halk hangon, amiből ki lehetett érezni a borzadályt, mondotta: »Oh istenem, vezess el innét valahová, végy magadhoz!«

Megértettem az ő könyörgését és Grigorijt is megértettem, mikor magában ezt dörmögte:

- Ha megvakulok, elmegyek koldulni... mit árthat ez?

Azt kívántam, hogy minél előbb vakuljon meg, - aztán azt kértem volna, hogy adjanak mellé vezetőül és ketten mentünk volna koldulni a városon végig. Beszéltem is vele erről.

- Jó, menjünk együtt! - mondta a művezető szakállába mosolyogva. - Én aztán elmesélem a városban: Nézzétek, ez a céh előljárójának az unokája, az ő leányának a fia! Ez majd mulattatja az embereket!

Gyakran láttam, hogy Natalia néni sápadt arcát dagadt ajkai és kifejezéstelen szemei alatt kék foltok torzították el.

- Üti őt a bácsi? - kérdeztem nagyanyától és ő sóhajtva felelte:

- Igen, veri őt a gazember - titokban veri! Nagyapa megtiltotta neki, hogy üsse, ezért csak éjjel meri ütni. Gonosz ember az és ő meg olyan, mint a kása.

És aztán újra mesélni kezd:

- Ma már nem vernek úgy, mint régen. Néhanapján szájon ütik az embert, vagy adnak egy pofont és az asszonyokat a hajuknál fogva is rángatják egy darabig. Régebben azonban órákig szabad folyást engedtek a dühüknek. Egyszer engem nagyapa husvét vasárnapján a délelőtti misétől kezdve késő estig vert. Mikor jól végigvert, abbahagyta és ha kipihente magát, előlről kezdte. Kötéllel vert vagy doronggal, ami épen a keze ügyébe akadt.

- Miért?

- Azt nem tudom már. Más alkalommal meg félholtra vert és öt napon keresztül nem adott enni - csoda, hogy akkor életben maradtam. És harmadszor is megesett ez.

Roppantul csodálkoztam ezen: nagyanya legalább is kétszer olyan erős volt, mint nagyapa és nem ment a fejembe, hogy tudott elbánni vele.

- Hát ő erősebb, mint te? - kérdeztem.

- Nem erősebb, de idősebb! És aztán ő az én uram! Ő csak istennek tartozik számadással azért, hogy bánik velem, nekem az a kötelességem, hogy tűrjek és engedelmeskedjem.

Nagyon mulatságos volt végignézni, ahogy a szentképeket leporolta, ércrámáikat tisztogatta. A képek nagyon díszesek voltak, a glória a szentek feje körül ezüstből készült és gyöngyökkel, tarka drágakövekkel volt kirakva. Óvatosan vette le a képet a falról, mosolyogva nézegette és meghatottan mondotta:

- Milyen kedves arcocska!

Aztán keresztet vetett és megcsókolta a képet.

- Jaj, milyen poros és füstös, oh boldogságos szűzanyám, szomorkodók vigasztalója. Nézd csak, fiam, milyen finom a felirat, milyen hűségesek az alakok és mindegyik elkülönülten áll! Ezt a képet a tizenkét ünnepnapnak nevezik és középen a feodorowszki jószágos szűzanya van. És ennek a képnek felirata így hangzik: »Ne sirass, Mária, ha síromban látsz!«

Néha úgy tűnt nekem, hogy ép oly buzgón és komolyan játszik a szentképekkel, mint a buta, kis Katerina, Jakow bácsi leánya, bábuival.

Nem ritkán ördögöket is látott, egyszer csoportostul, máskor egyenként.

- Ahogy nagybójtkor éjszaka a Rudolf-féle ház mellett mentem el: a hold sütött és egyszerre csak látom, ahogy az ördög a kémény mellett a tetőn lovagol és szarvas fejével a kémény fölé hajolva szaglászik és szipákol. Nagy volt és lompos, farkával csapkodta a tetőt és folyton viháncolt, regett. Keresztet vetettem és azt mondtam: »Ime, az úr fel fog támadni és ellenségei szétszóródnak, mint a pelyva!« Erre halkán felnyerített, a tetőről az udvarra vetette magát egy bukfencsel és - tényleg eltűnt. Valószínűleg Rudolféknál húst sütöttek azon a napon, bár bőjt volt és azt szaglászta és örült neki.

Elnevettem magam, amint elképzelttem, hogyan bukfencezett le az ördög a tetőről és nagyanya is nevetett és így szólt:

- Néha olyan szemtelenek, mint a kis gyerekek. Egyszer nagymosás volt a fürdőszobában és eltartott a munka vagy éjfélig. Egyszer csak felpattan a fürdőkályha ajtaja és egész raj ördögöcske ugrott elő onnan; egyik kisebb mint a másik, vörösek, zöldek, feketék, mint a svábbbogarak.

Az ajtó felé szaladok, de nem tudtam odaérni, mert szinte elsülyedtem az ördögtacskók között. A fürdőszoba rogyásig tele volt velük, nem tudtam megfordulni sem, a lábaim közt mászkáltak és úgy elálltak, hogy keresztet sem tudtam vetni. Olyan szőrösek, puhák, melegek

voltak, mint a kis macskák, csak épen a hátsó lábaikon ugrándoztak; ide-oda szaladgáltak, szemtelenek voltak és zöld szemeik voltak, egérfogaik és olyan farkuk, mint a malacnak és a szarvaik még nem nőttek ki egészen, hanem mint kis dudorodások éktelenkedtek homlokukon. Végül is elájultam és amikor ismét magamhoz tértem, alig pislogott a lámpa, a víz kékült a mosóteknőben és a tisztára mosott ruha a földön hevert. Oh, gonosz, kis csirkefogók, hogy az egérke harapdáljon össze benneteket! - gondoltam magamban.

Lehúnytam szemeimet és láttam, hogy a kályha ásitó nyílásából, a szürke téglák közül mint áradt ki a borzas, tarka ördögök raja, hogy lepte el a fürdőszobát, elfujta a gyertyákat és szemtelenül öltögette kis vörös nyelvét. Ez is nevetésre ingerel, de van benne valami hátborzongató is. Nagyanya fejét csóválja, hallgat egy darabig, aztán újra élénk lesz.

- És harmadszor is láttam szemtől-szembe a pokolfajzatot, ez is éjjel történt, tél idején, a hó sűrűn hullott. A Djukowi-szakadékon mentem át, ott tudod, ahol Jakow és Michailo, ahogy már elmeséltem, apádat bele akarta fojtani a folyó jegén vágott lyukba. Megyek, mendegélek és épen odaérek a szakadék mélyén a gyalogútra, amikor egyszerre borzasztó sípolás, üvöltés hallatszik a szakadékban. Feltekintek és látom, ahogy egy szán, amibe három fekete mén volt befogva, száguld felém, egy kövér ördög ült benne vörös süveggel és kinyujtott kezében, mint gyepplőt, kovácsolt láncokat tartva, hajtja a lovakat. De lenn a szakadékban nem volt kociút és így a trojka hófelhőbe burkolózva, beszáguldott a folyóba. A szánkóban szintén ördögök ültek, akik fütyültek, kiabáltak, sapkáikat lengették - és így száguldott el hét ilyen szán mellettem, mint a tűzoltók és minden ló fekete volt, mint a holló; valójában azonban a lovak gonosz emberek voltak, akiket a szüleik megátkoztak. Az ilyen emberek aztán az ördögök örömére és multságára szolgálnak; kocsijaik elé fogják és ünnep napjaiban a sötét éjszakában hajszoják, hajtják őket. Alkalmasint valamelyik ördög lakodalma volt, amit akkor láttam.

Nem is lehetett kételkedni abban, amit nagyanya mesélt, olyan egyszerűen és meggyőzően mondott mindent.

Különösen érdekfeszítő volt, amikor elmondta a verset isten anyjáról, aki végigvándorolta a földi siralomvölgyet és lelkére beszélt Engalycsewának, a rablók királynőjének, hogy ne pusztítsa, gyilkolja az orosz népet; vagy a verset Alexejről, az isten szolgájáról, vagy a vitéz Iwánról. Szépek voltak a bölcs Wasszilissáról, a kecskebakról, mint pópáról és isten keresztfiáról szóló mondák is; és a borzalmas történetek Mária Poszadmia fejedelemasszonyról, Baba Uftáról, a rablóvezérről, Máriáról, az egyiptomi bűnös asszonyról és a rablók anyjának kinszenvedéseiről. Szinte kimeríthetetlen készlete volt mesékből, mondákból, versekből.

Embertől, ördögtől, semmitől a világon nem félt, még nagyapától sem, ellenben pokolian félt a fekete svábbogaraktól, amelyek jelenlétét nagy távolságról is megérezte. Néha éjszaka felébresztett és azt suttopta:

- Aljosa, kedveském, egy sváb szaladgál a szobában, tipord össze, Krisztus szerelmére!

Félálomban világot gyújtottam, lemásztam a földre és kerestem az ellenséget. Néha nem tudtam mindjárt rátalálni, máskor meg egyáltalában nem találtam meg.

- Nincs sehol - mondtam, ő azonban mozdulatlanul feküdt, az ágytakarót fejére húzta és alig hallhatóan kérlelt:

- De igen, itt van! Keressed csak, kérlek szépen! Biztosan tudom, hogy itt van!

Nem is tévedt soha, végül is ráakadtam a svábra valahol távol az ágytól.

- Megölted már? No, hála Istennek! Köszönöm szépen, fiacskám!

És lehúzta fejéről a takarót, megkönnyebbülten fellélekzett és mosolygott.

Ha nem találtam rá a bogárra, nem tudott elaludni. Éreztem, ahogy az éjszaka halálos csöndjében a legkisebb zajra megborzongott teste és hallottam, amint lélekzetét visszatartva suttozta:

- Ott van az ajtóküszöbnél... a szekrény alatt mászik.

- Miért félsz annyira a sváboktól? - kérdeztem.

- Mert nem értem, miért is vannak a világon - felelte következetesen. - Csak vinnyognak és mászkálnak a fekete dögök. Egyébként az isten a legkisebb állatnak is adott valami feladatot; az anka azt jelenti, hogy nedvesség van a házban; a poloska azt jelenti, hogy a falak piszkosak; akin tetű van, az tudhatja, hogy nemsokára megbetegszik. Mindez érthető, de hogy a sváb mire jó és miért van a világon, azt senki sem tudja!

Egyszer éjjel, amikor nagyanya ép a földön térdelt és amúgy szíve szerint beszélgetett a jó istennel, nagyapa felszakította hálószobánk ajtaját és rekedt hangon kiáltotta:

- No, mama, az úristen meglátogatott bennünket - tűz van!

- Mit mondasz?! - sikoltotta nagyanya és gyorsan felállt, mire mind a ketten nehéz léptekkel a még sötét úri szobába rohantak.

- Jewgenija, vedd le a képeket! Natalia, öltöztess fel a gyerekeket! - vezényelte szigorúan nagyanya kemény hangon, míg nagyapa halkán panaszkodott:

- Oh, oh...

Kiszaladtam a konyhába. Az udvarra nyíló ablak aranyos fényben úszott; a padlón sárga fényfoltok táncoltak ide-oda. Jakow bácsi, aki épen öltözködött, a fényfoltokon ugrált, mintha a talpát perzselték volna és közben ezt ordította:

- Michail tette ezt, senki más! És aztán elszaladt, aha!

- Hallgass, kutya! - üvöltötte nagyanya és oldalba rúgta, hogy majd elesett.

Az ablakok jégvirágain keresztül látni lehetett, hogy ég a tárva-nyitva álló műhely teteje és hogy lobogott vadul ide s tova a műhely belsejében is a tűz. A szélcsendes éjszakában szinte nem is szállt fel a füst, csak fenn úszott egy könnyű sötét felhő, amelyen át a tejút csillagai látszottak. Bíborvörösén csillogott a hó, az épület falai reszkettek és inogtak, mintha odaigyekeztek volna az udvar sarkába, ahol vidáman lobogott a láng és egyre inkább elharapódzott.

Nehéz bundát rántottam magamra, felhúztam a csizmáimat és kibotorkáltam a pitvarba és a ház lépcsőire. Az éles fény egészen elvakított, mereven álltam egy helyben és nagyapa, Grigorij és a bácsi ordítózása teljesen elkábított. Legjobban nagyanya viselkedése ijesztett meg, aki egy üres zsákot rántott a fejére, egy lábtakarót kanyarított a vállára és belerohant egyenesen a tűzbe és közben hangosan kiáltotta:

- A vitriol, ti tökfilkók! Ha ez felrobban!

- Grigorij, tartsd vissza! - ordított nagyapa. - Oh, istenem, el van veszve!

De nagyanya már elő is került a lángtengerből, füstbe burkoltan, fejét rázva és előrenyújtott kezeiben tartotta a pintes vitriolos üveget.

- Vezesd ki a lovat az istállóból, papa - kiáltotta köhögve és krákolva. - Vegyétek le a vállamról a takarót - nem látjátok, hogy ég?

Grigorij letépte róla a parázsló takarót és lapáttal nagy hódarabokat hajított a nyitott műhelyajtón keresztül a tűzbe. A nagybácsi egy baltával ugrált körülötte, míg nagyapa az égő nagyanyára havat dobált. Ő azonban a veszélyes folyadékkal tele üveget bedugta egy hókupacba, a kapuhoz szaladt, kinyitotta és az odasiető szomszédoknak ezt mondta:

- Csak a pajtára vigyázzatok, kedveseim. Ha az, vagy a szénapadlás tüzet fog, leég mindenünk és a ti házaitok is leégnek. Szaggassátok le a tetőt és vigyétek a szénát a kertbe! Mit csinálsz, Grigorij? Magasabbra hányd a havat, mit csináljon ott lenn, a földön? Eridj Jakow, gyorsan; adj baltát és ásót az embereknek. Nos, kedveseim, lássatok már munkához! - isten majd megsegít bennünket.

Nagyanyát nézni ép oly vonzó látvány volt, mint maga a tűzvész. Fekete alakja, melyet a tűz megvilágított és a fény szinte keresett, fáradhatatlanul mozgott ide s tova az udvarban, mindenütt ott volt és mindenütt rendelkezett.

Most Sarap is az udvarra trappolt, magasan felágaskodott és magával rángatta nagyapát is. A tűz fénye visszatükröződött szemeiben, amelyek sötéten csillogtak. A hatalmas állat hörögve nyerített, kapálódzott az első lábával; nagyapa eleresztette a zablát, félreugrott és kiáltozott:

- Mama, fogd meg!

Nagyanya az ágaskodó ló elé ugrott, kitárt karokkal eléje állt. Az állat panaszosan nyerített, egyre közelebb ment hozzá és aggódva nézett oldalvást a tűzbe.

- Ne félj semmit - mondta mély hangon csitítólag nagyanya, megveregette a kanca nyakát és megfogta a zablát. - Nem hagylak el ilyen rémes órában, egérikém!

Az »egérke« háromszor nagyobb volt, mint ő, engedelmesen ment utána a kapu felé, időnként fujtatott és kipirult arcába nézett.

Jewgenija, a dajka kivezette a házból a melegen felöltöztetett, tompán nyöszörgő gyerekeket és odakiáltott nagyapához:

- Waszilij Waszilics, Alexej nincs itt!

- Menj már, menj már! - felelte nagyapa és kezével intett, miközben én elbujtam a lépcső alá, nehogy engem is elvezessen a dajka.

A műhely teteje már bedőlt, égő oszlopok meredeztek az ég felé. Az épület belsejéből sustorogva és recsegve zöld, kék és vörös lángok csaptak fel, tűzcsóvák repültek az udvarra, az emberek közé, akik körülállták a hatalmas máglyát és nagy buzgósággal havat lapátoltak beléje. Benn pedig, ahol a tűz fészke volt, szinte dühöngve forrtak az üstök, vastag felhőben szállongott a gőz és füst, különös szag terjengett az udvaron és könnyeket facsart az ember szeméből.

Kimásztam a lépcső alól és ép nagyanya útjába szaladtam.

- Eredj innen! - kiáltotta... - Agyontaposnak - eredj innét!

Ércsisakos lovas vágatott az udvarba. Lovát tajték borította, magasra emelte kezét, amelyben lovaglóstort tartott és fenyegető hangon kiáltotta:

- Csináljatok helyet!

Vidáman csilingeltek a tűzoltók szánkóinak csengői, szinte ünnepnapian szép volt minden. Nagyanya feltolt a ház lépcsőjére:

- Na, eredj már végre! Hányszor mondjam még?

Most már engedelmeskednem kellett. A konyhába mentem és onnan néztem ki, arcomat az ablaktáblához nyomva, a sűrű embertömegtől azonban nem láthattam a tüzet - csak az ércsisakokat láttam a fekete sapkák között.

A tüzet hamarosan eloltották. A rendőrök szétkergették az embereket és nagymama bejött a konyhába:

- Ki az? Te-e? Alszol már a sok félelemtől? Ne félj semmit, már vége.

Leült mellém és ide-oda ringatta magát. Örültem, hogy visszatért a csendes, sötét éjszaka, csak az fájt, hogy a tűznek már vége.

Nagymama belépett a konyhába, megállt a küszöbnél és kérdezte:

- Te, mama?

- Mi az!

- Megégetted magad?

- Nem nagyon.

Meggyújtott egy kénes gyufát, amelynek kék lángja bevilágította koromtól mocskos arcát, megkereste az asztalon a mécsest, meggyújtotta és kissé húzódozva nagymama mellé ült.

- Mosakodj meg! - mondta nagymama, bár ő is egész fekete volt a koromtól és a füst maró szagát lehetett érezni rajta.

- Az úristen azért kegyelmes volt hozzád - mondta nagymama sóhajtva - ...Sok észt adott neked!

Megsímogatta vállát és aztán tréfálkozva hozzátette:

- Persze csak rövid időre, egy órácskára - de ez is valami! - Nagymama mosolygott és akart valamit felelni, de ő homlokát ráncolva folytatta:

- A Grigorijt el kell küldeni - biztosan ő nem ügyelt eléggé. Már elkészült minden erejével. Jakow künn ül a lépcsőn és sír a bolond... Eredj, vigasztald meg, mama!

Felkelt és ujjait lehelletével melengetve kiment.

- Na, láttad a tüzet? - kérdezte halkan nagymama, anélkül, hogy egy tekintetére méltatott volna. - Elejétől kezdve? És láttad nagymamát is, mi? Ez aztán asszony a talpán, az öreg! És mi mindenben ment keresztül... a verések! Bizony, bizony! Oh, ti-i!

Összegörnyedten sokáig hallgatott. Aztán felállt, lekoppantotta a viaszgyertya megszenesedett kanócát ujjával és újra kérdezte:

- Féltél?

- Nem.

- Nem is volt ok rá.

Heves mozdulattal lehúzta ingét, a sarokba ment, ahol a mosdóteknő állt és ott a sötétben lábaival topogva, mondotta:

- Leégni butaság! Aki leég, arra a piacon nyilvánosan huszonötöt kellene ráverni, mert tök-filkó - vagy gazember! Így kellene eljárni, akkor nem lenne többé tüzeset. No menj, feküdj le. Miért ülsz itt?

Elmentem, de ezen az éjszakán nem jött többé álom a szememre. Alig feküdtem le, amikor egy állati sikoltás újra kiűzött a szobából. Visszarohantam a konyhába - ott állott a konyha közepén nagypapa méccsessel kezében; a lámpa pislákol, ő lábaival toporzékolt a padlón és anélkül, hogy elmozdult volna helyéről, rikácsolta:

- Mama! Jakow! Mi az?

Gyorsan felmáztam a kemencére és elbujtam a legszélső sarokba, míg a házban újra örületes futkosás kezdődött, mint a tűzvész alatt. Elnyújtott, egyre hangosabb, nehéz jajgatás zengett a falak között. Nagypapa és Jakow szinte eszüket vesztve szaladgáltak fel és alá, nagyanya kiáltozott és kergette őket valahová. Grigorij nehéz fatuskókat cipelt a konyhába, amiket a kemencébe rakott, minden edényt megtöltött vízzel, végigsétált a konyhán és közben úgy rázta a fejét, mint egy asztracháni tevé.

- Rakjatok már tüzet a kemencében! - parancsolta nagyanya.

Grigorij a kemence tetején keresett gyújtót, közben megfogta lábamat és nyugtalanul kiáltotta:

- Ki az? Tyü, de megijedtem! Mindenütt ott vagy, ahol nincs szükség rád!

- Mi történt? - kérdeztem.

- Natalia néninek gyereke születik - mondta egykedvűen és a kemence padkájáról a padlóra ugrott.

Emlékeztem rá, hogy anyám nem ordított ennyire, mikor a testvérem született.

Grigorij a fazekakat betolta a parázs közé és aztán felmászott hozzám a kemence tetejére.

Pipát vett ki a zsebéből és megmutatta nekem.

- Most pipázni kezdek a szemeim miatt - mondotta. - Nagyanya ugyan azt tanácsolta, hogy tubákoljak, de én azt hiszem, a pipázás jobb lesz.

A kemence szélén ült, a lábait lóbázta és a homályosan világító gyertyába bámult. Füle, arca fekete volt a koromtól, inge el volt tépve az oldalán, hogy bordáit lehetett látni. A pápaszeme egyik üvege eltörött, az üveg fele kiesett a keretből és a lyukon keresztül nézett vörös, nedves, beteg szemével. Míg a leveles dohányt pipájába tömte, hallgatta a vajudó nyögéseit és összefüggéstelen szavakat mormolt maga elé, mintha részeg lenne.

- Nagyanya összeégette magát... hogy akar most a szülésnél segíteni? Ni, hogy nyög a szegény. Egész megfélekedeztek róla a tűz miatt... az ijedtségtől görcsöket kapott és úgy feküdt, mióta a tűzvész kezdődött. Bizony nem könnyű dolog egy embert világra hozni. Túlságosan kevésre becsülik az asszonyokat. Jegyezd meg magadnak, fiam: becsülni kell az asszonyokat, tudniillik az anyákat!

Elaludtam és újra felébredtem a futkosásra, ajtócsapkodásra és a lárására, amit a hazatérő Michail bácsi csapott. Fülemben csengenek a különös szavak: »Az ajtót nyissátok ki a boldogságos szűzanyához!« »Adjatok neki olajat a szent lámpából, rummal és fenyőkorommal, félpohár olajat, félpohár rumot és egy evőkanál fenyőkormot.«

Michail bácsi hazaérkezett.

- Engedjétek legalább megnézni! - kérlelte sürgetve.

A földön ült, lábait szétvetve, köpködött és tenyerével a padlót ütögette. A kemencén elviselhetetlenül meleg lett és én lemáztam onnan; amikor elmentem Michail bácsi mellett, megfogta lábamat és olyan hevesen rántotta meg, hogy elvágódtam és nyakamat megütöttem a padlón.

- Tökfilkó! - kiáltottam rá.

Felugrott, újra megfogott, megforgatott a levegőben és ordított:

- Sztloccsantom a koponyádat... a kemencén!

Az úri szobában tértem magamhoz - a sarokban, a szentképek alatt, nagyapa ölében, ki felpillantott a mennyezetre, ringatott engem és halkán mondta:

- Senki se tartsa magát igazoltnak... senki!

Feje felett a szent lámpa világított, az asztalon a szoba közepén egy gyertya égett és az ablakon át besugárzott a szomorú téli reggel. Nagyapa fölém hajolt és kérdezte:

- Hol fáj neked?

Mindenem fáj, a fejem nedves volt és a tagjaim olyan nehezek voltak, de nem volt kedvem erről beszélni. Minden körülöttem olyan különös volt, a szobában majdnem minden széken idegen emberek ültek: a pópa lilaszínű ruhában, aztán egy őszhajú öreg uniformisban, pápaszemmel és még mások. Mindannyian mozdulatlanul ültek, várakozással telten, mintha fából faragták volna őket. Az ajtófélfához támaszkodva állott Jakow bácsi, hosszan elnyújtózkodva, hátratett kezekkel.

- Vezesd el innét, menjen aludni - mondta nagyapa.

A bácsi intett az ujjával és lábujjhegyen ment el nagyanya szobája előtt; amikor pedig felmáztam az ágyra, ezt súgta:

- Natalia néni meghalt.

Nem is igen csodálkoztam a dolgon - már rég nem láttam őt, nem jött a konyhába ebédhez.

- Hol a nagyanya? - kérdeztem.

- Ott - felelte a bácsi, a másik szoba felé mutatva és mezítláb, lábujjhegyen, ahogy jött, kiment a szobából.

Én az ágyban feküdtem és körülnéztem a szobában. Az ablakon át, az üveghez lapulva, szürke, szúrós, vak arcok bámészkodtak be; a sarokban a szekrényen nagyanya ruhája lógott. Tudtam, hogy a ruha van ott, most azonban úgy tetszett, hogy valami élő lény bujkál ott és leselkedik rám. Elbujtam a dunyha alá és egyik szememmel az ajtó felé néztem; legszívesebben kiugrottam volna az ágyból és elszaladtam volna. Meleg volt és valami nehéz, erős szag nyomta a mellemet: a szag emlékeztetett a haldokló Wanjkára és a vérre, amely akkor a földön folyt. Fejemben vagy szívemben mintha daganat nőtt volna, minden, amit ebben a házban láttam, átvonult lelkemen, súlyosan, mint egy téli szállítmány az utcán, mindent összezúzva és szétaposva.

Az ajtó halkán feltárult és nagyanya besurrant a szobába. Vállával benyomta az ajtót, hátával nekitámaszkodott, karjait kitérte az örök mécses kék lángja felé és halkán, gyerekesen panaszos hangon mondta:

- Kezecskeim - jaj, hogy fájnak a kezecskeim!

*

Ismét szomorú dolgok történtek a házban. Egyszer este, tea után, amikor nagyapával a zsol-tárokra olvastuk és nagyanya épen az edényt mosogatta, Jakow bácsi berohant a konyhába, - rendetlenül, mint mindig, hasonlatosan egy elhasznált seprűhöz. Köszönés nélkül a sarokba hajította sapkáját és kezeivel hadonászva, rángatózva kezdte hadarni:

- Atyácska, Miska újra eszeveszett dolgokat csinál! Délben nálam ebédelt, berugott, bolond dolgokat csinált: az edényt összetörte, egy gyapjúruhát, amit festetni küldtek, darabokra tépett, az ablakot beverte és Grigorijt és engem csunyán összeszidott. És most idejön és azzal fenyegetőzik: Kitépem az öregem szakállát, agyonverem! Vigyázzanak, az istenért!

Kezeivel az asztalra támaszkodva, lassan felkelt nagyapa. Arca ráncos lett, keskeny lett és éles, olyan mint a balta.

- Hallottad mama? - rikácsolta. - Hogy tetszik ez neked, hm? A tulajdon apját akarja agyonverni - derék fiú! Bizony, bizony, legfőbb ideje már, legfőbb ideje, hogy az öreg elpatkoljon, édes fiacskám.

Vállait vonogatva, végigment a konyhán, aztán az ajtóhoz ment, a nehéz závárt gyorsan a karikába csapta és így szólt Jakowhoz:

- Ti tehát még mindig Warwara hozományát szeretnétek zsebrevágni? Nesze - itt van. És gúnyosan függet mutatott neki az öklével.

- Mi közöm nekem az egész dologhoz? - felelte Jakow bácsi sértődötten.

- Neked? Oh, ismerlek téged!

Nagyanya hallgatott és sietve rakta be a csészéket az almáriumba.

- Azért jöttem, hogy megvédjem magát!

- Ejnye, no lám, - kiáltotta nagyapa gúnyolódva. - Ez már aztán gyönyörű dolog! Köszönöm szépen, fiam! Adj ennek a szokának kezébe valamit, mama - egy tűzpiszkáló-vasat vagy vasalót! És aztán, ha a fivéred jön, Jakow Waszilics - *engem* vágysz kupán velem!

A nagybácsi zsebetette kezeit és dörmögve ment a sarokba.

- Ha nem hisz nekem...

- Neked hinni? - kiáltott nagyapa és a lábával dobbantott. - Nem! Minden állatnak hiszek, a kutyanak, a sündisznónak, de neked soha! Jól tudom, hogy te rugattad be őt és te beszélted rá mindenre. No most aztán verekedhetsz, válogathatsz is: velem vagy velem.

Nagyanya halkán odasúgta nekem:

- Menj a padlásra, nézz ki a padlásablakon és ha Michail bácsi jön, jöjj le gyorsan és szólj. Eredj!

Az erőszakos nagybácsi fenyegető támadásától félve, de büszkén is megbizatomra, álltam az ablaknál és kinéztem az utcára. Az utcát egész szélességében vastag porréteg fedte, amelyből kimeredeztek a járda kövei. Balra messze kanyargott az út a szakadékon át és a börtön előtti térségen végződött, ahol a mocsaras talajon szilárdan és szélesen állt egy szürke épület, négy sarkán egy-egy toronnyal; a régi börtönön valami mélységes komolyság és szomorúság feküdt. Jobbra, három házzal odébb a szénapiac terült el, amelyet a büntetési század sárga kaszárnyája és a tűzoltóság ólomszürke őrtornya határoltak. Az őrtorony erkélyén körbejárt egy tűzoltó, mint kutya a láncon. A nagy teret árkok szántják végig, az egyik fenekén zöldes pocsolya csillog és odébb jobbra van az iszapos Djubow patak, amelybe nagyanya elbeszélései szerint Michail bácsi és Jakow bácsi bele akarták fojtani apámat. Szemben a padlásablakkal egy keresztutca húzódik, amelybe kicsi, tarka házak sorakoznak egymás mellé. Az utca végén van az alacsony széles templom »a három szent püspökhöz«. Ha egyenesen néz ki az ember az ablakon, akkor csak a háztetőket látni, amelyek a kertek tengerében felfordított csónakoknak látszanak.

A hosszú tél viharai és az ősz végnélküli esőzése alaposan elbánt a mi utcánk házaival, amelyek most viharverten, ütöttek-kopottan, sűrű porral takarva terpeszkednek. Összebujnak, mint a koldusok a templom előtt; az ablakaik bizalmatlanul bámészkodnak, mintha ők is lennének valakit, mint én. Az utcán csak kevés embert látni, sietség nélkül mennek, mint elgondolkozó svábok a meleg kemencén. Fojtó meleg száll fel hozzám összevegyülve a hagyma és répa zsíros szagával, amit utálok, amitől mindig rosszkedvű leszek.

Unalom fog el - különös fajtájú, szinte elviselhetetlen unalom. Mintha folyós álom töltené meg a mellemet, feszegetné a bordáimat és olyan szűknek érzem a kis padláskamrát koporsó-fedő-szerű tetejével.

Végre ott jön, akit várok: Michail bácsi; mellékutcából egy szürke ház mellől kémleli az utcát. Vörösesbarna zsakett van rajta, kockás nadrág és térdig érő rámáscsizma. Kalapja félrecsapva ül elálló fülein; egyik keze nadrágzsebében van, a másikkal szakállát fogja. Arcát nem látom, de testtartásából arra következtetek, mintha egyetlen ugrással szeretné átugrani az utcát és fekete tenyerével szeretné megragadni nagyapa házát. Most tulajdonképpen le kellene szaladnom, hogy jelentsem érkezését, de nem tudok olyan gyorsan elmenni az ablaktól és látom még, ahogy a bácsi óvatosan, nehogy különben is poros csizmái még inkább porosak legyenek, átmegy az utcán és hallom, amint lenn kinyitja a korcsma ajtaját, amint az ajtó nyikorog és az ablaktáblák csörömpölnek.

Lesietek és kopogtatok nagyapa szobájának ajtaján.

- Ki van ott? - kérdezi durván, anélkül, hogy ajtót nyitna. - Te? Nos? A korcsmába ment, nemde? Jól van, eredj fel újra.

- Félek ott fenn.

- Ugyan, buta beszéd.

Ismét a padlás ablakánál állok és lenézek az utcára. Besötétedik. A portenger az utcán, mintha megduzzadt volna, mélyebbnek és feketébbnek látszik. A házak ablakaiban sárga lámpafény jelenik meg, a szomszédos házban zene csendül fel, sok hárfán bánatos melódiák zengenek. A korcsmában is muzsikálnak. Ahányszor kinyitják az ajtót, fáradt, megtört hang csap ki az utcára; tudom, az öreg szakállas, félig vak koldus, Nikituska hangja ez. Ha beteszik az ajtót, nem hallani többet az ő dalát, mintha baltával vágták volna szét.

Nagyanya irigyli ezt a koldust és valahányszor nótáit hallja, sóhajtva mondja:

- Milyen boldog lehet, hogy annyi verset tud! Milyen isteni kegyelem az!

Néha az udvarra hívja, ő pedig botjára támaszkodva ül a lépcsőn és énekel és mesél, nagyanya mellette ül, hallgatja és kérdegeti:

- Mondd csak, - volt a szűzanya Rjában is?

És a koldus teljes meggyőződéssel feleli mély basszus hangján:

- Ő mindenütt volt, minden kormányzóságban.

Az utcáról álmos fáradtság árad láthatatlanul felém és szívemre és szemeimre nehezedik. Milyen jó volna, ha most a nagyanya jönne. Vagy legalább a nagyapa! Milyen ember lehetett az apám? Miért nem szenvedhették őt nagyapa és a két bácsi és miért beszél nagyanya, Grigorij, Jewgenija, a dajka annyi szeretettel róla? Egyre gyakrabban gondolok anyámra, az én számomra ő minden mese és történet hősnője, amiket nagyanya mesél. Az a tény, hogy nem akar családjá körében élni, álmaimban és fantáziámban egyre magasabbra emeli őt; azt képzelem, hogy az országút mellett egy csárdában lakik rablók között, akik kirabolják a gazdag utasokat és a zsákmányt felosztják a szegények között. Vagy talán az erdőben él egy

barlangban, természetesen nemes rablókkal együtt és ő vezeti a háztartásukat és vigyáz az elrabolt aranyra. Az is meglehet, hogy a nagyvilágban barangol és a föld kincseit tartja számon, ahogy egykor a rablók királynője, Engahicsewa vándorolt végig isten anyjával a földön és isten anyja lelkére beszél anyámnak, ahogy egykor annak a királynőnek lelkére beszélt:

»Szólj, kapzsi nő, ha megkapnád talán
Egész arany s ezüst kincsét a földnek,
Be tudnád-e takarni véle azt,
Hogy meztelen vagy, bűnös és szegény?«

És anyám a rablókirálynő szavaival felel neki:

»Bocsáss meg nékem, Isten anyja te,
Bocsáss meg szent a vétkes földi nőnek.
Oh, nem magamnak loptam és raboltam,
Egyetlen jó fiamnak kell a kincs.«

És isten anyja, aki szívjóság dolgában nem marad el nagyanya mögött, megbocsát neki és így szól:

»Oh, Máriám, te kis tatár leány,
Minden derék keresztény réme te,
Csak menj tovább e bűnös rossz úton,
Ha könnyeket hoz; önmagad kivántad!
Majd vigyázz: a jó orosz ne bántsad,
Vonulj át bátran erdőn, völgyeken,
De mordvin s kalmuk törzsek közt maradj!«

Ezeknek a mondáknak varázsában élek, mintha álomban járnék, amiből lárma, civakodás, ordítás ver fel. Kidugom a fejem az ablakon és látom, hogy nagyapa, Jakow bácsi, a korcsmáros mindenese, Meljan, a tréfás cseremis, a kis kapun keresztül Michail bácsit hogy dobják az utcára. Ellentáll és ők a karját, a hátát, nyakát ütik, rúgják és végül bukfencezve röpül ki az utca porába. A kaput becsapják, elzárják, a kapu fölött kihajítják gyűrött sipkáját és aztán minden csendes.

Michail bácsi elnyújtózva fekszik és aztán feláll. Ruhája rongyokban lóg le róla. Felragad egy követ a földről, nekidobja az ajtónak - tompa hang hallatszik, mint mikor a hordó fenekére ütnek. Sötét alakok jönnek ki a korcsmából, ordítanak, rikácsolnak, a kezükkel hadonásznak, a házak ablakaiban emberek fejei jelennek meg - az utca megélénkül, nevet és kiabál. Mindez mulatságos, de ijesztő és kínos is, mint a mesében.

Aztán, mintha elmosták volna, mindenki elhallgat, minden eltűnik.

Az ajtólépcső mellett, a ládán ül nagyanya összegörnyedten, mozdulatlanul, visszafojtott lélekzettel; én előtte állok és cirógatom puha, meleg, nedves arcát, ő azonban nem érez semmit és szomorúan mormogja maga elé:

- Oh istenem, hát nem vagy annyira bölcs, hogy fiamnak észt is adj? Oh istenem, könyörülj meg rajtunk!

Nagyapa emlékezetem szerint csak egy esztendeig lakott az országút mellett, egyik tavasztól a másikig, de ennyi idő is elég volt arra, hogy nem épen hízelgő hírbe hozzák a házunkat. Majd minden vasárnap délután a mi kapunk előtt gyűltek össze a gyerekek és ujjongva vitték szét a hírt az utcába:

- Kasirniéknél megint verekednek!

Michail bácsi rendszeresen minden este megjelent és egész éjjel ostromállapotban tartotta a házat, amelynek lakói állandó aggodalomban éltek. Néha két-három cinkostársat is magával hozott, züllött fickókat a külvárosból, akik a szoros felől betörték a kertbe és részegségükben örületes pusztítást vittek véghez a málna- és szederbokrok között. Pusztítási dühüknek egyszer a fürdőházacska is áldozatául esett. Mindent összezúztak benne, ami csak összetörhető volt, a padot, székeket, víztartályokat, kitéptek néhány oszlopot és összetörték az ajtót és az ablakrámákat.

Némán és sötéten állt nagyapa az ablaknál és nézte, hogy a megvadult legények mint pusztítják vagyonaát. Nagyanya valahol az udvarban szaladgált, nem is láttam őt, csak hallottam, amint könyörgő hangon kiáltotta:

- Misa, mit csinálsz, Misa!

Válaszul »igazi orosz« káromkodások hallatszottak a kertből, amelyek jelentősége az állati fickók értelmi és érzésvilága számára is ismeretlen volt, akik a káromlásokat harsogták.

Aggódás fogott el, amikor az ilyen jelenetek alatt nagyanya nélkül, egyedül voltam a szobában. Mivel nem szaladhattam utamra, nagyapa szobájába menekültem, aki azonban egy durva »Takarodj ki!« kiáltással fogadott. A padlásra szaladtam és az ablakon át a kert és udvar sötétjét kémleltem. Aggódva követte tekintetem nagyanyát; féltem, hogy agyonverik, kiáltoztam, hívtam, ő azonban nem hallgatott rám. Michail bácsi azonban meghallotta hangomat és válasz gyanánt utálatos káromlásokkal illette anyámat.

Egyik ilyen estén nagyapa betegen feküdt ágyában, feje törülközővel volt bekötve és nyugtalanul hánykolódott a vánkosokon és nyöszörgött és panaszkodott:

- És ezért élünk, vétkeztünk, takarékoskodtunk. Ha nem félnék a szégyentől, már rég a rendőrségre mentem volna. De az ember szégyenli magát: milyen szülők lehetnek azok, akik gyermekeiket a rendőrséggel üldöztetik! Nem marad más hátra, mint eltérni mindent.

Hirtelen, felkelt az ágyból és támolyogva az ablakhoz ment. Nagyanya megfogta a hóna alatt és kérdezte:

- Hova mégy, hova?

- Gyűjts világot! - kiáltotta és hangosan zihált.

És miután nagyanya gyertyát gyújtott, kezébe vette azt, mint katona a fegyverét és hangosan, gúnyos hangon kiáltotta ki az ablakon:

- Hé, Miska, éjjeli tolvaj, rühes, veszett kutya!

Abban a pillanatban darabokra tört a felső ablaktábla üvege és az asztalra, nagyanya mellett leesett egy fél cseréptégla.

- Elhibáztad! - üvöltötte nagyapa olyan hangon, hogy nem lehetett tudni, nevet-e vagy sír-e?

Nagyanya karjai közé emelte, ahogy velem szokta csinálni, az ágyba vitte és aggódva igyekezett lecsendesíteni:

- Mi jut eszedbe, az isten szerelmére? Ha kárt tesz benned, biztos, hogy Szibériába küldik! Dühében pedig mindenre képes!

Nagyapa térdei reszkettek és száraz, rekedt zokogás tört elő torkából:

- Hát üssön agyon!

Künn toporzékolás, ordítózás hallatszott, a falat verték és kaparták. Felkaptam a téglát az asztalról és az ablakhoz futottam. Nagyanya gyorsan elmarkolta a hajamat, a sarokba taszított és így kiáltott:

- Oh, átkozott kölyök!

Máskor egy vastag doronggal felfegyverkezve, megpróbált Michail bácsi az udvarról a ház pitvarán át benyomulni a lakásba - a hátsó lépcsőn állott és dübörögve verte az ajtót. Az ajtó mögött állott nagyapa egy doronggal, két bérlő, aki buzogányszerű dolgokat suhogtatott és a korcsmáros felesége, egy nagy, erős asszonyság egy mángorló-fával. Mögöttük nagyanya futkosott föl és alá és könyörögve kérlelte:

- Engedjetelek hozzá! Hadd beszéljek vele!

Nagyapa olyan peckesen állott ott, mint az ismert »Medvevadászat« című képen a vadász a nyárrsal. Mikor nagyanya hozzámert, szótlanul lökött felé a térdével és könyökével. A legborzasztóbbra is elkészülve állt ott a ház négy védelmezője; a falon fölöttük a mécses égett, amely félelmesen pislákolva világított le rájuk. Én a padláslépcsőről néztem végig az egészet és szerettem volna elvezetni nagyanyát.

A bácsi azon buzgólkodott, hogy betörje az ajtót és nem fáradozott eredménytelenül, mert az ajtó már aggasztóan ingott. A felső pánt minden pillanatban kiszakadhatott és az alsó már kitört. Rikácsoló hangon biztatta bajtársait:

- Üssetek oda alaposan; a karra és lábra, csak a fejre ne!

Az ajtó mellett egy kis ablakocska volt, amelyen épen hogy kidughatta az ember a fejét. Az üvegtáblát bezúzta a bácsi és a ráma szélén még ott voltak az éles cserepek; olyan volt az egész, mint egy kiütött szem.

Nagyanya az ablakhoz szaladt, kidugta a kezét, integetett és hangosan kiáltotta:

- Misa, Krisztus szent szerelmére, nyomorékká vernek. Fuss el!

- Ah, te vagy az, öreg! - üvöltötte Michail bácsi.

Teljes erőből rávágott nagyanya kezére - látni lehetett, amint a dorong lesuhintott az ablak mellett és nagyanya menten visszatántorodott és hanyatt vágódott.

- Misa, fuss el! - kiáltotta még esés közben is.

Az ajtó beszakadt és a résen beugrott Michail bácsi, de abban a pillanatban letaszították a lépcsőn, mint egy határ trágját, amit a lapáttal hajítanak odább.

A korcsmáros felesége nagyapa szobájába vitte nagyanyát, ahol nemsokára megjelent nagyapa is.

- Eltört a kar? - kérdezte sötéten.

- Úgy látszik, - felelte nagyanya, anélkül, hogy felnyitotta volna szemeit. - És mi történt vele?

- Légy nyugodt! - mondta nagyapa szigorúan. - Nem vagyok vadállat. Megkötöttük és a pajtában fekszik. Én megöntöztem hidegvízzel. Gonosz kölyök. Vajjon mire fajzik?

Nagyanya mélyen felsóhajtott.

- Elküldtem már az öregért, aki a csontokat beforrasztja - vigasztalódj addig! - folytatta nagyapa és leült az ágy szélére. - A gyerekeink idő előtt sírba visznek bennünket.

- Add nekik a vagyont!

- És Warwara?

Hosszan beszélgettek - nagyanya nyöszörögve a fájdalomtól, halkán, ő pedig haragosan és boszankodva.

Aztán egy púpos, alacsony öreg asszony jött, nagy, füléig érő szája volt; alsó állkapcsa ide-oda rengett és tátott csukaszájába szinte belecsúszott felső ajkán keresztül hegyes orra. Szemeit nem lehetett látni; alig mozgatta lábait, mankóival topogott a földön és kezében egy bugyrot lóbált, amelyben nyilván műszereit hozta. Azt hittem, hogy ő a halál és el akarja vinni nagyanyát. Rárohantam és torkom szakadtából kiáltottam:

- Takarodj ki innét!

Nagyapa szó nélkül galléron fogott és meglehetősen gyöngédtelenül a padlásra kergetett.

Tavasszal a két nagybácsi önállósította magát. Jakow a városban maradt és Miska új festőműhelyt nyitott a folyón túl a külvárosban. Nagyapa nagy bérházat vásárolt az országút mellett, melynek masszív földszintjén korcsma volt, barátságos kis padlásszoba is volt a házban és mellette egy kert, amely egy szoros felé ereszkedett. Lenn a kertben sűrű fűzbokrok álltak hosszú, leveletlen ágakkal.

- Ejha, milyen pompás vesszők! - mondta nagyapa vidám hunyorgatással, mikor a telek megsemlélése közben együtt sétáltunk a puha, frissen felásott kerti ösvényen.

- Nemsokára olvasni tanulsz, akkor majd használhatjuk ezeket.

Az új házat bérbeadtuk, csak a felső emeleten volt nagyapának egy szobája, amely egy-szersmind vendégszoba is volt, nagyanya és én a padlásszobában laktunk. A padlásszoba ablaka az utcára nyílt és az ablakpárkányra támaszkodva, láthattam, amint esténként és ünnepnapokon a részegek kijöttek a korcsmából, ordítva támolyogtak végig az utcán és aztán elvágódtak. Néha úgy hajították ki őket az ajtón, mint a zsákok. Ilyenkor megpróbáltak újra behatolni a korcsmába, dörömbölés, bömbölés hallatszott, az ajtó nyekergett és recsegett, pofozkodás kezdődött, amit igen mulatságos volt felülről nézni. Nagyapa már kora reggel a fiai műhelyeibe ment, hogy a berendezéknél segítsen nekik és csak este jött haza fáradtan, nyomott kedélyhangulatban és boszankodva.

Nagyanya mosott vagy varrt, a virágos vagy veteményes kertben dolgozott, úgy forgolódott, mint egy óriási csiga, melyet láthatatlan ostor kerget, tubákolt és tüszögött s miközben a verítéket törölte arcáról, mondotta:

- Minden becsületes ember egészségére, mindörökké, ámen! Nos, Aljosa, galambocskám, most legalább szépen, nyugodtan élünk! Hála és köszönet Neked, égi királynő, hogy minden ilyen szerencsésen fordult!

Nekem úgy tetszett, hogy nem is olyan nyugodt az életünk. A bérlők feleségei kora reggeltől késő estig szaladgáltak fel s alá a házban és udvaron; és különböző szomszédasszonyok jöttek-mentek. Össze-vissza futkostak, mindegyiknek sietős dolga volt, mindegyik elkésett, mindegyiknek valami különös baja volt és jajgatva, panaszkodva hívogatták nagyanyát:

- Akulina Iwanowna!

És Iwanowna Akulina mindegyikre egyformán barátságosan mosolygott, egyformán szelíd gyöngédséget tanúsított mindenkivel szemben és miközben a burnótot szippantotta fel és orrát, ujjait gondosan letörölte a vörös zsebkendővel, kirukkolt tanácsaival:

- Tetvek ellen, kedvesem, legjobb gyakran fürödni és fodormenta-gőzzel átjártatni magát; ha a bőr alatt vannak, egy evőkanálnyi libazsír, egy teáskanál szublimátot és három nagy csepp higanyt vesz az ember, ezt egy agyagkanállal kétszer alaposan összekeveri és kész a kenőcs.

Ha fakanalat vagy csontkanalat használ a keveréshez, a higany veszendőbe megy és ezüsttel vagy rézzel érinteni nem szabad a keveréket, mert az egyenesen ártalmas.

Néha gondterhes arccal mondta:

- Erre vonatkozólag nem tudok magának tanácsot adni, anyácskám, menjen inkább a kolostorba és kérdezze meg Assasot, a jámbor remetét.

Ha szükség volt rá, bába volt, elsimította a családi viszályokat, a gyerekeket gyógykezelte, a házbeli asszonyokkal kívülről betanultatta az »Istenanya álmá«-t, amelynek elmondása szerencsét hoz és mindenféle tanácsokat adott, amelyeknek a háztartásban hasznát lehetett venni:

- Az ugorka maga is mutatja, mikor kell beszózni; - ha nincs már föld- vagy másféle szaga, akkor kell letépni. A kwaszt fanyarra kell csinálni, hogy erős legyen és csavarja az orrot; az édesség nem tesz jót neki, azért csak kevés cukrot szabad beletenni, legfeljebb egy harmadfontnyit egy pintbe. Gyümölcsöt többféleképpen lehet befőzni; van dunamenti, spanyol és kaukázusi módszer.

Egész nap körülötte csetlettem-botlottam az udvarban és kertben, oda mentem a szomszédasszonyokhoz, akiknél órák hosszat teázott és fáradhatatlanul mindenféle történetet mesélt; mintha hozzá lettem volna nőve és életemnek ebből a korszakából egy kép sem maradt élénkebben emlékezetemben, mint ennek a mozgékony, végtelenül jólelkű öregasszonynak alakja.

Néha rövid időre anyám is megjelent a házban - büszkén és szigorúan, mint a téli nap, pillantott mindenre hideg, szürke szemével és újra eltűnt, anélkül, hogy mélyebb nyomot hagyott volna emlékezetünkben.

Egyszer megkérdeztem nagyanyát:

- Varázsló vagy te?

- Mi jut eszedbe, fiam? - mondta mosolyogva és elgondolkozva tette hozzá:

- Nem, nem - a varázslás nehéz tudomány! Én még olvasni sem tudok! Nagyapa járatos a könyvekben, tőlem azonban megtagadta isten anyja ezt a tudományt!

És meglebbentette annak a fátynak előttem még egy sarkát, mely életét borította:

- Én is árva voltam, mint te, anyám szegény jobbágyasszony volt és hozzá még nyomorék is. Fiatal leány korában nagyon ráijesztett egyszer a gazdája, ijedtében éjszaka kiugrott az ablakon és jobb vállát olyan súlyosan megsértette közben, hogy jobb karja béna maradt. Nagyon ügyes csipkeszővő volt, de most nem használhatta többé gazdája és így megkapta a szabadságlevelet: Menj, ahova akarsz, élj, ahogy akarsz!

Mihez kezdhett volna most, hogy nem használhatta jobb karját? Nem maradt más hátra, mint hogy koldulni menjen. Akkoriban még gazdagabbak és jobbak voltak az emberek, mint mostanában. A balanksai ácsok és csipkeverők például pompás emberek voltak! Ősszel és télen anyám és én a városban koldultunk, mihelyt azonban Gábriel arkangyal elűzte kardjával a telet és a tavasz lett a föld ura, elvándoroltunk, amerre a lábunk vitt. Voltunk Muromban és Jurjewben, a felső Wolgánál és csendes Okánál. Szép dolog tavasszal és nyáron így ide s tova vándorolni. A föld olyan barátságos, a fű olyan kedvesen bársonyos; a boldogságos Szűz virággal hintette be a földet, minden csupa öröm és a szív ujjong. Ha anyácskám behúnyta kék szeméit és dalolni kezdett, csend lett körülötte és mindenki őt hallgatta. Nem volt erős hangja, de jócsengésű és szívesen hallgatták. Szép volt így, szelíd, keresztényi adományokból élni. Mikor aztán kilenc esztendő lettem, anyácskám nem akarta tovább, hogy a világban barangoljak, szégyelte magát miattam és így megtelepedett Balachnában. Házról-házra járt és alamizsnát kért; vasárnap azonban a templom ajtajában koldult. Én ezalatt otthon ültem, a csipkeszővést tanultam és ugyancsak igyekeztem, hogy minél előbb segíthessek anyács-

kámon. Sokszor sírtam, ha valami nem akart sikerülni. Végül is két év alatt megtanultam a csipkeszövést és híres lettem a városban. Ha valakinek finomabb dologra volt szüksége, hozzánk jött: »Nos, Akulina, dolgozz a csipkeverőkkel.« Nagyon boldog voltam ilyenkor; ezek voltak az én ünnepnapjaim. Természetesen nem én voltam a művésznő, hanem anyácskám, aki ugyan egyik karjával nem tudott dolgozni, de mindent pontosan megmutatott nekem. Az, aki megmutatja, hogy kell valamit csinálni, néha többet ér, mint biz' olyan, aki aztán megcsinálja. Nagyon büszke voltam és anyámnak azt mondtam:

- Most nem kell többet koldulni menned, anyácskám - én egyedül is eltartlak!

Erre ő így felelt:

- Jól van leányom, - de jegyezd meg magadnak, hogy amit most keresel, az lesz egyszer a hozományod!

Nemsokára eljött hozzánk nagyapa - szép szál legény volt akkoriban, még csak huszónhét éves, máris felvigyázó a gályajobbágyoknál. Anyja szemet vetett rám, látta, hogy szorgalmas vagyok és mivel szegény emberek gyereke voltam, azt hitte, engedelmes felesége leszek a fiának. Bábsütődéje volt és gonosz természetű volt, - de ne emlegessük az emberek gonoszságát, az isten is látja, hogy rosszak; és nem is az isten, hanem csak az ördög szereti őket.

Szívből kacag, orra közben tréfásan remeg és okos, értelmes szemei, amelyek simogatva néznek rám, többet, sokkal többet mondanak, mint szavai.

Csendes este; nagyapa szobájában teát iszunk nagyanyával; nagyapa beteg, ing nélkül ül az ágyban, hosszú törülközőkendő van a vállán, amellyel gyakran letörölgeti magáról a sűrű izzadságot és közben gyorsan és zihálva lélezkzik. Zöld szemei zavarosak, arca dagadt és vörös, különösen kis, hegyes fülei vörösek. Keze, mellyel a teás csésze után nyúl, reszket és olyan szelíd és engedékeny; nem durva, mint máskor.

- Hát miért nem adsz cukrot? - kérdezte szívélyesen nagyanyát, mint egy elkényeztetett gyerek.

- Idd mézzel a teát, az egészségesebb - felelte nagyanya barátságosan, de határozottan.

Nyögve és nyöszörögve hörpintette le a forró teát és mondotta:

- Jól vigyázz rám, nehogy most meghaljak!

- Ne félj semmit, nyitva tartom a szemeimet.

- Bizony, vigyázz. Ha most meghalnék, annyi lenne, mintha nem is éltem volna - minden tönkremenne.

- Ne beszélj annyit, feküdj nyugodtan!

Egy ideig nyugodtan feküdt lehúnyt szemekkel, ritkás bajszát harapdálta, sötét ajkait nyalagatta, aztán hirtelen felugrott, mintha megcsípte volna valami és mintha magában beszélne, mondta:

»Jaskának és Miskának a lehető leggyorsabban meg kell házasodni. Talán újra eszükhöz térnek az új asszony és új gyerek mellett. Mit gondolsz?«

És felsorolta a város leányait, akik számbajöhettek menyek gyanánt. Nagyanya hallgatott és egyik csésze teát a másik után itta. Én az ablaknál ültem és elnéztem, hogy terjeng az alkonyi pír és hogy izzanak fényétől a szomszédos házak ablakai - rossz fát tettem a tűzre s nagyapa megtiltotta, hogy az udvarra vagy a kertbe menjek.

A kertben zümmögő bogarak röpködtek a nyirfák körül, a kádár hangosan kalapált a szomszéd udvaron, valahol a közelben a köszörüs forgatta köszörükövéjét; a kert mögött, a szakadéokban a gyerekek tornáztak és bujócskát játszottak a bokrok között. Leírhatatlan erő csábított a kertbe és esti sóvárgás fogta el a szívemet.

Nagyapa egyszerre vadonatúj könyvet vett elő valahonnan, tenyerével rácsapott és vidáman így szólt hozzám:

- Na, akasztófára való kölyök, gyere csak ide! Ül ide, te kalmuk pofájú! Látod ezt a figurát itt? Ez az »a« betű. Mondd utánam: a, b, c! Mi ez itt?

- Ez itt? B.

- Helyes. És ez?

- Egy i.

- Nem jól van. Ez »a« betű. Nos tovább: d, e, f. Mi ez?

- D.

- Helyes. És ez?

- F.

- Ez is helyes. És ez?

- A.

Nagyanya, aki egy pillanatra kiment, visszatért a szobába.

- Feküdj nyugodtan, papa, ne erőltess meg magad!

- Hallgass! Most épen kedvem van ehhez, különben mindenféle furcsa gondolataim támadnak. Tovább, Alexej!

Nyakam köré fonta forró, nedves karját és vállamon át mutogatott ujjával a könyvbe, amelyet másik kezével az orrom alá tartott. Ecet, izzadság és pirított hagyma forró bűze áradt belőle és szinte elfojtotta a lélekzetemet. Rekedt hangján kiáltotta fülembe a betűket:

- Figyelj ide: g, h, f!

Igy végigkergetett az egész szláv egyházi abc-én, előlről és visszafelé és össze-vissza ki-kérdezett, engem is magával ragadott lázas buzgósága, úgy hogy én is verejtékeztem és teli torokkal ordítottam. Ez nagyon mulattatta őt, kacagott, ami viszont köhögésre ingerelte.

- Hallod, mama, hogy ordít? - mondta mellét szorongatva. - Mit kiabálsz úgy, te asztrachani kiütéses tifusz?

- Hisz maga kiabál! - feleltem szemtelenül.

Örömet okozott nekem, ahogy reá és nagyanyára néztem, aki fejét tenyerébe támasztva az asztalra könyökölt és halkán mosolyogva mondotta:

- Ne izgassátok fel magatokat!

Nagyapa pedig barátságosan mondotta:

- Én azért kiabálok, mert beteg vagyok; neked azonban semmi okod nincs arra, hogy kiabálj, fiacskám. Egyébként - mondotta nagyanyának, veritékes fejét csóválva - a boldogult Natalia tévedett, amikor azt hitte, hogy rossz emlékezőtehetsége van - hál' istennek, olyan emlékezőtehetsége van, mint egy lónak! Na, tovább, te pisze!

Végül tréfából lelékött az ágyról:

- Elég volt mára. Tartsd meg a könyvet! Ha holnap hibátlanul elolvasod az egész abc-ét, kapsz tőlem egy ötöst.

Mikor kezemet kinyújtottam a könyv után, még egyszer magához húzott és szomorúan mondotta:

- Anyád elhagyott téged, szegény fiacskám.

- Miket beszélsz össze-vissza, papa? - felelte nagyanya ijedten.

- Nem is mondtam volna - de annyira fáj, hogy az a leány ennyire eltévelyedett.

Hevesen eltolt magától.

- Eredj, szaladgálj egy kicsit - de csak az udvaron és a kertben, az utcára ne menj!

Az utcára nem is kíváncsoztam, annál inkább a kertbe; alighogy megjelentem ott, a kis dombon, a gyerekek elkezdtek a szorosból köveket hajigálni felém és örömet okozott nekem, ha hasonló módon felelhettem nekik.

- Itt a kócosfejű! - kiáltották, amikor észrevettek és hamarosan felfegyverezték magukat. - Hajrá!

Nem tudtam, mit jelent az, hogy kócosfejű és egyáltalán nem sértődtem meg ezen a csúfnéven. De kellemes volt számomra, egyedül oly sok fiú ellen védekezni és nézni, hogy a jól irányított kődobások hogy szalasztják meg az ellenséget. Egyébként ezeket a harcokat minden gyűlölet nélkül vívtuk és mindig békésen fejeztük be.

A tanulás könnyen ment. Nagyapa egyre több figyelmet szentelt nekem és egyre ritkábban ütött, bár véleményem szerint sokkal többször érdemeltem volna verést. Minél nagyobb és erősebb lettem ugyanis, annál gyakrabban vétkeztem nagyapa elvei és parancsai ellen és ahelyett, hogy elvert volna, beírta azzal, hogy legfeljebb egyszer végighúzott rajtam.

Abban a meggyőződésben voltam, hogy nem érdemeltem meg azokat a veréseket, amelyeket régebben kaptam és ezt egyszer szemébe is mondtam.

- Mi-i-i?

És halk vihogással tette hozzá:

- Oh, te eretnek! Hogy mersz beszélni is arról, hogy mennyi verést érdemeltél? Ki tudhatja azt kívülem? Takarodj innét!

De közben vállon ragadott, fürkészsze szemembe nézett és kérdezte:

- Mondd csak - ravaszság ez, vagy őszinteség?

- Nem tudom.

- Nem tudod? Nos, akkor jegyezd meg magadnak: Jobb, ha ravasz az ember, mert az őszinteség ostobaság, értetted? A birka őszinte. Jegyezd meg ezt magadnak! És most - eredj sétálni.

Nemsokára a zsoltáros könyvben is tudtam betüzni. Rendesen este a tea után foglalatostunkunk ezzel, mindig egy-egy zsoltárt kellett végigbetüznöm. Ez nem volt szórakoztató, arról szó sem volt, hogy értsem is, amit olvastam és mindenképpen szerettem volna megszabadulni a zsoltárolvasástól és valami másra rávenni nagyapát.

- Nagyapácska! - kezdtem, amikor nem is hallgatva olvasási gyakorlataimat, gondolatokba mélyedve sötét arccal bámult maga elé.

- Mi az!

- Meséljen valamit!

- Ejnye, te naplopó, olvass! - dörögte és szemeit dörzsölte, mintha álomból ébredt volna. - A meséket szereted, de a zsoltárokat - isten őrizze!

Én azonban azt gyanítottam, hogy ő is jobb szereti a meséket, mint a zsoltárokat, - bár majdnem kívülről tudta valamennyit - fogadalmat tett ugyanis arra, hogy minden este lefekvés előtt hangosan, mint az előimádkozók a templomban, elolvassa a hús fejezet egyikét.

Olyan hévvel kérleltem, hogy végre ellágyult és engedett könyörgésemnek.

- Na, nem bánom. A zsoltár végre is mindig nálad marad és engem isten nemsokára ítélőszéke elé szólít.

Hátradólt a régi, cérnahimzésekkel diszített székből és nyakát hátraszegve, a mennyezetet nézve, halkán, elgondolkozva mesélt a régi időkről, amikor még élt az apja; - hogyan jöttek a rablók Balachnába, hogy Sajewet, a kereskedőt kifosszák és hogy mászott fel apja a toronyba, hogy verte félre a harangokat, mire a rablók elcsípték, kardjukkal összeszabdalták és ledobták a toronyból.

- Akkor még kis gyerek voltam - mesélte - és nem láttam semmit, nem is emlékezem semmire. Emlékezetem már csak tizenkét évig terjed, amikor a franciák bejöttek az országba. Épen tizenkét esztendő voltam akkor. Vagy harminc foglyot hoztak akkor Balachnába, csupa rongyokba burkolt, kis, sovány legényeket, rosszabbul festettek, mint a koldusok, reszkettek a hidegtől és alig tudtak fagyott tagjaikkal a lábukon állni. A parasztok agyon akarták őket verni, de a katonaság nem engedte és a parasztokat hazakergették. Később aztán megszokták a franciákat, akik nagyon ügyes, előzékeny, vidám és dalos legények voltak. Nisnijból uraságok jöttek trojkákon - egyesek szívták a franciákat, ököllel fenyegették, sőt verték is őket, mások meg barátságosan elbeszélgettek velük az idegen nyelven, pénzt és meleg holmikat ajándékoztak nekik. Egy öreg úr eltakarta kezével arcát és sírt: »Oh istenem, mondotta, hogy tönkretette ez a gaz Bonaparte a franciákat!« Ez az aggastyán orosz volt, úr is volt és - mégis részvétet érzett az idegen nép iránt!

Egy ideig hallgatott, lehúnyta szemeit, kezeivel haját simogatta és mintha emlékeit óvatosan szölongatná, folytatta:

- Tél volt, hóvihár söpör végig az utcán, csikorog a hideg és a franciák az ablakunk elé szaladtak, ugráltak, kiabáltak, meleg süteményt kértek - anyám süteményt sütött és eladta, érted? A szobába nem engedte be őket, hanem az ablakon keresztül adta ki nekik a forró süteményeket. Ők meg sóvárogva kaptak utána, ruhájuk alá dugták, egyenesen a szívük fölé, hogy felmelegedjenek tőle - annyira szenvedtek a hidegtől! Ők ugyanis melegebb országból jöttek, nem voltak hozzászokva a hideghez és sokan elpusztultak tőle. Nálunk a fürdőszobában ketten laktak - egy tiszt a legényével, Mironnal. A tiszt magas, sovány ember volt, csupa csont és bőr; térdig érő csizmákban járt. Nagyon barátkozó természetű volt, szívesen ivott; anyám titokban sört is főzött és ő gyakran vett néhány pohárral, teleitta magát és vidám nótákat dalolt.

Megtanult néhány szót oroszul és folyton azokat szajkózta: »Országatok nem fehér« - mondta »országatok fekete és gonosz!« És igaza volt, mert fenn, északon nem épen barátságos a mi országunk és csak lejjebb a Wolga mellett melegebb és azt mondják, a Kaspi-tengernél nincs is hó. Hát ez is lehetséges; az evangéliumban, az apostolok történeteiben és a zsoltárokból nincs szó télről, hóról és azok a helyek, ahol Jézus élt, abban az irányban vannak. És ha már erről beszélek: mielőtt a zsoltárokkal elkészültünk, elkezdjük az evangéliumot olvasni.

Ismét hallgat, mintha elszunyókált volna; elmereng valamin, kibámul az ablakon és olyan kicsinynek látszik.

- Meséljen, nagyapácska! - figyelmeztetem halkán és ő felriad merengéséből.

- Igen, tehát a franciák - kezdi újból. Ők is emberek és nem rosszabbak, mint mi, szegény bűnösök. Néha azt kiáltották anyámnak: »Madame, madame«, ami körülbelül annyit jelent: »Asszonyom«. Az asszonyság azonban épen egy öt pud súlyú zsákot hozott a padlásról. Erős volt, mintha nem is asszony lett volna, húsz esztendő koromig a hajamnál fogva rázott, még pedig alaposan, pedig húsz éves koromban már magam is erős legény voltam. Ami Miront, a tisztiszolgát illeti, hát ő nagyon szerette a lovakat, egyik udvarból a másikba ment és jelekkel kérte, hogy engedjék neki a lovakat megkefélni. Eleinte félték az emberek, hogy kárt tesz a lovakban, mert mégis csak ellenség; de aztán ők maguk kérték: »Halló, Miron, gyere egyszer hozzánk!« Ő mosolygott, bólintott és odament. Vörös haja volt, hosszú orra és vastag ajkai. A lovakhoz nagyszerűen értett, gyógyítani is tudta őket. Később itt Nishnijben letelepedett, mint állatorvos, de megőrült és a tűzoltók verték agyon. A tiszt állapotja egyre nyomoruságosabb lett ahogy kitavaszkodott, és Szent Miklós napján csendesen meghalt; elmélyedve gondolataiban ült a fürdőházban az ablaknál, kidugta fejét és meghalt. Nagyon sajnáltam szegényt és titokban meg is sirattam. Volt valami szelídség lényében - sokszor kezei közé fogta fejemet és a maga nyelvén barátságosan beszélt hozzám és ha nem is értettem, mit mond, mégis jól esett hallgatni őt. Emberi szeretetet mégsem lehet a piacon vásárolni! Megpróbált rátanítani az ő nyelvére, de anyám nem tűrte ezt, sőt elvitt a pópához, aki megparancsolta, hogy alaposan verjenek el és a tiszt ellen is panaszt tett. Bizony, akkoriban szigorú fegyelem alatt élünk, fiacskám. Te már nem is tudhatod azt - helyetted mások kaptak verést - jegyezd meg ezt magadnak! Hogy én mi mindenen mentem keresztül!

Besötétedett. Az alkonyat félhomályában nagyapa különös módon megnőtt előttem és szemei világítottak, mint a macska szemei. Mindenről halkán, óvatosan, elgondolkodva beszélt, magáról azonban élénken, gyorsan és kérkedve. Ez nem tetszett nekem és nem tetszettek az ő közbevetett megjegyzései sem: »Jegyezd meg magadnak! Végy példát róla!« Sok mindent, amit mesélt, nem is akartam megjegyezni magamnak, mégis bevésődött emlékezetembe, mint egy szilánk, amely fájdalmat okoz. Sohasem mondott el meséket, hanem csak olyan dolgokat, amelyek tényleg megtörténtek. Észrevettem azt is, hogy nem szerette, ha kérdéseket intéztek hozzá. Épen ezért kérdeztem most:

- És kik jobbak - az oroszok vagy a franciák?

- Hát honnan tudjam azt? Én nem láttam, hogy élnek a franciák otthon - dörmögte boszúsan és hozzátette: - A lyukában a görény is jó.

- És az oroszok jók?

- Ahogy vesszük. Amikor még az urak parancsoltak, jobbak voltak; olyan volt a nép, mintha vasból kovácsolták volna! Amióta mindenki szabad, nem valami nagyszerűek az állapotok. Nem mintha az urak nagyon kegyesek lettek volna hozzájuk, de legalább okosan intéződtek a dolgok. Ha az úr jó természetű volt, öröme telhetett benne az embernek, természetesen az urak között is voltak gonosz bolondok. Rajtunk, oroszokon sok a héj - ha ránk néznek, azt hiszik: ezek emberek, de ha alaposabban megnéznék bennünket, kiderül, hogy minden csak héj, magja nincs a héjban, a magot megették. Tanítani kellene bennünket, az eszünket köszörülni - de nincs igazi köszörükövünk.

- Erősek az oroszok?

- Van köztük erős is, de nem az erő a fontos, hanem az ügyesség. Ha még olyan erős is lennél, a ló erősebb mint te.

- És miért viseltek ellenünk háborút a franciák?

- Nos, a hadviselés a cár dolga, itt megáll a mi eszünk.

Arra a kérdésemre, hogy ki volt Bonaparte, olyan választ adott nagyapa, ami szilárdan megmaradt emlékezetemben:

- Bátor ember volt, aki az egész világot meg akarta hódítani; és mindenkinek egyformán kellett volna aztán élni, nem lettek volna többé urak, hivatalnokok, különböző rendek! Csak az emberek neve lett volna különböző, de egyforma jogaik, egyforma hitük lett volna. Ez persze butaság: csak a rákokat nem lehet megkülönböztetni egymástól, a halak azonban nagyon különbözők: a csuka és a ponty nem barátok, a keszeg és a hering nem pajtások. Nekünk is voltak ilyen Bonapartéink - Tiwofejewics Rafin István és Iwanow Pugacsew Zemeljan; róluk majd máskor mesélek neked.

Néha hosszan és hallgatva nézett rám, szemei kitágultak, mintha először látott volna. Nem volt kellemes, mikor így fürkészve rám nézett. Atyámról vagy anyámról sohasem beszélt nagyapa.

Nagyanya gyakran végighallgatta beszélgetéseinket. Csendesen leült egy sarokba, sokáig hallgatva ült ott és aztán hirtelen lágy, behízelt hangon kérdezte:

- És emlékszel még, papa, milyen szép volt, mikor mind a ketten Muomba zarándokoltunk? Melyik évben volt az?

Nagyapa egy ideig gondolkodott, aztán körülményesen felelt:

- Nem tudom pontosan megmondani, de a kolera előtt volt, abban az évben, amikor az olonezieket az erdőben üldözték.

- Helyes! Még úgy féltünk tőlük.

Megkérdeztem, kik voltak az oloneziek és miért menekültek az erdőbe.

- Az oloneziek - felelte nagyapa - egyszerű parasztok voltak, akik a koronauradalmakból, gyárakból, munkából megszöktek.

- És hogyan üldözték őket?

- Nos, mint a gyerekek a játéknál: az egyik elfut és a másik utána szalad és keresi. Akit megfogtak, azt megkorbácsolták vagy megvesszőzték; az orrlukaikat is felmetszették és bélyeget sütöttek a homlokukra is, hogy mindig meg lehessen ismerni rajtuk, hogy megbüntették őket.

- Miért tették ezt?

- Miért? Vizsgálat alatt voltak. Ezek olyan dolgok, amelyek nem egészen világosak. Hogy kinek nincs igazsága, annak-e, aki elfut, vagy annak-e, aki üldözi, azt mi nem tudjuk megkülönböztetni.

- És emlékezel még, papa, - kezdte újra nagyanya - amikor a nagy tűz után...

Nagyapa minden dologban szerette a pontosságot és szigorúan kérdezte:

- Melyik nagy tűz után?

Amikor így elmélyedtek a múltban, egészen megfeledkeztek rólam. Hangjuk és szavaik egyforma ritmusban csengtek, mintha egy dalt énekelnének - szomorú, vigasztalan dalt betegségekről, tűzvészekről, gyilkosságokról, hirtelen halálesetekről, ravasz gaztettekről, hülye koldusokról és gonosz nagyurakról.

- Mi mindent éltünk át, mennyi minden mentünk keresztül - dörmögte nagyapa halkán.

- Talán bizony rosszul ment nekünk? - mondta nagyanya. - Emlékszel még, milyen szép tavasz volt akkor, mikor Warja született?

- Ez negyvennyolcban volt, amikor Magyarországon volt háború. Tichon komának akkor mindjárt a keresztelő után be kellett vonulni.

- És elesett! - mondta nagyanya sóhajtva.

- És elesett, bizony! Ezóta úgy szakad ránk isten áldása, mint az eső a tutajra. Oh, a Warwara...

- Ugyan hagyd, papa!

Arca sötét lett és haragos.

- Mit hagyjak? Gyermekeink rossz útra tértek, bárhogynézem is a dolgot. Hova lett a mi erőnk, a mi vérünk? Azt hittük, hogy jegenyevesszöből font kosárba gyűjtünk és az úristen rossz szitát adott kezeinkbe.

Valósággal üvöltötte ezt, fel és alá szaladt a szobában, mintha felforrt volna, gyalázta a gyerekeit és kicsiny, sovány öklével fenyegette nagyanyát.

- Te mindent elnéztél nekik, kényeztetted őket, vén boszorkány!

Fájdalmas izgatottságban, a síráshoz közel menekült a sarokba, ahol a szentképek lógtak és nagy lendülettel verte sovány mellét, hogy szinte dongott:

- Oh, istenem, hát én nagyobb bűnös vagyok, mint mások? Miért büntesz engem így?

Egész testében reszketett és könnyektől nedves szemében harag és sértődöttség csillogott.

Nagyanya a sötétben ült, keresztet vetett magára, óvatosan hozzája ment és jóságosan szólt hozzá:

- No, no, ne hagyd el magad! A jó isten tudja, hogy mit cselekszik. Talán másoknak több szerencséd van a gyermekekkel? Mindenütt ugyanígy van - veszekedés és viszálykodás és verekedés. Minden apa és anya könnyekkel mossa le bűneit, nemcsak te.

Néha meg is nyugtatták szavai és nagyapa fáradtan és hallgatva feküdt ágyába, míg nagyanya csendesen ment velem a padlásszobába. Egyszer azonban, mikor barátságos szavakkal közeledett hozzá, nagyapa hirtelen megfordult és öklével arcába vágott. Nagyanya visszatán-torodott és majd hanyatt vágódott. Kezeivel ajkához nyult és mikor újra összeszedte magát, a legnagyobb nyugalommal, halkán mondta:

- Oh, te tökfilkó!

És a vért lába elé köpte, nagyapa azonban kétszer vadul felüvöltött és mindkét kezét ráemelve ordította:

- Eridj innét, különben agyonverlek!

- Tökfilkó! - ismételte nagyanya az ajtóban, ahogy kiment. Nagyapa utána rohant, ő azonban minden sietség nélkül átlépte a küszöböt és orra előtt becsapta az ajtót.

- Vén satrafa! - sziszegte nagyapa pulykavörösen a dühtől, belekapaszkodott az ajtófélfába és azt karmolta.

Én kábultan ültem a kemence-padkán és nem hittem szemeimnek: először ütötte meg jelenlétben nagyanyát és ez olyan mély és undorító benyomást tett rám és olyan új oldaláról ismertette meg velem nagyapát, amivel semmiképp sem tudtam kibékülni. Most ott állt, az ajtófélfával mellett, szánalmasan és szürkén, mintha hamuval hintették volna be. Aztán hirtelen a

szoba közepére ment, letérdelt, de előreesett a két tenyerére. Újra felegyenesedett, kezeivel a mellét verte és kiáltozta:

- Oh istenem, oh istenem!

Én lecsúsztam a kemencepadka meleg tégláiról, mint sima jégről és kirohantam az ajtón. Fenn a szobában fel és alá járt nagyanya és a száját öblögette.

- Fáj? - kérdeztem.

Ő a sarokba ment, a vizet a mosogatódézsába köpte és nyugodtan felelt:

- Nem is olyan nagyon, a fogak épek maradtak, csak az ajkaimat verte véresre.

- Miért tette ezt?

Az ablakon át kinézett az utcára és mondotta:

- Mérgelődik. Nagyon a szívére veszi, hogy öreg napjaira semmi sem sikerül neki. Feküdj csak le isten nevében és ne is gondolkozz tovább a dolgon.

Még valamit kérdeztem, de ő szokatlan szigorral kiáltott rám:

- Feküdj le, nem hallod? Szófogadatlan gyerek!

Az ablakhoz ült, az ajkát nézte és gyakran köpött zsebkendőjébe. Egyre őt néztem, míg levetkőztem: a kék ablakráámában fekete feje fölött ragyogtak a csillagok. Az utcán csend volt, a szobában sötétség.

- Aludj nyugodtan, én bemegyek hozzá. Ne sajnálj olyan nagyon, galambocskám! Én is eleget vétkeztem. Most aludj!

Megcsókolt és elment. Véghetetlen mély szomorúság fogott el, kiugrottam a széles, puha, meleg ágyból és az ablakhoz futottam. Mereven, elviselhetetlen bánattal álltam ott és lenéztem az üres utcára.

*

Korán ráéseméltem, hogy nagyapa más istent imád, mint nagyanya. A különbség kézenfekvő volt.

Mikor nagyanya felébredt kora reggel, az ágy szélén ülve hosszan és gondosan fésülte pompás haját, fogait összeharapva, egész csomó hosszú, fekete selymes szálát tépett ki és hogy engem fel ne ébresszen, suttogva szitkozódott:

- Na, mi ez? Hogy az ördög bujjék belétek!

Miután némiképp simára fésülte haját, gyorsan vastag fonatokba fonta, prüszkölve megmosdott és letérdelt az alvás ráncaival és boszankodásával arcán a szentképek előtt. Ekkor kezdődött a lelki mosakodás, amely egészen felfrissítette.

Hajlott hátát kiegyenesítve, fejét hátravetve, áhítatosan gyöngéd kifejezéssel kerek arcán néz a kazáni szűz Máriára és ájtatosan keresztet vet és hangosan, odaadással telten suttogja:

- Oh, imádott szűz Mária! Fogadj a mai napra kegyeidbe, anyácskám!

Háta lassan meghajol és egyre ájtatosabban, egyre sóvárgóbban suttogja:

- Örömök forrása te, szemérmesség koronája, te virágzó almafa!

Majd minden reggel új szavakat talált isten anyjának dicsőítésére és magasztalására és ezért hallgattam mindig figyelmesen imádságát.

- Tiszta, égi szívecském Te! Védőm és pajzsom, aranyos napsugaram, istennek anyja óvj meg engem a gonosz kísértésétől, add, hogy senkit meg ne sértsek és senki ne sértsen meg engem hiábavalóan!

Sötét szemei mosolyogtak, egyszerre megfiatalodott és nehéz kezeit lassan mozgatva, keresztet vetett:

- Oh, Jézus Krisztus, istennek fia, légy kegyelmes hozzám, szegény bűnöshöz, anyád kedvéért!

Imádsága mindig dicsérő ének volt Máriára, szívélyes, egyszerű himnusz az égi Szűz tiszteletére.

A reggeli imádság nem tartott sokáig. A szamovárt el kellett készíteni, mert nagypapa nem tartott cselédséget és ha a tea nem volt az asztalon a meghatározott időre, hatalmasan szitkozódott.

Néha korábban felébredt, mint a nagypapa, ilyenkor feljött hozzánk a padlásra és végighallgatta, hogy imádkozott suttogva nagypapa. Kicsinylően biggyesztette vékony, sötét ajkait és teázás közben dörmögött:

- Hányszor vertem tökfegyedbe, hogyan kell imádkozni és te mégis a mormogásnál maradsz, te eretnek! Miért is tűri ezt az úristen?

- Az isten megért engem - felelte bizakodva nagypapa. - Bármit is mondunk neki, ő majd csak megérti!

- Oh, átkozott csuvasin! Oh ti-i!

Isten egész nap vele volt, még az állatokkal is róla beszélgetett. Világos volt előttem, hogy minden, emberek, kutyák, méhek, madarak és növények könnyen és szívesen engedelmességek ennek az istennek. Minden élőlényhez a földön egyformán közel állott, mindenkire és mindenhez egyformán jó volt.

Egyszer a korcsmárosné elkényeztetett, füstsűrű kandúrja, ez a ravasz, torkos hizelkedő, a lakók kedvence, seregélyt fogott a kertben. Nagypapa elvette tőle a halálra ijedt madarat és nagy prédikációt tartott az aranyos szemű rablónak:

- Te gonosz, hát nem félsz az istentől?

A korcsmárosné és a háziszolga kinevették, nagypapa azonban felháborodva kiáltott rájuk:

- Ti talán azt hiszitek, hogy az állatok nem ismerik a jó istent? Bizony mondom nektek, hogy minden élőlény épúgy ismeri, mint ti, ti szívtelenek!

Mikor az elhízott és szomorúvá lett Sarapot befogta a kocsiba, így csevegett vele:

- Miért vagy oly szomorú, isten szolgája? Mind a ketten megöregedtünk, nemde?

A ló mintegy helyeslőleg bólintott fejével és felsóhajtott.

De mégsem emlegette oly gyakran isten nevét, mint nagypapa. Nagypapa istene érthető volt számomra, nem féltem tőle; szégyeltem volna hazudni előtte és nagypapának nem hazudtam soha. Egyszerűen lehetetlen volt ez előtt a jó isten előtt eltitkolni valamit és sohasem éreztem azt a kívánságot, hogy ezt tegyem.

Egyszer a korcsmárosné összepörlekedett nagypapával és súlyosan megsértette nagypapát is, akinek semmi része nem volt a dologban, sőt egy réppel meg is akarta dobni.

- Ez már aztán butaság, kedvesem - mondta nagypapa a legnagyobb lelkiyugalommal. Én azonban roppantul fel voltam háborodva és elhatároztam, hogy boszút állok rajta nagypapa helyett.

Sokáig gondolkodtam azon, hogyan állhatnék boszút ezen a vöröshajú, kövér, duplatokájú asszonyon, akinek szemei szinte eltűntek arcának zsírpárnái között.

Megfigyeltem a lakók szomszédi perpatvarait és tudtam, hogy töltik ki haragjukat egymáson. Az ellenség macskáján álltak boszút, levágván a macska farkát, megmérgezték egymás kutyáját, levágták egymás baromfiát, belopóztak a pincébe és petróleumot öntöttek a savanyított káposztába vagy az ugorkás üvegbe és a hordókból kifolyatták a kwaszt. Mindezek a dolgok nem tetszettek nekem, én valami rettentőbb dolgot akartam kitalálni.

Végre alkalom kínálkozott arra, hogy boszúmat kitöltssem. Meglestem, amikor a korcsmárosné lement a pincébe és alighogy lenn volt, becsaptam feje fölött a csapóajtót, bezártam és boszútáncot lejtettem rajta. A pincekulcsot felhajítottam a padlásra és a konyhába szaladtam, ahol nagyanya a mosogatóteknő előtt állott. Győzelmi hangulatom feltűnt neki és el kellett mesélnem a dolgot. Amikor megtudta, miről van szó, alaposan elpáholt, kivezetett az udvarra és rámparancsolt, hogy keressem meg a kulcsot. Nagyon elcsodálkoztam magatartásán, hallgatva lehoztam a kulcsot és aztán az udvar legmesszebbfekvő sarkába szaladtam, ahonnan megfigyelhettem, hogyan szabadította ki a bezárt korcsmárosné a pincéből és hogyan mentek végig együtt kedélyesen nevetve az udvaron.

- Várj, majd elbánok veled! - fenyegetőzött a korcsmárosné kerek, kövér öklével, de mosolygó ábrázatán láttam, hogy nem haragszik rám.

Nagyanya azonban galléron fogott és a konyhába vitt.

- Miért tetted ezt? - kérdezte.

- Mert meg akart téged dobni a répával.

- Miattam tetted ezt? Úgy! Várj csak, te naplopó, kihúzom a füleidet, hogy nem láatsz és nem hallasz! Nézz meg az ember, a kis boszúálló! Ha ezt elmondanám nagyapának, majd ellátna. Takarodj a padlásra, olvass a könyvből!

Egész nap nem állt szóba velem; csak este, mielőtt letérdelt volna az imádsághoz, ült le az ágyamra és ezt mondta:

- Jegyezd meg magadnak, Aljosa, galambocskám: Soha ne avatkozz a felnőttek dolgaiba! A felnőttek romlott emberek, akiket isten már kísértésbe vitt. Téged azonban megkímélt, élj tehát a magad gyermeki esze szerint. Várd meg, míg isten megérinti szívedet, míg megmutatja életed feladatát és elvezet utadra! Megértetted? És ha valaki rosszat tesz veled - semmi közöd hozzá. Az isten dolga ítélni és büntetni, nem a mienk!

Elhallgatott, egy szippantás tubákot vett és jobb szemével hunyorgatva hozzátette:

- És ki tudja, néha talán az isten sem tudja eldönteni, hogy kinek számítson be egy bűnt!

- Hát isten nem mindentudó? - kérdeztem csodálkozva és ő halkán, szomorú hangon felelt:

- Ha mindentudó volna, az emberek sok mindent nem tennének. Ő az égből néz le és vigyáz ránk, néha azonban könnyekben tör ki és hangosan felzokog:

- Oh, emberek fiai, kedves gyermekeim, mennyi fájdalmat okoztok nekem!

És ő is könnyekben tört ki és anélkül, hogy arcát letörölte volna, a sarokba ment imádkozni.

Ezután még közelebb állott hozzám az ő istene és még érthetőbb volt, mint ezelőtt.

Nagyapa is elmagyarázta nekem, hogy mi az isten, aki szerinte mindentudó és mindenható volt; az ő nyilatkozata szerint isten mindent lát és minden dolgukban segít az embereknek, de nem úgy imádkozott hozzá, mint nagyanya.

Mielőtt reggelenként abba a sarokba ment volna, ahol a szentképek voltak, alaposan megmosdott, gondosan felöltözködött és simára fésülte vörös haját és szakállát. Aztán gondosan megnézte magát a tükörben, megigazította ingét, fekete nyakraalóját megkötötte és óvatosan, szinte settengve ment a szentképek elé. Mindig a padlónak ugyanarra a bütykére állott, amely olyan volt már, mint a ló szeme, és fejét lehajtva, karjait kinyújtva, hosszú ideig hallgatva állt ott. Vékonyan és egyenesen, mint a szeg, állt ott és aztán áhítatosan szólt:

- Atyának, fiúnak, szentlélek istennek nevében!

Úgy éreztem, mintha e szavak után egészen sajtós csend lett volna a szobában - még a legyek is halkabban zümmögtek.

Fejét felemelve állt ott. Szemöldökeit felvonta, az aranyosan vöröses szakáll szinte vízszintesen áll; határozottan, keményen, mintha leckét mondana fel, mondja el imádságát; szava érthetően, majdnem kihívóan cseng:

- És íme eljön a bíró és mindenkinek cselekedete nyilvánvaló lesz.

Sietség nélkül veri mellét és könyörögve kérlel:

- Vétkeztem előtted, oh Uram - fordítsd el tekintetedet gonosz tetteimtől!

Most a Hiszekegyet mondja és szinte skandálja a szavakat. Jobb lába megvonaglik, mintha nem is hallhatóan az ima taktusát ütné. Kinyúlik, felemelkedik a szentképek felé, megnövekedik, vékonyabb, soványabb lesz és olyan tisztának, méltóságteljesnek látszik:

- Csodálatos orvos, gyógyítsd meg az én lelkem meggyökeresedett szenvedélyeit. Szívem sóhaja szüntelenül feléd száll, könyörülj rajtam, oh parancsoló!

És könnyekkel zöldes szemeiben, hangosan fohászkodik:

- Számítsd fel hitemet cselekedeteim helyett, oh Uram, ne büntess meg rossz tetteimért!

Most sűrűn vet keresztet, görcsösen hajtogatja fejét, mintha fel akarna taszítani valakit, hangja rikácsoló és zokogó lesz. Később a zsinagógákban láttam így imádkozni.

A szamovár már régen forr az asztalon, a szobában sajtos tészta illata terjeng, én éhes vagyok már. Nagyanya az ajtófélfához támaszkodik, sóhajtozik, a földre szegezve tekintetét. A kert felől az ablakon át betűz a vidám napsugár, a fákon harmatcseppek csillognak, a reggeli levegő kaportól, epertől, érő almától illatozik. Nagyapa pedig imádkozik, egyre imádkozik, jobbra-balra hajlong és nyöszörög:

- Oltsd el szenvedélyeim lángját, mert íme én nyomorult és megrögzött vagyok.

Én kívülről tudok minden reggeli és esti imádságot és éberem vigyáztam, hogy nagyapa nem tesz-e hibát vagy nem hagy-e ki legalább egy szót. Csak nagyon ritkán esett meg ez és ilyenkor én kárörömet éreztem.

Mikor nagyapa végre elkészült az imádsággal, üdvözölt engem és nagyanyát.

- Ma kifelejtettél egy szót - mondtam neki.

- Valóban? - kérdezte ő hitetlenül és nyugtalanankodva.

- Igen, bizony. Úgy kell mondani: »Számítsd fel hitemet cselekedeteim helyett« és te a »hitemet« kihagyad.

- No, nézze meg az ember! - kiáltotta zavartan és büntudatosan hunyorgott. Tudtam, hogy akadékoskodó megjegyzésemet alkalomadtán kamatostul visszafizeti, de pillanatnyilag élvezem a sikert és gyönyörködöm zavarában.

Nagyanya egyszer tréfásan azt mondta:

- A jó isten ugyancsak unatkozhat imádságod alatt, papa - mindig ugyanazt mondod.

- Mi-i? - kiáltotta fenyegető hangon. - Mit fecsegsz?

- Úgy gondolom, hogy sohasem mondsz egy szót sem az istennek a magad szívéből. Én legalább még sohasem hallottam.

Lángvörösén, minden tagjában reszketve, felugrott a székről, felkapott egy csészealjat, nagyanya fejéhez vágta és rikácsolva, mint egy fűrész, amely bütyökre akadt, ordította:

- Takarodj ki, vén boszorkány!

Mikor isten győzhetetlen mindenhatóságáról mesélt nekem, akkor különösen szigorúságát hangsúlyozta.

- Az emberek bűnei miatt jött az özönvíz, a bűnök miatt jött a tűzvész, rombolták le a városokat, a bűnösöket éhhalállal és járványokkal büntette az isten és mindig büntető kard gyanánt sujtott a földre, mindig a bűnösök vesszője volt.

- Aki vakmerően megsérti isten parancsait, azt győtrelem és pusztulás éri! - mondta nekem vékony ujjai bütykével az asztalon kopogtatva.

Olyan nehéz volt számomra, isten kegyetlen szigorúságában hinni. Inkább azt gondoltam, hogy nagyapa szándékosan emelte ki ezeket a dolgokat, nem azért, hogy megszeressem istent, hanem azért, hogy féljek tőle. És én nyíltan meg is kérdeztem:

- Úgy-e azért mondod ezt, hogy szót fogadjak neked?

Ő ép oly nyíltan felelt:

- Nos igen! De próbáld meg egyszer engedetlen lenni!

- De a nagyanya mégis másképp beszél a jó istenről!

- Ne higj annak a vén libának! - intett szigorúan. - Születésétől kezdve buta, olvasni sem tud, nincs is esze. Megtiltom majd neki, hogy ezekről a fenkölt dolgokról beszéljen neked. Mondd most meg: »Mi az arkangyalok dolga isten trónusa körül?«

Azt a választ adtam, amire betanított és én viszont azt kérdeztem:

- Mik is azok a hivatalnokok?

- Hogy az egér ráгна ki! - mondta mosolyogva és szándékosan oldalt nézett. És aztán ajkait harapdálva, kijelentette:

- A hivatalnokoknak nincs dolguk istennel, azok az emberekkel törődnek. A hivatalnok olyan ember, aki a törvényekből él.

- Törvény? Mi az?

- Mi a törvény? Nos, a törvények - szokások - felelte az öreg nekividámódva és okos, szúrós szemei villogtak. - Az emberek megegyeznek: így lesz legjobban, ezt akarjuk szokásnak, szabálynak, törvénynek. Éppen úgy, mint amikor a gyerekek játék közben összejönnek és megállapodnak abban, hogyan akarnak játszani, milyen rendben és milyen sorrend szerint. Ez a megállapodás a törvény.

- És a hivatalnokok?

- A hivatalnokok? A hivatalnokok gazfickók, akik áthágják a törvényt.

- Miért teszik ezt?

- No, ezt már a te eszed nem tudja megérteni! - mondotta homlokát szigorúan összeráncolva és oktató hangon folytatta: - Az emberek minden dolgát az úristen kormányozza. Az emberek akarnak valamit, az isten azonban mást akar. Minden emberi gyenge és mulandó, az Úr csak rálehel és porrá és hamuvá lesz.

Okom volt rá, hogy a hivatalnokok dolga után érdeklődjem és tovább kérdezősködtem:

- De hiszen Jakow bácsi mindig azt éneкли:

»Isten szolgája angyal, égi dalnok,
De a sátáné - minden hivatalnok.«

Nagyapa felsimította tenyerével szakállát, szájába vette és lehúnyta szemeit. Arca megvonaglott - láttam, hogy magában nevet.

- Egymáshoz kellene kötözni a lábaitokat és úgy kellene vízbe dobni benneteket - mondta. - Téged Jaskával együtt. Ő ne énekeljen ilyen dalokat és te ne hallgasd meg őket. Ezek gúnydalok, amiket az óhitű eretnekek eszeltek ki.

És miközben átnézett fejem fölött, halkán és elnyújtva tette hozzá:

- Oh ti-i!

Bár istent magasan és fenyegetően emelte az emberek fölé, mégis épúgy belevonta minden dolgába, mint nagyanya és nemcsak őt, hanem a szentek megszámlálhatatlan seregét is. Nagyanya nem is ismert más szentet, csak Miklóst, Jurujt, Frolt és Lawrt, akik véleménye szerint nagyon jók voltak és közel állottak az emberekhez. Végigvándorolták a városokat és falvakat, beleavatkoztak az emberek ügyeibe és általában valamennyinek emberi tulajdonságai voltak. Nagyapa szentjei viszont valamennyien mártírok voltak. Összeűzták a bálványokat, a római császárokkal harcoltak és ezért megkínózták, elégették vagy más módon halálra gyötörték őket.

Nagyapa néha fantáziált:

- Ha isten megsegítene és ezt a házat mondjuk - ötszáz rubel haszonnal adhatnám el, úgy misét mondatnék szent Miklós tiszteletére.

- Szent Miklós most még házakat is segítsen eladni a vén tökfilkónak, - mondotta gúnyosan nagyanya - mintha Miklós atyuskának nem lenne jobb dolga.

Sokáig őriztem nagyapa kalendáriumát, amelyet sajátkezű jegyzeteivel látott el. A »Joachim és Anna« nevek mellé például merev betűkkel, vörössesszürke tintával ezeket a szavakat írta: »Ez a két szent nagy bajból mentett meg.«

Tudom, mi volt az a nagy baj. Hogy rossz útra tért gyermekeim segíthessen, nagyapa uzsoraüzletekkel foglalkozott és titokban pénzt kölcsönzött zálogok ellenében. Valaki feljelentette és egyszer éjjel a rendőrség házkutatást tartott. Nagy aggodás és nyugtalanság volt nálunk, végül is simán folyt le a dolog; nagyapa napfelkeltéig imádkozott és reggel, teázás előtt az én jelenlétben írta be azokat a szavakat a kalendáriumba.

Vacsora előtt a zsoltárban, az imádságos könyvben vagy Jefrem Szirin nehezen érthető könyvében olvasgattunk; vacsora után újra imádkozott és az alkonyi csendben messze csengtek bánatos, bűnbánó szavai:

- Mit hozzak Neked, mit áldozzak Neked, Te halhatatlan és dúsgazdag Úr? Óvj meg engem, oh Uram, minden rossz gondolattól. Óvj meg engem, oh Uram, a rossz emberektől! Add meg nekem a bűnbánat könnyeit és adj nekem könnyű halált!

Nagyapa mindig elvitt a templomba; szombaton az esti ájtatosságra mentünk és vasárnap misére. Megfigyeltem, hogy a templomi ájtatosság is kétféle volt: minden, amit a pópa és a sekrestyés mondtak, nagyapa istenének szólt, az énekesek himnuszai azonban nagyanya istenét illették.

Ezt a gyermeki megkülönböztetést a két isten között, most csak felületesen tudom ismertetni, de világosan emlékezem rá, hogy ez fájdalmas visszavonást keltett lelkemben. Nagyapa istenfélelmet és ellenszenvet keltett bennem; ez az isten senkit sem szeretett, szigorú szemmel figyelt meg mindent és mindenekelőtt a tökéletlent, gonoszat, bűnösöt kereste az emberekben. Világos volt, hogy nem bízott az emberekben és mindig bünbánatot, vezeklést várt tőlük és szeretete megbüntetni őket.

Ezekben a napokban az istenre vonatkozó érzések és gondolatok voltak legfőbb lelki táplálékaim és a legszebb és legjobb dolgok, amiket az élettől kaptam. Minden más benyomás csak sértett kegyetlenségével és rútságával és csak gyűlöletet és undort váltott ki belőlem. Isten volt a legjobb, legszebb, legsugárzóbb minden között, ami körülvett - nagyanyám istene, aki minden élőnek szerető barátja volt. És egész következetesen nyugtalanított az a kérdés, hogy miért nem szereti nagyapa ezt az istent.

Nem engedtek kimenni az utcára, mert nagyon felizgatott. Megrészegítettek az utca benyomásai és majdnem mindig lárma, verekedés támadt, aminek állítólag én voltam az oka. Barátaim nem voltak, a szomszédok gyerekei ellenséges magatartást tanúsítottak velem szemben: nekem nem tetszett, hogy Kasirinnek hívtak s amikor ezt észrevették, annál inkább kiabálták:

- Nézzétek, itt jön a Kasirin unokája... a vén uzsorásé!

- Hajrá, rajta! Üssétek!

És a verekedés már el is kezdődött.

Én koromhoz képest nagyon erős voltam, ügyes a verekedésben; ezt ellenségeim is elismerték, akik mindig csapatostul támadtak meg. De végül is legyőzött az utca és én rendszerint összetépett ruhában, bepiszkítva, porosan, vérző orral, dagadt ajkakkal és sebes arccal mentem haza.

Nagyanya ijedten és szánakozva jött elém.

- Na, te kis kötekedő, megint verekedtél? Mire való az, hé? Megállj, ha én előveszlek egyszer, akkor aztán kapsz jobbról is, balról is.

Megmosta arcomat, ólmos vízzel vagy rézpenzékkel hűsítette a daganatokat és jóságosan beszélt hozzám:

- Miért verekedsz folyton? Itthon olyan békés vagy és az utcán nem lehet rád ösmerni! Nem szégyenled magad? Megmondom nagyapának, hogy ne eressen ki.

Nagyapa is észrevette a daganatokat arcomon, de sohasem szidott, csak azt dörmögte:

- Na, újra medáliákat kaptál? Nem szabad többé az utcára menned, te bátor makkabeus - értetted?

Ha csendes volt az utca, nem is kíváncsi voltam ki, mihelyt azonban a gyerekek vidám lármáját hallottam, nagyapa tilalma ellenére is kiszaladtam az udvarról. Sebhelyekkel, daganatokkal nem törődtem, annál jobban felbőszítettek azok a durvaságok, amelyeket játék közben láttam az utcán. Egész lelkemben felháborított, amikor a gyerekek azzal mulatoztak, hogy kutyákat vagy kakasokat uszítottak egymásra, macskákat kínoztak, megkergették a zsidók kecskéit, kigúnyolták a részeg koldusokat vagy a hülye Igosával úztek tréfát.

Igosa magastermetű, sovány férfi volt, olyan, mintha most bujt volna ki a kéményből. Nehéz birkabőrbundát hordott, a haja kócos volt és csontos arca olyan volt, mintha rozsdá borította volna. Görnyedten és ide-oda imbolyogva járt-kelt és ha az utcán ment, mindig maga elé nézett a földre. Érces arca kis bánatos szemeivel aggódó tiszteletet keltett bennem, azt hittem, hogy ez az ember komoly dolgokkal foglalkozik, keres valamit és nem szabad ebben megzavarni.

A gyerekek utána szaladtak és köveket dobáltak meggörnyedt háta felé. Hosszú ideig úgy látszott, mintha nem is vette volna észre őket és nem is érezné a fájdalmat, amit okoztak neki. De aztán megállt, hátravetette fejét, amelyen szörkucsmát hordott, megigazította kucsmáját egy görcsös mozdulattal és körülnézett, mintha éppen akkor ébredt volna fel.

- Igosa, halál van a zsebedben. Igosa, hova mégy? Nézd, halál van a zsebedben! - kiáltottak a gyerekek.

Kezével a zsebéhez kapott, majd hirtelen előrehajolva felvett a földről egy követ, fadarabot vagy kiszáradt göröngyöt, hosszú kezeivel ügyetlenül a gyerekek felé hajította és valamilyen káromkodást dörögött maga elé. Csak három szitkozódást használt mindig - a gyerekek e tekintetben messze felülmúlták. Néha bicegve utánuk futott, a hosszú bunda azonban akadályozta a futásban és térdre rogyott és fekete karjaival, amelyek kiszáradt ágakhoz hasonlítottak, a földre támaszkodott. A gyerekek ilyenkor hátulról és oldalról kövekkel dobálták meg és a legszemtelenebbek egészen közel mentek hozzá, egy marék port hintettek a fejére és elszaladtak.

Egy másik, talán még kínosabb benyomást tevő látvány volt számomra az utcán Grigorij Iwanovics, a kolduló művezető, aki egészen megvakult és házról-házra járt koldulni. Magas növésű, jól megtermett ember volt és némán járt-kelt, alacsony öregasszony vezette kézenfogva, aki megállt az ablakok alatt és sandítva, elnyújtott, nyöszörgő hangon koldult:

- Adjatok, Krisztus szerelmére, adjatok egy szegény világtalannak!

Grigorij Iwanovics pedig hallgatott. Fekete pápaszeme egyenesen a ház falára, az ablakokra, a járókelők arcába nézett, vörös kezével dús, széles szakállát símogatta és ajkai zárva maradtak. Elég sokszor láttam, de sohasem szólt egy szót sem és ennek az aggastyánnak hallgatása kínosan nyomasztó volt. Nem voltam képes arra, hogy közelébe menjek s mihelyt megpillantottam, hazaszaladtam és azt mondtam nagyanyának:

- Grigorij az utcán koldul!

- Tényleg? - kiáltotta ő nyugtalanul és szánakozva. - Nesze, fogjad, szaladj és add neki!

Durván és akaratosan megtagadtam, hogy alamizsnát vigyek neki. Erre maga ment a kapu elé és a lépcsőn állva hosszasan elbeszélgetett vele. Ő mosolygott, a szakállát rázta, de csak keveset beszélt.

Néha a konyhába hívta nagyanya, megvendégelte teával és enni adott neki. Egyszer azt is megkérdezte Grigorij, hol vagyok én. Nagyanya hívott is, én azonban elfutottam és egy farakás mögé bujtam. Lehetetlenség volt számomra közelébe menni - halálosan szégyeltem magam és tudtam, hogy nagyanya is szégyenli magát. Csak egyszer beszéltem vele Grigorij-ról: éppen kikísérte a ház kapuján és aztán csendesen sírva lehorgasztott fejjel ment végig az udvaron. Én odaléptem hozzá és megfogtam a kezét.

- Miért futsz el előle? - kérdezte halkán. - Annyira szeret téged és olyan jó ember?

- Miért nem tartja el nagyapa? - kérdeztem.

- Nagyapa?

Megállott, magához szorított és szinte suttogva prófétai hangon mondotta:

- Emlékezz a szavaimra: Az úristen még súlyosan megbüntet bennünket ezért az emberért. Megbüntet bennünket, bizony!

Nem is csalódott. Tíz évvel később, amikor ő már örök nyugovóra tért, nagypapa mint őrült koldus járta a város utcáit és panaszos hangon könyörgött az ablakok alatt:

- Én kedves szakácsaim, adjatok egy darabka pástétomot, kérem szépen! Oh ti-i!

Multjából csak ez a keserű, elnyújtott, lélekbe markoló »Oh ti-i!« kiáltás maradt.

Igosán és Grigorij Iwanovicson kívül az utálatos Woronisa is arra járt, aki annyira undorító volt, hogy hazaszaladtam, ha megjelent az utcán. Ő többnyire csak ünnepnapokon mutatkozott - feltűnően nagy volt, lompos és részeg, egészen sajátságos járása volt, mintha nem mozgatná a térdét és nem érintené a földet, hanem, mint a felhő lebegne és hangosan pajzán nótákat dalolt. Mindenki kitért előle, aki útjába került, az emberek elbujtak a kapuk alá, a sarkok mögé, a boltokba; ő egyszerre üresre söpörte az utcát. Arca szinte kék volt, felduzzadt, mint egy hólyag és nagy, szürke, gúnyosan bémésködő szemei ijesztően dagadtak ki üregeikből. Néha sírt és üvöltött is:

- Drága gyermekeim, hol vagytok?

Megkérdeztem nagyanyát, hogy mit jelent ez?

- Ezt nem kell tudnod - felelt morogva, de mégis elmesélte röviden ennek az asszonynak történetét. Valami Woronownak a felesége volt, egy hivatalnoké, aki eladta feljebbvalóinak, hogy magasabb állást kapjon. Egyik férfivel megszökött és hét évig távol volt. Mikor visszajött, két gyereke, egy fiú és egy leány, már meghaltak és a férje börtönben ült, mert elkártyázta a hivatalos pénzeket. Kétségbeesésében az ivásra és kicsapongásra adta magát és minden vasárnap este a rendőrségre kellett vinni.

Nem, otthon mégis jobb volt, mint az utcán. Különösen kellemesek voltak az ebéd utáni órák, amikor nagypapa átment Jakow bácsi műhelyébe és nagyanya, az ablaknál ülve, meséket és történeteket adott elő és atyámról beszélt.

A seregélynek, akit elvett a korcsmárosné kandúrjától, levágta az eltörött szárnyát és a tört csont helyére ügyesen falábat kötött. Amikor a madár kigyógyult, elkezdte tanítani. Egy óra hosszat is ott állott a tanulóknak, fekete diák kalitkája előtt és mély hangján mondogatta neki:

- Nos, mondd szépen: Matyika kását akar.

A madár ránéz élénk, kerek, humorista-szemeivel, falábal a kalitka vékony padlóján kopog, előrenyújtja nyakát, füttyül, mint egy pirók, utánozza a kakukot, megpróbál nyivákolni, mint egy kandúr, ugatni, mint egy kutya, de az emberi hangot nem tudja utánozni.

- Ne csinálj bolondságokat! - mondja neki nagyanya komolyan. - Mondd már: Matyika kását akar!

A tollas fekete majmocska fülsiketítő lármát csap, aminek van valami távoli hasonlatossága nagyanya szavaihoz és az öreg kacag az örömtől, köleskását ad a madárnak tenyeréből és ezt mondja:

- Ismerlek, te csirkefogó: csak tetteted magad! Valójában mindent tudsz mondani.

Tényleg sikerült is neki néhány mondatra betanítani Matyikát; kis idő múlva már nemcsak kását kért, hanem ha nagyanyát meglátta, ezt is kiáltotta:

- Jó napot, nagyanya!

Eleinte nagyapa szobájában lógott kalitkája, később aztán nagyapa a padlásra száműzte őt is. A madár ugyanis bátorságot vett magának ahhoz, hogy boszantsa. Amikor imádkozott, a madár kidugta viaszsárga csőrét a kalitka pálcikái között és a maga nótáit füttyülte:

- Tju, tju, tjiurr, kuvir, tiirr, tju-u-u!

Nagyapát bántotta a madárnak ez a magatartása; egyszer ájtatoskodása közben szünetet tartott. Lábaival toporzékolt és dühöngve kiabálta:

- Vigyétek innét ezt a sátánt, vagy agyonverem!

Sok érdekes, mulatságos dolog volt a házban, néha azonban mély szomorúság szállt meg, úgy éreztem, mintha valami aggasztó, nehéz érzés töltene el bensőmet, mintha mély, sötét gödörben ülnék, mintha a hallást, látást és érzést már elfeledtem volna és már félholt lennék.

*

Nagyapa minden várakozás ellenére gyorsan eladta házát a korcsmárosnak és vett egy másik házat a kötelesek utcájában, amely akkor még nem volt kikövezve és gaz nőtte be. Csend és tisztaság uralkodott ebben az utcában, amely a mezőre nyílt és amelyben kicsiny, csinos házak sorakoztak egymás mellé.

Az új ház szebb és lakályosabb volt, mint a régi. Fasszádja meleg, nyugodt, karminpirosra volt meszelve és a három ablak kék rájája és a padlásablak rácsozata világosan csillogva emelkedett ki ebből az alapból. A háztetőt baloldaltól kedvesen árnyékolták be sűrűlombú szilfák és hársfák. Az udvaron és kertben sok sarok volt, mintha bujósckajátékra csinálták volna. A kicsiny, de sűrűn és pompásan elgazosodott kert különösen tetszett nekem. Az egyik sarokban fürdőházacska volt, olyan kicsi, mintha játékdobozból vették volna ki. A másik sarokban nagy, meglehetősen mély gödör volt, amelyet egészen benőtt a fű és a fűből kimeredtek a régebbi, leégett fürdőház vastag, megszenesedett gerendái. A kertet balról Owrjannikow ezredes istállója, jobbról a Betleng-féle uradalom épületei határolták; hátul pedig Petrownának, a tehenészettulajdonosnőnek telke szegélyezte. Petrowna kövér, vöröskéjú, lármás asszony volt, aki nagyon hasonlított a haranghoz. Az ő megrokkant, sötét, düledező háza a mohától zöldes tetővel, két ablakával a szakadékos, a távolban erdőszéggel szegett mezőre nézett ki. Katonák szaladgáltak ezen a mezőn ide-oda és az őszi nap rézsutos sugarai megtörtek fehéren csillogó bajonettjeiken.

A házban nagyon sok lakó volt. Elöl egy tatár származású tiszt lakott alacsony, gömbölyded feleségével. Reggeltől estig fecsegték, nevetgéltek és a változatosság kedvéért az asszony gazdagon diszített gitárján játszott és mindenféle tréfás dalokat énekelt, mint például:

»Ha az egyik nem szeret,
Mások is akadnak,
Jól keress csak, és *egy*
Majd találsz magadnak,
Az majd így szól: édesem!
És szeret negédesen!«

Az egészen gömbölyded tatár az ablaknál ült, felfujta kékes pofáját, vidám, vörösösen kékes szeméit forgatta, folytonosan pipázott, köhögött és kacagott. A nevetése hasonlított a kutyaugatáshoz.

A pince fölött és az istállóban két teherkocsis lakott, az alacsony, ősz Péter bácsi és süketnéma unokaöccse, Stepa, egy fiatalember sima, lapos arccal, amely egy réztáblára emlékeztetett. Itt lakott a dörmögő, jól megtermett tatár, Walej is, a tiszt legénye. Ezek az emberek mind újak, különösek voltak számomra és sok anyagot adtak a megfigyelésre.

Különösen érdekelt engem a mi kosztosunk, »Szép dolog«. A ház hátsó felében, a konyha mellett bérelt egy szobát, amelynek egyik ablaka az udvarra, a másik a kertre nyílt. Sovány, görnyedten járó ember volt, sápadt, majdnem fehér arccal, fekete, az állán elválasztott, rövidre nyírt szakállal és jóságos, pápaszemen át tekintető szemekkel. Nagyon hallgatag volt, nem sok teketóriát csinált és valahányszor ebédelni vagy teázni hívták, azt kiáltotta:

- Oh, szép dolog!

Ezért kapta a csúfnevét is, amelyet nagyanya talált ki és így is szólította meg.

- Ljonjka, eredj, hívd »Szép dolgot« teázni! Mondja csak, »Szép dolog«, miért eszik olyan keveset?

Szobája tele volt mindenféle ládával, dobozzal, vastag könyvekkel, de közönséges betűkkel voltak nyomtatva a könyvei s mivel én csak a cirill betűket ismertem, nem is tudtam olvasni őket. Mindenütt üvegek álltak, különböző színű folyadékokkal megtöltve; réz, vas és ólomrudak heverték szanaszét. Reggeltől estig vörösseszürke bőrkabátban és szürkekockás nadrágban járt, festékekkel bekenve, kellemetlen szagok között, lomposan, kócosan; ólmot olvasztott, ércdarabokat forrasztott össze, valamit mért kis mérlegén, dörmögött, elégette az ujjait és aggodalmaskodva fujta őket, botorkálva ment a falhoz, amelyen tervrajzai lógtak, a pápaszemét pucolta és szinte szagolgatta a terveit, amint vékony, egyenes, feltűnően fehér arcával szinte odaért hozzájuk. Néha hirtelen megállt a szoba közepén vagy az ablaknál és sokáig ott állt, lehúnyt szemekkel, arcát a mennyezet felé fordítva, hangtalanul és mozdulatlanul.

Én felmástrom a pajta tetejére és onnan figyeltem meg az udvaron át a nyitott ablakon keresztül. Láttam az asztalon a spirituszlámpa kék fényét és az ő sötét alakját, amint ott ült és egy elnyűtt füzetbe írt valamit, miközben pápaszeme hideg, kékes fényben csillogott, mint a kis jégdarabok. Órákig elnéztem, hogy tesz-vesz ez az ezermester és kíváncsiságom már a gyötrelmig fokozódott.

Néha ott állt az ablaknál, mintha rámában lenne, hátratett kezekkel a tető felé nézve; de úgy látszik, nem vett észre, ami engem nagyon bántott. Aztán hirtelen odaugrott az asztalhoz, egészen előrehajolt és ott turkált, keresgált.

Talán féltem volna tőle, ha jobban lett volna öltözve, de látszott rajta, hogy szegény; piszkos, gyűrött inggallér tűnt elő bőrkabátja gallérja alól, nadrágja csupa folt és pecsét volt, mezítelen lábain kitaposott, rossz cipőket hordott. Szegény emberektől nem kell félni, nem veszélyesek - szükségszerűen erre a következtetésre kellett jutnom, hiszen láttam, hogy nagyanya mély részvétellel, nagyapa pedig mélységes megvetéssel nézett rájuk.

A házban senki sem szenvedhette »Szép dolgot«, mindenki gúnyos nevetéssel beszélt róla. A tiszt vidám felesége mindig »krétaorrú«-nak nevezte, Péter bátyó, a kocsis számára pedig ő volt a gyógyszerész és varázsló, nagyapa pedig bűvésznek és szabadkőművesnek tartotta.

- Mit csinál ő voltaképen? - kérdeztem nagyanyát.

- Semmi közöd hozzá - felelte szigorúan nagyanya. - Ne törődj vele, értetted?

Egy szép napon aztán nekiduráltam magam, az ablakához mentem és izgatottságomat nagynehezen leküzdve, kérdeztem:

- Mit csinálsz itt?

Összerezcent, hosszasan nézett rám pápaszemén keresztül, felém nyújtotta égési sebekkel és sebhelyekkel borított kezét és azt mondta:

- Másszál be!

Az a körülmény, hogy nem az ajtón, hanem az ablakon át kellett szobájába mennem, jelentékenyen megnövelte őt előttem. Leült egy ládára, azt mondta, hogy menjek egészen közel hozzá, aztán újra odébbtolt, ismét magához szólított és végül halkán kérdezte:

- Ki vagy te?

A kérdés nagyon furcsának tűnt fel előttem, hiszen napjában négyszer együtt ültem vele étkezések alkalmával az asztalnál.

- Én vagyok a gazda unokája - feleltem.

- Igaz, persze - mondta mutatóujját nézegetve és hallgatott.

Szükségesnek tartottam, hogy egy nyilatkozatot tegyek előtte:

- Engem azonban nem Kasirinnek, hanem Pjeskownak hívnak.

- Pjeskow, úgy, úgy - ismételte hitetlenül »Szép dolog«.

Félretolt, felállt és az asztalhoz lépve mondta:

- Nos, ülj le és maradj nyugton.

Ott ültem egy ideig és figyeltem, amint a reszelővel egy rézdarabon ráspolt, ami csavarfogóba volt beleerősítve, az aranyosan ragyogó darabocskák a csavarfogó alatt levő papírdarabra hullottak. A rézport tenyerébe töltötte, majd egy vastagfalú csészébe, egy dobozból fehér, sószerű port hintett hozzá és egy sötét üvegből valamilyen folyadékot öntött rá. A csészében forrt, sistergett a keverék, gőzpára szállt fel és maró szag csavarta az orromat. Köhögtem, a fejemet ráztam, ő pedig, a varázsló, dicsekedve kérdezte:

- Úgy-e, ez rémesen büzlik?

- Igen.

- Bizony, látod, fiam... ez aztán a szép dolog!

Mi van ezen dicsekedni való? - gondoltam magamban és hangosan, szigorúan mondtam:

- Ha rémes, nem lehet szép!

- Azt hiszed? - mondta hunyorgatva. - Na, hiszen nem is büzlik mindig... Mondd csak, szívesen játszol kockajátékot?

- Csontkockákat gondol?

- Igen. Szívesen játszol velük?

- Igen.

- Jó, akkor csinállok neked ólomkockákat. Csináljak?

- Igen.

- Akkor szerezz nekem egy borjúcsontot.

A füstölgő csészét kezében tartva és egyik szemével belenézve, odalépett hozzám és így szólt:

- Csinállok neked ólomkockákat, de aztán nem jössz többet hozzám. Rendben van?

Ez az ajánlat mélyen megsértett engem.

- Anélkül sem jövök soha többé! - mondtam és kimentem a szobából.

Mélyen megsértve mentem a kertbe. Nagyapa itt éppen azzal foglalatzkodott, hogy trágyával borítsa az almafák gyökereit; ősz volt, a levelek már régen peregtek a fákról.

- Eridj a málnabokrokhoz! - mondta nagyapa és nekem adta a kerti ollót.

- Mit csinál voltaképen »Szép dolog« - kérdeztem, mielőtt munkához láttam volna.

- Berondítja a szobáját - felelte ő boszúsan. - A padlóba lyukakat éget, a tapétát bepiszkítja, eltépi. Meg is mondom neki, hogy fel is út, le is út.

- Rá is szolgált - mondtam helyeslően és hozzáláttam az elszáradt málnaágak levagdolásához.

Én azonban nagyon is gyorsan ítélem el »Szép dolgot«, ahogy arról később meggyőződhettem.

Esős estéken, mielőtt nagyapa elhagyta a házat, nagyanya teázó-összejöveteleket tartott a konyhában, amelyre az összes bérlőket meghívta. Eljött a kocsis, Walej, a tatár, gyakran a kövér Petrowna is megjelent, sőt néha a vidám asszonyság is megjelent az első lakásból és »Szép dolog« is minden alkalommal ott ült a kemencesarokban, hallgatva és mozdulatlanul. A süketnéma Stepa a tatárral kártyázott, Walej a kártyával a néma széles orrára csapott, hogy csak úgy csattogott és azt mondta:

- Nesze, zabáld meg, sátán!

Péter bátyó hatalmas darab fehér kenyeret hozott és egy nagy lábas málnalekvárt, jó vastagon megkenete vele a kenyérszeletet, amit lekanyarított és tenyerén kínálta a jelenlevőknek az ízes szeleteket és barátságos, mély meghajlással mondotta:

- Legyen kegyes és ízlelje meg!

Mikor elvették tőle a kenyérszeletet, figyelmesen megnézte tenyerét és ha egy csöpp lekvárt talált rajta, lenyalta a nyelvvel.

Petrowna egy üveg meggylét, a vidám asszonyság diót és édességeket hozott. És vidám falatozás kezdődött, amit nagyanya annyira szeretett.

Nemsokára a megvesztegetési kísérlet után, amelyet »Szép dolog« azzal a szándékkal hajtott végre, hogy engem távol tartson szobájától, ilyen mulatságot rendezett nagyanya. Künn makacsul esett az őszi eső, a szél süvöltött, a fák hajlongtak és ágaik a falakhoz ütődtek. A konyhában kedélyes meleg volt, valamennyien szorosán egymás mellett ültünk, mindenki udvariasan csendes volt és nagyanyából csak úgy buzogtak a történetek. Egyik szebb, mint a másik.

A kemence padkáján ült, lábait a kiugró lépcsőre támasztva, a vendégek felé hajolt, akik egy kis pléhlámpa világánál az asztal körül ültek. Mikor egészen belemelegedett a dologba, felmászott a kemencére:

- Felülről kell beszélnem, akkor jobban megy! - mondotta.

Én a lábainál ültem a kemence széles padkáján, majdnem »Szép dolog« feje fölött. Nagyanya Iwánnak, a hadfinak és Mironnak, a remetének megható történetét mesélte - egyformán áhítatosan folyt ajakáról a szó:

»Iwán kihúzta fényes pallosát,
Élesre fente bő kabátja szélén
És szólt: Imádkozz lelkedért utoljára,
Imádkozz értem, minden emberért,
Aztán levágom vakmerő fejed.
Egy ifjú tölgyfa állt Miron tanyáján,
Alája térdepelt az agg. S a tölgy
Most meghajolt az aggastyán előtt,
Ki megvető mosollyal szólt Iwánhoz:

Ha minden emberért imádkozom,
Soká kell várnod rám, derék Iwán!
Fel hát, rajta, ne vesztegesd idődet
És üsd le nyomban ősz deres fejem!
De ráncba vont a homlokát a bajnok
És azt felelte kérkedően az aggnak:
Mit kimondtam, vissza nem vonom,
Száz évig is, ha kell, én kivárom.
Imádkozz! És az agg imádkozott.
Estig könyörgött és újra reggelig
És újra estig; így múlt napra nap,
Elmúlt a nyár és jött az új tavasz.
És évet évre tölt Miron imában.
Felhőkig ér a zsenge tölgyfa már
És rengeteg virult az ifjú fákból,
De vége nem szakadt a hó imának.
S Iwán, a bajnok egyre várja még,
Ott áll, de bárdja régen szerteporladt,
Páncélja, vértje tiszta rozsdá már,
Szakadt ruhái mind lehullanak
S már télen-nyáron meztelen vigyáz.
A perzselő nap meg nem égeti,
Rút féreg is hiába szívja vérét,
Nem tesznek benne kárt a farkasok
S nem bántja őt a téli fergeteg,
Már mozdulatlan, nem tud szólni sem,
Kemény kezét se tudja már emelni,
Ez volt a büntetése, mert az aljas
És balga tervhez úgy ragaszkodott
S azt hitte, másnak jámbor lelke őt
Fedezni fogja. Ám a tiszta szózat
Érettünk egyre szól és még ma is
Cseng szüntelen, felszáll az ég Urához
S eléri, mint folyó az óceánt!«

Már nagyanya elbeszélésének elején észrevettem, hogy »Szép dolgon« különös nyugtalanság vett erőt. Egészen furcsán, görcsösen mozgatta karjait, levette pápaszemét, azzal verte a taktust a szöveghez, ismét feltette a pápaszemet, bólogatott a fejével, szemeihez kapott, hevesen dörgölte azokat ujjával és tenyere gyors mozdulataival törölgette arcát és homlokát, mintha izzadna. Ha a jelenlevők közül valaki megmozdult, köhögött vagy a lábaival lármát csinált, szigorú arccal szólt rá:

- Pszt!

És mikor nagyanya elhallgatott és az ujjával megtörölgette verítékes arcát, hirtelen elragadtatottan ugrott fel, karjaival a levegőben hadonászott, forgolódott, mintha megbolondult volna és azt mormogta:

- Oh, hiszen ez csodaszép, mondja el még egyszer, ezt fel kell jegyezni. Ez annyira igazi, annyira hamisítatlanul orosz!

Tisztán láttuk, hogy sír; olyan bőségesen bugyogtak a könnyei, hogy a szemei valósággal úsztak a könnyekben; különös és megható látvány volt ez. Körülszaladgált a konyhában,

fölöttébb komikus és tehetetlen módon ugrándozott, fel akarta tenni a pápaszemét és nem tudta megerősíteni a fülei mögött. Péter bácsi nevetett rajta, a többiek zavartan hallgattak, nagyanya pedig így szólt:

- Bizonyára, jegyezze csak fel, az nem bűn. Én sok ilyen dolgot tudok.

- Ép ezt akarom feljegyezni! Ez annyira igazán orosz! - kiáltotta kosztosunk izgatottan és hirtelen megállt a szoba közepén és elkezdett hangosan beszélni, miközben jobbjával a levegőben hadonászott és baljában a pápaszem remegett. Sokáig, szenvedélyesen, rikácsoló hangon beszélt, időnként dobbantott és gyakran megismételte ezeket a szavakat:

- Az ember nem élhet idegen lelkiismerettel, nem, nem!

Aztán, mintha hirtelen megszakadt volna a hangja, elhallgatott, végignézett bennünket és lehorgasztott fejjel, a bűnös arckifejezésével eltávozott. A visszamaradtak mosolyogtak és egymásra néztek, nagyanya pedig visszahúzódott a kályha leghátsóbb sarkába és mélyen felsóhajtott.

Petrowna tenyerével az ajkait simogatta és kérdezte:

- Úgy látszik megszállta a rossz lélek, úgy-e?

- Isten őrizz! - mondta Péter bátyó. - Ezt csak úgy mondta.

Nagyanya leszállt a kemencéről, hallgatva melegítette fel a szamovárt. Péter bátyó pedig egy idő múlva folytatta:

- Mind ilyenek az urak... Szeszélyes népség.

- Az agglegények mind ilyen tréfákat üznek - mondotta Walej boszúsan.

Mindenki nevetett és újra Péter bátyó vitte a szót:

- Könnyezett is! Úgy látszik, megharapta egy csuka, vagy egy rák.

Unalmas lett a konyhában és én olyan elfogódottnak éreztem magam. »Szép dolog« csodálkozásba szédített és úgy fájt a szívem: nem tudtam elfelejteni, ahogy szemei könnyben úsztak.

Az éjszakát nem töltötte otthon és másnap csak ebéd után jött meg, csendesen, álmosan, láthatólag zavartan.

- Tegnap lármát csaptam itt - mondta nagyanyának büntudattal, mint egy kisgyerek. - Haragszik még?

- Miért?

- Mert beleavatkoztam mindenbe és sokat beszéltem.

- Dehogy, hisz senkit sem sértett meg.

Úgy éreztem, hogy nagyanya fél tőle s ezért nem is mertem az arcába nézni és szokatlanul halkán beszéltem vele.

»Szép dolog« odalépett nagyanyához és egyszerűen és őszintén mondotta:

- Nézze, én olyan borzasztóan egyedül vagyok, nincs egy jó emberem sem! Így hát hallgat az ember, hallgat; aztán egyszerre túlárad a lélek és kitör. Ilyenkor arra is képes vagyok, hogy fával vagy kővel beszélgessek.

Nagyanya odébb húzódott tőle és azt mondotta:

- Meg kellene házasodnia.

- Ohó! - kiáltotta ő homlokát ráncolva és olyan kézmozdulattal távozott, amely ennek a dolognak egész reménytelenségét kifejezte.

Nagyanya gyanakodva nézett utána, tubákot vett és szigorúan rám szólt:

- Tartsd magad távol tőle, isten tudja, miféle ember ez!

Engem azonban valami vonzott hozzá. Láttam, milyen fájdalmasan vonaglott az arca, mikor elmesélte, hogy »olyan borzasztóan egyedül van«; volt valami ezekben a szavakban, amit jól megértettem, ami szívembe markolt és én ismét hozzámentem.

Az udvarról benéztem az ablakon át szobájába - a szoba üres volt és hasonlatos egy lomtár-hoz, amelybe nagy sietve mindenféle holmit dobáltak tarka összevisszaságban és a holmik éppolyan feleslegesek és különösek voltak, mint gazdájuk. Kimentem a kertbe és megpillantottam őt a gödörben: mélyen előrehajolva, kezeit a nyakán tartotta, könyökével a térdére támaszkodott, nagyon kényelmetlen elhelyezkedésben ült egy megszenesedett oszlop végén, amely elszáradt saláta, dudva és csalán között meredt ki a földből. Ahogy ott magányosan és kényelmetlenül ült a gödörben, az még csak fokozta részvételem iránta.

Egy ideig nem is vett észre, elnézett fölöttem, mint a bagoly vaksi szemével. Majd hirtelen boszús hangon kérdezte:

- Miért jöttél, hogy elhívj innen?

- Nem.

- Hát akkor miért jöttél ide?

- Csak azért...

Levette pápaszemét, megtörölgette egy vörös és feketepettyes kendővel és így szólt:

- No, mássz ide!

Amikor az oszlopra leültem melléje, karját vállamra tette és erősen magához szorított.

- Maradj így ülve! Ülünk itt és hallgassunk, jó lesz? Te bizonyára nagyon nyakas vagy?

- Igen.

- Szép dolog.

Sokáig hallgattunk. Csendes, enyhe este volt, a vénasszonyok nyarának olyan estéje, amikor köröskörül minden órától órára egyre tarkább és halványabb lesz, amikor a föld, amelyből nyáron oly sokféle fűszeres illat árad, már csak hűvös nedvesség-szagú és a levegő olyan sajátságosan átlátszó és a csókák, amelyek a vöröses ég alatt röpködnek, szomorú gondolatokat támasztanak a lélekben. Minden néma és csendes: minden hang, a madárrepülés suhogása, a lehulló lomb perdülése lármás zavarásnak látszik, amelytől ijedten összerezzen az ember - de a következő pillanatban újra csend lesz, csend, amely átfogja a földkerekséget és eltölti a lelket.

Ilyen pillanatokban egész különösen tiszta és könnyű gondolatok támadnak a lélekben, olyan finomak és áttetszők, mint a pókháló és nem lehet szavakba foglalni őket. Feltámadnak és eltűnnek, mint a hulló csillag, bánatos hangulatot ébresztenek a lélekben, becézgetik a lelket, megzavarják nyugalmában - és épen ilyenkor jön hullámszásba a lélek, felolvad, az egész életre megkapja a maga formáját és sajátos arculatát.

Kosztosunk meleg testéhez simultam, az almafák fekete ágazatán a vörös ég felé néztünk, megfigyeltük a csókák szorgos repülését, végignéztük, ahogy a stiglicék a száraz kórók virágfejeit cibálták és kicsípték belőle a magot, ahogy a mezők felől lompos, kékesszürke, vöröses

szegélyű felhők húzódtak a város felé, amelyek alatt a vércsék nehézkesen repültek a temető felé, ahol fészkeik voltak. Mindez olyan szép volt, annyira más, mint egyébként, annyira érthető és meghitt. Néha mélyen felsóhajtva kérdezte:

- Úgy-e, gyönyörű ez? Nem érzel hideget vagy nedvességet?

És amikor az ég besötétedett és köröskörül mindent megduzzasztott a nedves alkonyat, így szólt:

- No, most már elég volt. Menjünk!

A kertajtóban megállt és halkán mondta:

- Nagyszerű asszony a te nagyanyád... ó, micsoda ország!

Lehúnyta szemeit és halkán, mosolyogva, mégis világosan, érthetően ismételte:

Minthogy gonosz volt a mája,
Szörnyű átok szállt reája,
Kínok közt telt napja, éje,
Mert az ördög bujt beléje!

- Jegyezd meg magadnak ezt, fiam!

És miközben előretolt, megkérdezte:

- Tudsz írni?

- Nem.

- Akkor tanulj meg! És ha megtanultad, írd fel, amit nagyanyád mesél - kifizetődik a dolog.

Jó barátok lettünk. Ettől kezdve kedvem szerint mehettem be és ki »Szép dolog«-hoz, a szobájában ültem egy rongyokkal telitömött ládán és zavartalanul figyelhettem meg, amikor ólmot olvasztott, rezet tett izzóvá, vaslapocskákat melegített vörös izzásig és egy díszesnyelű kalapáccsal a kecses, kis üllőn megalapálta őket; amikor vésővel, ráspollal és a legfinomabb csiszolópapírral foglalatoskodott. És mindent megmért finom rézmérlegén. Aztán különböző folyadékokat öntött a vastagfalú, fehér csészékbe, végignézte, ahogy a gőz párolog belőlük, amitől a szobában maró szag terjengett, összevonta szemöldökeit, egy vastag könyvben olvasott és dörmögött, vörös ajkait harapdálva, vagy halkán, elnyujtottan rekedt hangján énekelte:

»Oh, Sáron rózsája...«

- Mit csinálsz itt voltaképp? - kérdeztem.

- Valami nagyon művészi dolgot, kedvesem.

- Micsodát?

- Hát, azt nem tudom úgy kifejezni, hogy te meg is értsed.

- Nagyapa azt mondja, hogy te talán hamis pénzt csinálsz...

- Úgy, azt mondja? Hm... Hát akkor bolondokat beszél! A pénz nagyon felesleges dolog, kedvesem.

- És mivel vásároljon az ember kenyeret?

- Kenyeret... hát, azt mindenesetre meg kell fizetni.

- Látod! És a húst is.

- Bizony, a húst is.

Halkan nevet, nagyon kedvesen és szívélyesen, megcsiklandozott, mint fiatal kutyát a füle mögött és azt mondja:

- Veled nem szabad vitába bocsátkoznom, te mindent megcáfolsz! Hallgassunk inkább.

Néha abbahagyta a munkát és mellém ült és ilyenkor hosszan kinéztünk az ablakon és néztük, hogyan zuhog az eső a háztetőkre és a fűvel benőtt udvarra és az almafák egyre kopaszabbak lettek. »Szép dolog« nagyon szófukar volt; amit azonban mondott, abban volt valami lenyűgöző és meggyőző. Ha valamire rá akarta irányítani a figyelmemet, úgy beérte azzal, hogy gyengéden meglökött és a szemeivel hunyorgatott. Nem láttam semmi feltűnőt az udvaron, de ezek az intések és kurta mondatai, amik ezeket követték, különös jelentőséget adtak a dolgoknak, úgy, hogy mindig élesen és mélyen bevésődtek emlékezetembe. Egyszer például végigszaladt egy macska az udvaron, megállt egy pocsolya előtt, megnézte magát benne, mint a tükörben: felemelte puha talpát, mintha a »másikat« meg akarná ütni és »Szép dolog« halkan megjegyezte:

- A macskák büszke és gyanakvó állatok.

Vagy az aranyvörös Mamaj kakas felrepült a kertsövényre, keményen megkapaszkodott ott, csapkodott a szárnyaival és leesett volna - rosszkedvűen előrenyújtja nyakát, sértődötten dörmög, kosztosunk azonban úgy véli:

- Előkelő generális, de nem nagyon okos.

Amott az ügyetlen Walej topog a pizsokban, ügyetlenül, mint egy vén ló. Erős pofacsontjai olyan kifejezést adnak arcának, mintha megdagadt volna; szemeivel hunyorítva az égre néz, ahonnan ősziesen sápadt napsugár tűz a mellére, amitől kabátja rézgombja csillogva ragyog. A tatár megáll, görbe ujjával fejéhez kap és »Szép dolog« így szól:

- Hogy örül. Mintha valami érmet kapott volna.

Rövidesen szoros barátságot kötöttünk és a bánat napjaiban ép oly nélkülözhetetlen volt számomra, mint az öröm óráiban. Ő maga hallgatag volt, én azonban mindenről beszélhettem neki, ami eszembe ötlött, míg nagypapa mindig megtiltotta a sok beszédet:

- Ne beszélj annyit, fecsegő.

Nagyanyát viszont annyira elfoglalták a saját gondolatai, hogy a másokéval szemben már nem is volt fogékony és nem hallgatott végig semmit. »Szép dolog« ellenben figyelmesen végighallgatta fecsegésemet és gyakran mondta mosolyogva:

- Na, kedvesem, ez még sincs egészen rendben, ezt csak úgy kitalálad.

És rövid megjegyzései mindig helyénvalók voltak és fején találták a szöveget. Úgy tetszett, mintha átlátna rajtam és mindent látna, ami fejemben vagy szívemben történik és nem egy felesleges vagy helytelen szavamat vágta el, mielőtt kimondottam volna, azzal a megjegyzéssel:

- Ne hazudj, fiam!

Gyakran tettem próbára ezt a prófétai tehetségét. Kigondoltam valamit és úgy meséltem el, mintha tényleg megtörtént volna, ő pedig hitetlenül rázta a fejét, miután egy darabig hallgatott:

- Nem fiam, most hazudsz! - mondotta.

- Honnan tudod? - kérdeztem.

- Látom rajtad, kedvesem.

Nagyanya gyakran magával vitt, mikor vízért ment a szénapiacra és egyszer láttuk, hogy egy egész csapat városi elnás pángolt egy parasztot, ledobták a földre, ide-oda tépték, cibálták, mint a kutyák, ha a maguk fajtájabelin töltik ki a mérgeiket. Nagyanya gyorsan letette a vizes-csőbröt és a vízhordó fát suhogtatva, rárohant a támadókra, közben pedig rámkialtott:

- Szaladj el, Ljosa!

Roppantul megijedtem. Nem szaladtam azonban el, hanem utána mentem, kövekkel dobáltam a városiakat, míg ő keményen odaütött a csapatra és a vízhordó fával jókat vágott a fejekre és hátakra. Néhányan csatlakoztak hozzánk, a városiak elfutottak és nagyanya most hozzálátott, hogy lemossa a paraszt arcát, amit a támadók rémesen elcsúfítottak. Még most is undorral gondolok rá, ahogy köhögve és üvöltözve szorította mocsos hüvelykujját feltépett orrára és hogy freccsent a vér ujjá alól nagyanya arcába és mellére, míg ő hangosan kiáltozott és egész testében reszketett.

Mihelyt hazaértünk, kosztosunkhoz siettem és elmeséltem neki kalandunkat. Abbahagyta munkáját, hosszú vésőjét mint egy kardot felemelve, odaállott elé, pápaszeme alól szigorúan és fürkészve nézett rám és aztán feltűnő biztonsággal szavamba vágott:

- Nagyon jó, egész pontosan így volt! Nagyszerű!

Engem annyira elfoglaltak a látottak, hogy nem is ügyeltem furcsa megjegyzésére és folytattam az elbeszélést. Ekkor karját vállamra tette, elkezdett velem a szobában fel és alá járni és újra mondta:

- Jól van már, nem is kell tovább mesélned! Elmondtál már mindent, amit kell - értetted?

Sértődötten elhallgattam, miután azonban egy kis ideig gondolkodtam, megértettem nagy csodálkozásomra, amire még most is emlékezem, hogy elbeszélésem áradatát a kellő időben állította meg: én már valóban »mindent« elmondtam.

- Az ilyen dolgokkal ne fáradj sokat, kedvesem, - mondotta - az ilyesmit igyekezik elfelejteni az ember.

Néha olyan mondásai voltak, amelyeket egész életemre megjegyeztem. Egyszer régi ellenségemről, Kljusnikowról meséltem neki, egy kemény koponyájú, jól megtermett fiúról az Új-utcából, akivel gyakran verekedtem, anélkül hogy harcainkban döntéshez jutottunk volna. »Szép dolog« figyelmesen végighallgatta, amit ellenfelem erejéről beszéltem neki.

- Bolondság, - mondotta - az ilyen erő nem is erő. Az igazi erő a mozdulatok gyorsaságában van; minél gyorsabb valaki, annál erősebb - értetted?

A legközelebbi vasárnap meg is próbáltam ökleim gyorsaságával és Kljusnikowot játszva legyőztem. Ez még növelte azt a tiszteletet, amelyet kosztosunk megjegyzései iránt éreztem.

- Minden dologhoz érteni kell - tudod? Érteni - ez nehéz!

Nem értettem szavai jelentőségét, de önkénytelenül is megjegyeztem magamnak ilyen és ehhez hasonló szólásait - talán épen azért, mert egyszerűségükben volt valami izgatón titokzatos.

A házban azonban egyre kevésbé szenvedhették »Szép dolgot«, még a vidám asszonyság bizalmas macskája sem akart tudni róla, holott az mindenkinek az ölébe mászott. Én emiatt ütöttem-vertem a macskát, megcibáltam a füleit és szinte sírva magyaráztam neki, hogy ne féljen tőle.

- Nem jön hozzám, mert a ruháim savszagúak - magyarázta a kosztos. Én azonban tudtam, hogy a többség, még nagyanya is, másként értelmezték a dolgot és pedig a kosztosra kedvezőtlen, rá nézve bántó módon.

- Miért bujkálsz örökösen nála? - kérdezte nagyanya boszúsan. - Még gonosz dolgokra fog majd tanítani!

Nagyapa pedig mindig elvert, ha rájött, hogy újra a kosztosnál voltam. Azt természetesen nem mondtam el neki, hogy megtiltották a vele való érintkezést, de nyíltan megmondottam, hogyan gondolkoznak róla a házban.

- Nagyanya fél tőled, azt mondja, hogy bűvész vagy, nagyapa istentelennek tart, aki veszedelmes vagy az emberekre.

Megrázta a kezét, mintha legyeket kergetett volna el; krétafehér arca elpirult és mosolygott, amitől bánatos lett a szívem.

- Látom már, fiam, hogy mire megy a dolog - mondta halkán. - Szomorú dolog az, úgy-e?

- Igen.

- Szomorú dolog, bizony-bizony, fiacskám.

Végül is kitétek a szűrét. Egyszer a reggeli tea után bementem hozzá és láttam, hogy a padlón ülve ládába csomagolta holmijait, miközben halkán dúdolta a »Sáron rózsájáról« szóló dalt.

- Nos, élj boldogul, fiam, én elköltözöm.

- Miért?

Fürkészve nézett rám és így szólt:

- Te nem is tudod? A szobára szüksége lesz az anyádnak.

- Ki mondta azt?

- Nagyapád.

- Hazudott!

»Szép dolog« kézenfogva magához húzott és mikor mellette ültem a padlón, halkán mondotta:

- Ne haragudj rám, fiam, én azt hittem, hogy te tudsz a dolgról és elhallgattad előttem. Ez nem szép tőle - gondoltam magamban.

Szavai elszomorítottak és boszantottak is.

- Hallgass csak ide, - folytatta mosolyogva, szinte suttogó hangon - emlékszel még arra, hogy egyszer azt mondtam neked, hogy ne látogass meg?

Bólintottam a fejemmel.

- Te akkor megsértődtél, nemde?

- Igen.

- Nos én nem akartalak megsérteni. Tudtam, hogy hozzátartozóid szidni fognak, ha barátságot kötsz velem. És így is lett, úgy-e? Érted már, hogy miért mondtam azt akkor?

Úgy beszélt hozzám, mint egy velem egykorú, mint egy kisfiú és engem nagyon megörvendtettek szavai. Úgy tetszett nekem, mintha már régen, mintha már akkor kitaláltam volna szándékát, amikor azt a nyilatkozatot tette és ilyen értelemben is feleltem neki:

- Ezt én már rég gondoltam.

- No, látod, azért mondtam azt akkor.

A bánat elviselhetetlen érzése fogott el.

- Miért nem szenvedhetnek téged a többiek?

Megölelt, magához szorított és jelentőségteljes hunyorgatással mondotta:

- Idegen vagyok számukra, értetted? Ezért van ez. Nem vagyok olyan, mint ők.

Megrántottam kabátja ujját és nem tudtam, mit mondjak neki.

- Ne haragudj rám - ismételte még egyszer s aztán a fülembe súgta: - Sírnod sem szabad. - De a pápaszem alatt az ő szemei könnyben úsztak.

Aztán hosszan hallgatva ültünk mindig és csak néha váltottunk egy-egy szót. Este elutazott, miután mindenkitől barátságosan elbúcsúzott és engem megölelt. Én a kapu alá mentem és néztem, amint a parasztszekér, amelynek kerekei a megfagyott sárdarabokon mentek át, ide-oda rázta. Mindjárt elutazása után nagyanya hozzálátott, hogy kitisztítsa szobáját és én szándékosan fel-alá jártam a szobában egyik sarokból a másikba, hogy zavarjam munkájában.

- Eredj már innen, fiam! - kiáltotta, amikor majd elbotlott bennem.

- Miért üldöztétek el?

- Most még beszélsz is!

- Ostobák vagytok valamennyien - mondtam.

A vizes ronggyal felém ütött és kiáltotta:

- Megbolondultál, kölyök?

- Téged nem gondoltalak, de a többiek mind ostobák! - javítottam ki magam, de ez egyáltalán nem nyugtatta meg.

Vacsoránál azt mondta nagyapa:

- No, végre megszabadultunk tőle, hála istennek.

Amikor néha ránéztem, mintha valami belenyilalt volna a szívembe: »Ki kell dobni!«

Dühömben eltörtem kanalamat és alaposan elverték ezért.

Igy végződött barátságom az első emberrel a sok közül, akikkel megismerkedtem, akik idegenek voltak hazájukban, holott a haza legjobb fiai közé tartoztak.

*

Már gyermekkoromban is úgy képzeltem, hogy én vagyok a méhkas, amelybe különböző szürke átlagemberek, mint a méhek, összehordták az életről való tudásuk és gondolataik mézét, hogy legjobb tudásuk szerint gazdagítsák az én lelkemet. Ez a méz gyakran tisztátalan és keserű volt, de végre is minden tudás mégis csak méz marad.

Mikor »Szép dolog« elköltözött, Péter bácsival kötöttem szorosabb barátságot. Némiképen hasonlított ő nagyapához; ép olyan sovány volt, époly kínosan tiszta, de alacsonyabb termetű és ösztövérebb is, aminthogy általában kisméretű gyerekekhez hasonlított, aki tréfából egy aggastyán ábrázatát vette fel. Arca olyan volt, mint vékony szíjfonalakból szőtt szita és ravasz kis szemei, amelyek fehérje erősen sárgába játszott, úgy táncoltak arcában, mint két csíz a kalitkában. Ősz haja könnyedén göndörödött, rövid szakállá is hullámos volt, kurtaszárú pipát szítt, amelynek füstje époly szürke, mint a haja, karikákban gyűrűzött felfelé; beszédjében is volt valami göndörség, csavartság és tele volt rímekkel, közmondásokkal. Hangjának zümmögő, látszólag barátságos csengése volt, de mindig úgy tetszett, hogy az egész világ fölött mulat.

- Gyerekkoromban - mesélte - azt parancsolta kegyes asszonyunk Tatjana Alexejevna grófnő: »Légy kovács«. Kis idő múlva pedig azt parancsolta: »Segíts a kertésznek!« No, nekem ugyan mindegy volt, de bármit tesz is a paraszt, az sehogy sincs jól! Legközelebb tehát már azt mondta: »Eridj, Patruska, halászni!« Miért ne? Ha muszáj, fogok én halakat is. Alig jöttem bele ebbe a munkába, új parancsolat hangzik. Éljetek boldogul, kedves halaim, én a városba költözöm és mint kocsis keresem kenyeremet és bért fizetek ezért a nagyságos grófnőnek. Ez ellen sem volt kifogásom, csak azt nem tudtam, mikor fogok újra mesterséget változtatni. De nem került újabb mesterségcserére a sor, mert jött a jobbágyfelszabadítás és én a gebéknél maradtam és azok most az én nagyságos grófnőim.

Gebéje meglehetősen öreg, elnyútt pára volt, amely úgy nézett ki, mintha valami részeg festő az eredetileg fehér bőrre minden lehető tarka színt festett volna, de közben aztán abbahagyta volna a mázolás. A ló lába kificamodottnak látszott, a bőre olyan volt, mintha rongyokból foltozták volna össze, csontos fejét bánatos szemével szomorúan hajtotta le. Péter bácsi nagyon tisztelettudóan viselkedett gebéjével szemben, nem ütötte és »Tanjka«-nak nevezte.

- Miért adtál a lónak keresztény nevet? - kérdezte egyszer nagyapa.

- Hogy-hogy, igen tisztelt Waszil Waszilewics? Tanjka nem is keresztény név.

Péter bácsi is tudott olvasni, nagyon jól kiismerte magát a szentírásban és azon vitázott nagyapával, hogy a szentek közül vajjon ki a legszentebb. A bűnösök fölött, akikről az írás beszél, egymással versengve törtek pálcát és különösen Absolon kapott ki tőlük. Néha grammatikai kérdések fölött kaptak hajba. Péter bácsi ilyenkor csipkelődéseivel úgy dühbe hozta nagyapát, hogy zöldes szemei csak úgy csillogtak és ha én véletlenül végighallgattam őket, haragosan rivalt rám:

- Eridj a pokolba, Alexej.

Péter bácsi nagy barátja volt a rendnek és tisztaságnak. Ha végigment az udvaron, minden forgácsot, cserepet, csontot odébb rúgott a csizmaorrával és szemrehányóan kiáltott feléjük:

- Haszontalan dolog... csak útban vagy... el veled!

Nagyon beszédes volt, jóságos és vidám természetű, néha azonban elfutotta a vér szemeit és mereven, szomorúan nézett, mint egy halott. Vagy leült valahová a sarokba a homályban és dörmögve görnyedt ott, némán, mint az unokaöccse. Ha megkérdezték: »Mi bajod, Péter bácsi?« - tompán és sötéten felelte: »Eridj innen!«

A mi utcánk egyik házában lakott egy úr, akinek zsírdaganat volt a homlokán. Ennek az a furcsa szokása volt, hogy vasárnaponként az ablakában megserézte a kutyákat, macskákat, tyúkokat, varjakat és járókelőket, akik nem tetszettek neki. Egyszer »Szép dolgot« is célba vette - a serétek ugyan nem hatoltak át bőrkabátján, de utólag megtalált egy szemet a zsebében. Még emlékszem rá, milyen figyelmesen nézegette kosztosunk pápaszemén keresztül a kis kék golyócskákat. Nagyapa rá akarta beszélni, hogy jelentse fel a dolgot a rendőrségnél, ő azonban a sarokba hajtotta a serétet és azt vélte: »Nem érdemes.«

Egy más alkalommal beleserétezett a vadász nagyapa térdébe. Ez már zokon vette a dolgot, panaszt tett a békebírónál, minden megserétezett és tanut mozgósított az utcában és a veszedelmes szomszéd hirtelen eltűnt valahová.

Amint nagyapa a lövések dörrenését meghallotta, Péter bácsi, ha otthon volt, sietve ősz fejébe nyomta összelőtt vasárnapi sapkáját a nagy ellenzővel és lelkendezve a kapu elé szaladt. Ott a köténye alá dugta kezeit, úgy hogy az elállt, mint a kakas farka, kidüllesztette a hasát és a gyalogjárón ünnepélyesen elparádézott a vadász előtt - egyre fel s alá, fel és alá. Az egész ház a kapu elé csődült, az ablakban megjelent a tiszt kék arca és fölötte felesége szőke feje.

Betlengék házából is átjöttek néhányan, csak Oszjannikow szürke, holt házából nem mutatkozott senki.

Péter bácsi néha eredménytelenül sétált fel s alá - a vadász nyilván nem volt hajlandó olyan vadnak tekinteni, akire érdemes ellőni egy lövet puskaport. Legközelebb meg kétszer is megdördült a puska: piff, paff! Anélkül hogy lépteit meggyorsította volna, Péter bácsi odajött hozzánk és jelentette:

- A köténybe ment!

Máskor meg vállán és nyakán találták a madárserétek. Nagyanya egy tűvel kikaparta az ólomszemeket a bőr alól és összeszidta Péter bácsit:

- Mit bátorítod azt az eszeveszett fickót. És ha még a szemedet is kilövi?

- Ez? Soha életében, Abulina Iwana! - felelt Péter kicsinylően. - Hisz ez kocavadász!

- Miért kerülsz szándékosan az útjába?

- Mert mulattat, ha boszanthatom kicsit a nagyságos urat.

És megnézte a kikapart seréteket a tenyerén és így vélekedett:

- Nyomorúságosan céloz! Egyszer a nagyságos Tatján Lexjewna grófnőnél élt amolyan férjféle, - úgy változtatta a férjeit, mintha lakájok lennének, - élt, mondom, egy bizonyos Mamon Iljics, egy tiszt, ez aztán tudott célozni. Mindig golyóval lőtt, nagyanyácska, sohase söréttel! Negyven lépésnyi távolságra felállította a buta Ignaskát, az övére egy üveget kötött, amely lelógott a lábai között. Ignaska szétveti a lábait és röhög butaságában. Mamon Iljics céloz a pisztollyal - piff! az üveg eltörött. Egyszer aztán valami megszúrhatta Ignaskát, mert elmozdult helyéből és a golyó lábába, egyenesen a térdkalácsába fúródott. Orvost hívtak és az egykettőre lefűrészelte a lábát. A lábát el is temették.

- És Ignaska... a tökfilkó!

- Az egészen jól érezte magát. Egy tökfilkónak nincs szüksége sem kézre, sem lábra, megél az a butaságából is. A butaság nem fáj. A közmondás is azt tartja: »Ha a hivatalnok elég buta, jól megél az ember, isten adja.«

Nagyanyára nem tettek benyomást története, hisz ő maga is tucattal tudott ilyeneket, engem azonban könnyű borzadály fogott el és megkérdeztem Péter bácsit:

- Egy ilyen úr agyon is löheti az embert?

- Miért ne? Persze, hogy agyonlöheti! Még egymást is agyonlöhetik. Egyszer Tatján Lexjewnához egy ulánus jött, összekapott Mamonttal - mindjárt vették a pisztolyokat, kimentek a parkba, a patak mellé s az út közepén az ulánus belelőtt Mamontba, piff, egyenesen a májába. Mamontot eltemették, az ulánust a Kaukázusba helyezték és - készen volt. Így bántak egymással, a parasztokról és egyéb emberekről nem is szólva. Most már egyáltalán nem számít a paraszt - régebben mégis jobban vigyáztak rá, mert akkor a paraszt még az ő tulajdonuk volt.

- No, akkor sem sokat teketóriáztak vele - mondta nagyanya.

- Hát az igaz - helyeselt Péter bácsi. - A tulajdonuk volt a paraszt, de nem volt magas az ára.

Hozzám mindig barátságos volt, kedélyesebben beszélgetett velem, mint a felnőttekkel, nem sütötte le a szemét, de valami mégsem tetszett rajta. Amikor szétosztotta a lekvároskenyereket, az enyémet mindig különösen vastagon kente meg és a városból malátacukrot és mákos süteményt hozott nekem. Amikor velem társalgott, halkan és komolyan beszélt velem:

- Na, fiatal úr, mi lesz belőlünk? Katona? Vagy hivatalnok?

- Katona.

- Nagyon helyes. Most már a katonának sorsa sem olyan nehéz. A pópának sincs rossz dolga, elbőmböli, hogy »Úristen, könyörülj rajtunk!« - és kész a munkájával. A pópának még könnyebb, mint a katonának és a halásznak még könnyebb - ennek semmit sem kell tanulnia, csak egy kis gyakorlat kell a dologhoz.

Nagyon tréfásan írta le, hogy ficánkolnak a halak a csalétek körül és hogy vergődnek valamennyien, a fehérhal, a sügér, a ponty, amint horogra kerülnek.

- Te mindig dühbe jössz, ha nagyapa elver - vigasztalt egyszer. - Ilyenkor pedig nem kell haragudni, fiatal úr, mert csak azért vernek, hogy okulj és az ilyen verés használ a gyerekeknek. Az én nagyságos úrnőm, Tatján Lexjewna grófnő bizony jobban értett a veréshez. Külön embert tartott ehhez, Christophornak hívták az illetőt, ez olyan művész volt a mesterségében, hogy a szomszédok a többi birtokokról kölcsön kérték: »Ugyan kölcsönözze nekünk, kedves Tatján Lexjewna, az ön Christophorját, hogy egyszer alaposan végigverje cselédségünket.« És ilyenkor elküldte hozzájuk Christophort.

Egész kedélyesen és hosszan mesélte, hogyan ült úrnője fehér musszelin ruhában és égkék fátlyal a kis oszlopokkal díszített lépcsőn és hogy nézte végig vöröspárnás székéből, ahogy Christophor a férfiakat és nőket korbácsolta.

- Rjáránból származott ez a Christophor, fiatal úr, és úgy nézett ki, mint egy cigány, vagy egy kisorosz, akkora bajusza volt, hogy a füléig ért és az arca szinte kék volt, mert borotválta magát. Meglehetősen butának látszott, de lehetséges, hogy csak tetette magát, nehogy feleslegesen kérdezzessék. A konyhában néha megtöltött egy csészét vízzel, fogott egy legyet vagy egy svábbogarat és bele akarta fojtani a vízbe - mindig lenyomta őket egy bottal a víz alá.

Ilyen és ehhez hasonló történeteket, amelyekben minden különbözőségük mellett is állandóan az emberek gyöttréséről és kigúnyolásáról volt szó, igen sokat hallottam nagyszüleimtől. Már nem is érdekelték az ilyen esetek és kértem a kocsist is, hogy meséljen valami másról.

Arcának ráncai előbb a szája szögletébe húzódtak, majd felcsúsztak a szeméig és elkezdte a mesét:

- Jó, hát valami mást, te telhetetlen! Volt egyszer egy szakácsunk...

- Kinek?

- Na, Tatján Lexjewna grófnőnek.

- Miért nevezted Tatjának? Talán férfi volt?

Ravasz mosoly játszott az ajka körül:

- Természetesen asszony volt, de - egy kis bajusza mégis volt. Egészen fekete - ő tudniillik fekete németektől származott és az a nép hasonlít az arabokhoz. Neki volt egy szakácsa, akiről tudok egy tréfás históriát.

A »tréfás história« arról szólt, hogy a szakács elrontotta egyszer a halpástétomot és arra kényszerítették, hogy az egészet maga egye meg, amitől súlyosan megbetegedett.

- Ez ugyan nem tréfás história - támadtam rá boszúsan az elbeszélőre.

- Az ám, hát akkor mi tréfás? Mondd meg.

- Nem tudom.

- Akkor hallgass!

És aztán újra eldarált egy történetet, ami meglehetősen hosszadalmas volt.

Ünnepnapokon unokabátyáim eljöttek látogatóba, a lusta, fanyarkedvű Sasa Mihailow és a vidám, mindentudó Sasa Jakowow. Egyszer végigmásztunk az udvari épületek tetőin és a Betleng-féle ház udvarán megpillantottunk egy urat, aki hajadonfővel, zöld bekecsben szorosan a fal mellett egy farakáson ült és néhány kölyökkutyával játszott. Az egyik unokabátyám azt a javaslatot tette, hogy lopjuk el az egyik kutyát és mindjárt ki is eszeltünk egy ravasz tervet: Az unokabátyáim lemennek az utcára és a Betleng-féle ház kapujában leselkednek, én megijesztem a zöldbekecsű embert és ha ijedtében elfut, akkor ők betörnek az udvarba és megfogják a kutyácskát.

- Hogyan ijesszem meg? - kérdeztem.

- Köpj a fejére - javasolta az egyik unokabátyám.

A zöldbekecsű úr fedetlen fővel pontosan alattunk ült - kényelmesen kis, sárgás, kopasz fejére köphettem. Nem találtam semmi rosszat abban, hogy ezt tettem - hallottam mesélni és magam is láttam, hogy sokkal gonoszabb tréfákat is üznek. Így aztán végre is hajtottam a rámbízott feladatot.

Nagy skandalum támadt, egész csapat férfi és asszony hatolt be egy csinos, fiatal tiszt vezetése alatt udvarunkra. Két unokabátyám azalatt, míg én a bűnt elkövettem, békésen sétált az utcán: úgy tettek, mintha nem is tudnának arcátlan csínyemről. Így aztán egyedül kaptam verést nagyapától a Betleng-féle ház összes lakóinak nem kis elégtételére.

Amikor a büntetés után a konyhában a kemencepadkán feküdtem, Péter bácsi, ünneplőbe öltözve és jókedvűen mászott hozzám:

- Ezt pompásan eszelte ki, fiatal úr - suttopta. - Rászolgált a vén kecskebak, mindig köpj rája. Be kell verni egy kővel a koponyáját!

A zöldbekecsű, kerek, bajusztalan gyerekarca tűnt fel szemeim előtt. Eszembe ötlött, ahogy halkán és panaszosan felnyivákkolt, mint egyik kutyácskája és kis kezecskéjével hogyan törölgette kopasz, sárga koponyáját és gyűlölet fogott el unokabátyáim iránt, akik felbujtattak. Mindezt egyszerre elfelejtettem, amikor belenéztem a kocsis arcába, amelyet mintha bőrrel húztak volna be: kegyetlen és visszataszító valami reszketett benne, mint nagypapa arcában, amikor engem ütött.

- Eredj innen! - kiáltottam és kézzel-lábbal odébb löktem.

Ő vihogott, hunyorgatott és lemászott a kemencepadkáról.

Ezután nem volt kedvem többé vele beszélni és kerültem őt. Egyszersmind figyelni kezdtem őt elkövetkező események bizonytalan várakozásában.

A zöldbekecsű úr esete után nemsokára újabb esemény történt.

Már régebben nagyon érdekelt a csendes Owszjannikow-féle ház; úgy képzeltem, hogy ebben a szürke házban egészen különös, mesebelien titokzatos élet folyik.

A Betleng-féle ház hangos volt és vidám, sok csinos hölgy volt ott, akiknek tisztak és diákok udvaroltak. Örökösen nevettek és kiabáltak, énekeltek és muzsikáltak. A ház külseje is vidám volt, az ablaktáblák ragyogtak és mögötte a zöld lomboszat olyan frissnek látszott. Nagypapa gyűlölte ezt a házat.

- Istentelen eretnekek ezek - mondta a ház lakóiról és a nőket egy csúnya szóval illette, amelynek értelmét Péter bácsi cinikusan mosolyogva, ép olyan csúnya módon magyarázta meg.

Ezzel szemben a csendes Owszjannikow-féle ház szigorú külseje tiszteletet ébresztett nagypapában. Ennek a, bár csak egyemeletes, de mégis magas háznak két oszlopon nyugvó tornáca

benyúlt a fűvel benőtt, tiszta, üres udvarra, amelynek közepén egy kút állott. Úgy látszott, mintha a ház visszahúzódna, elbujna az utca elől is. Három keskeny, boltozatos ablaka magasan a föld fölött volt, az ablaktáblák komorak voltak és a szivárvány színeiben ragyogtak. A kapu másik oldalán egy pajta állott, amelynek ugyanolyan homlokzata volt, mint a háznak és három ablaka is volt; az ablakráma a falra volt erősítve és a ráma keresztjét fehér festékkel jelezték. Valami csendes, büszke, megbántott volt az egész épületben a maga üres istállóival és pajtájával. Néha egy magastermetű öreg úr sétált fel s alá bicegve az udvarán, aki fehér bajuszától eltekintve, amely túszerűen elállt, simára volt borotválva. Egy másik öreg ember, fehér pofaszakállal és görbe orral, hosszúfejű, keskenymellű, karcsúlábú szürke lovat vezetett ki néha az istállóból. Amint a ló az udvarra ért, minden irányba alázatosan meghajolt, mint egy apáca. A bicegő megveregette tenyerével a ló nyakát, füttyült és hangosan sóhajtott, mire a lovat újra visszavezették az istállóba. Azt képzeltem, hogy az öreg szívesen elhagyta volna a házat, de nem tudta, mert rossz varázslat tartotta fogva.

Majd mindennap déltől estig három szőke szemű, kerekkepű gyerek, egyforma szürke ruhában és egyforma sapkában játszott az udvaron; annyira hasonlítottak egymáshoz, hogy én csak nagyság szerint tudtam megkülönböztetni őket.

A kerítés résein keresztül figyeltem meg őket, ők nem vettek észre engem, pedig szerettem volna, hogy észrevegyenek. Nagyon tetszett nekem, ahogy békés egyetértésben eltöltötték az időt olyan játékokkal, amelyeket én nem is ismertem, nagyon tetszett, hogy illedelmesen viselkedtek és milyen gondosak voltak egymással szemben. Ez különösen a két idősebbnek a legfiatalabbal szemben való magatartásán látszott. Ha elesett, nevettek ugyan, amint minden elesőn nevetnek, de nem volt semmi káröröm nevetésükben. Rögtön felsegítették és ha kezeit vagy térdét bepiszkította, letörölték zsebkendőikkel vagy salátalevelekkel és a középső testvér jogosan mondotta:

- Na, milyen ügyetlen vagy!

Sohasem használtak durva szavakat egymás ellen, nem csalták meg egymást játék közben és nagyon ügyesek és kitartók voltak.

Egy napon felmásztam a fára és füttyültem nekik - abbahagyták a játékot és figyeltek felém, minden sietség nélkül összegyűltek, felém néztek és halkán tanácskoztak. Azt hittem, kövel fognak felém dobálni, lemászam a fáról, bőségesen felszereltem magam dobálnivalóval és újra felmászam a fára. De már újra az udvar sarkában játszottak és nem is törődtek velem. Ez nagyon elszomorított, de nem akartam a háborúságot elsőnek elkezdni és valaki éppen kikiáltott az üvegajtón felénk:

- Gyerekek, takarodjatok a szobába!

Engedelmesen, bár minden sietség nélkül, libasorban mentek be a szobába.

Gyakran ültem fenn a fán, a kerítés fölött és vártam, hogy nem hívnak-e játszani, de ők nem hívtak. Gondolatban már játszottam velük és olyan élénkséggel, hogy hangosan nevettem és kiabáltam. Ilyenkor mind a hárman felnéztek hozzám, halkán beszélgettek egymással, én pedig zavarba jöttem és lemászam a fáról.

Egyszer bujócskát játszottak és a középsőnek kellett volna a többieket keresni; ott állott a pajta sarkán és becsületesen eltakarta kezével a szemét, míg a másik kettő elszaladt, hogy elbujjanak valahová. A legidősebb lelkendezve bujt el egy széles, fahánccsal kivert szánkó alá, amely a félszer alatt állott, míg a fiatalabb, úgy látszik, maga sem tudta, hova bujjék el és kínos zavarában egyre a kút körül szaladgált.

- Egy... kettő! - kiáltotta a legidősebb.

A legfiatalabb a kút szegélyére ugrott, elkapta a kötelet és belendítette magát az üres vödörbe, amely tompán a kút falához csapódva, eltűnt a mélységben.

A réműlettől megmeredten láttam, hogy forog gyorsan és zajtalanul a jól megolajozott tengely. De rögtön világos volt előttem, hogy mi forog kockán és leugrottam az udvarra és kiáltottam:

- Beesett a kútba!

A középső velem együtt érkezett a kúthoz és megpróbálta elkapni a kötelet, de nagyon gyenge volt ehhez és csak az ujjait dörzsölte fel. De ekkor már én is nekiláttam, a legidősebb is odaért és így hárman erőnk minden megfeszítésével felhúztuk a vödröt.

- Csak nagyon halkán, kérem! - könyörgött a legidősebb.

Rövidesen felhúztuk a kicsit - egész sápadt volt az ijedtségtől, jobb karjáról vér csepegett, az egyik arca is össze volt zúzódva és egész az övéig nedves volt - de azért mosolygott, minden tagjában remegve és szemeit tágra nyitva, elnyújtva a szavakat, mondotta:

- Na, hogy én mennyit ittam!

- Te még nem vagy elég okos! - mondta a középső, átölelte és zsebkendőjével letörölgette arcáról a vért. A legidősebb azonban aggódva mondta:

- Menjünk be, eltitkolni úgysem tudjuk.

- Verést fogtok kapni? - kérdeztem.

A fejével bólintott és aztán kezét nyújtva nekem, mondta:

- Te még elég jókor érkezted!

Örültem, hogy megdicsért, de alig fogtam vele kezét, már testvérei felé fordult:

- Menjünk, mert még meghül - mondta a középsőnek. - Mondjuk azt, hogy elesett, a kútról inkább ne is beszéljünk.

- Inkább ne - helyeselt remegve a legifjabb. - Azt mondjuk, hogy egy pocsolóba estem, nemde?

A ház felé mentek. Az egész jelenet olyan gyorsan játszódott le, hogy, amikor felnéztem, még hajlongott az ág, amelyről leugrottam és a levelek hullottak róla.

Egy hétig nem láttam a testvéreket, akkor újra az udvarra jöttek és élénkebbek voltak, mint valaha. Mikor a legidősebb meglátott a fán, barátságosan felém kiáltott:

- Gyere le hozzánk!

Bemásztunk a régi szánkóba a pajta alatt és hosszan csevegtünk, kölcsönösen megfigyelve egymást.

- Kaptatok verést? - kérdeztem.

- Bizony, megkaptuk a magunkét - felelte a legidősebb.

Sehogy sem ment a fejembe, hogy ezeket a fiúkat is épúgy verik, mint engem és fel voltam háborodva emiatt.

- Miért fogsz madarakat? - kérdezte a kicsi.

- Mert szépen énekelnek.

- Inkább ne fogd meg őket, hogy szabadon röpködhessenek.

- Jó, ahogy akarsz.
- De előbb fogj még egyet és ajándékozzad nekem - mondta a legidősebb.
- Milyen madarat akarsz?
- Valamilyen vidám madarat és mindjárt kalitkával együtt.
- Tehát egy csízt!
- A macska azonban megeszi - vélte a legifjabb. - És papa nem fogja megengedni.
- Bizony - helyeselt a legidősebb. - Papa nem fogja megengedni.
- Él még az anyátok? - kérdeztem.
- Nem - mondta a legidősebb, de a középső kijavította:
- Van anyánk, de nem az igazi. Az édesanyánk meghalt.
- Tehát mostohaanyátok van - mondtam és a legidősebb fejbólintással erősítette meg kijelentésemet.

Mind a hárman elméláztak, mintha árnyék borult volna rájuk.

Nagyanya elbeszéléseiből tudtam, hogy mi egy mostohaanya és a testvérek szomorúságát nagyon jól meg tudtam érteni. Mint fiatal kakasok ültek egymás mellett, mind a hárman egyformák. A mesebeli mostohaanya jutott eszembe, aki boszorkány volt és varázslattal és csalással foglalta el az igazi helyét és vigasztalni kezdtem új ismerőseimet:

- Várjatok csak: az édesanyátok újra visszatér majd.
- Akkor is, ha meghalt? Ez nem lehetséges - mondta a legidősebb vállát vonogatva.

Nem lehetséges? Jóságos isten, hányszor lettek a halottakból elevenek, ha mindjárt darabokra is voltak vagdalva, ha igazi életelixírral meghintették őket. Hányszor történt meg, hogy nem az igazi halál, melyet az isten küld, szállta meg az embert, hanem csak a tetszhalál, amelyet boszorkányok és varázslók küldenek ránk.

Élénk hangon mesélni kezdtem nekik nagyanya meséit. A legidősebb mosolygott eleinte és halkán mondotta:

- Ezt már ismerjük, ez mese!

Testvérei hallgatva, előrehajtott fejjel figyeltek reám; a kicsike felfujta arcát és összeszorította ajkait, míg a középső egyik kezének könyökével térdére támaszkodott és a másik kezét testvérkéje nyaka köré fonta.

Már késő volt, vöröses felhők csüggték a tetők fölött, amikor a bajuszos öreg úr megjelent mellettünk hosszú, barna felöltőben, amelyet a pópák hordanak és bozontos prémsapkában.

- Ki ez? - kérdezte, ujjával rám mutatva. A legidősebb fiú felállt, fejével nagyapa háza felé intett:

- Itt a szomszédban lakik.

- Ki hívta ide?

A három testvér egyszerre kimászott a szánkóból és hazafelé mentek - most is engedelmes libákra emlékeztettek engem.

Az öreg úr durván vállon ragadott és az udvaron át a kapuhoz vezetett. A félelemtől közel voltam a síráshoz, ő azonban bénasága ellenére is olyan nagyokat lépett és olyan gyorsan ment, hogy időm sem maradt a sírásra. Mielőtt magamhoz tértem volna, már az utcán is voltam és ő a kiskapuban állva, ujjával fenyegetőzve kiáltotta:

- Ne merészelj még egyszer hozzánk jönni!

- Nem is jövök hozzád, vén sátán! - kiáltottam haragosan.

Kinyújtotta hosszú kezét, újra megfogott és a gyalogjárón nagypapa háza felé vezetett.

- Itthon van nagypád? - kérdezte és szavai úgy hangzottak, mintha kalapáccsal ütötte volna halántékomat.

Szerencsétlenségemre nagypapa otthon volt, fejét hátraszegve és hegyes szakállát előredugva állott a haragos öreg úr előtt, zavaros, kerek szemébe nézett és hadarva mondotta:

- Az anyja elutazott, nekem egész nap dolgom van, senkisémet vigyázhat rá. Bocsásson meg, ezredes úr!

Az ezredes ordított, hogy az egész ház visszhangzott tőle, aztán mereven, mint egy faoszlop, megfordult és eltávozott. Én kis idő múlva az udvarban, Péter bácsi szekere mellett voltam.

- Na, újra baj esett, fiatal úr? - kérdezte Péter bácsi, aki éppen a lovait fogta ki. - Miért kaptunk megint verést?

Amikor elbeszéltem, miért vert meg nagypapa, haragosan kiáltotta:

- Miért kötöttél velük barátságot? Ezek a fiatal urak a kígyó fajtájából valók; miattuk kaptál most verést. Fizessed nekik alaposan vissza.

Hosszú ideig szitkozódott még és uszított engem. Elkecserepedve a verés miatt, egy ideig az elégtétel érzésével hallgattam, amikor azonban egy ideig izgalomtól remegő, ellenszenves arcába néztem, újra gyanakvósan fogott el velem szembe. Azt mondtam magamban, hogy alkalmasint a szomszéd gyerekek is verést kaptak és voltaképpen nem is bántottak engem.

- De hisz ők jó fiúk, - mondtam - miért bántanám őket? Te mindig a rosszra akarsz rábeszélni!

Különösen nézett rám és hirtelen rám ordított:

- Takarodj le a kocsiról!

- Vén bolond! - kiáltottam a szemem közé és leugrottam a kocsiról.

Utánam szaladt az udvaron, de nem tudott megfogni és magánkívül ordította:

- Én - vén bolond?! Én beszélek rá a rosszra! Na várj, ezt megemlegeted!

A konyhalépcsőn megjelent nagypapa és én hozzá menekültem, ő pedig panaszt tett ellenem.

- Mit nem tesz a kölyök ellenem, öreg ember ellen? A legrondább káromkodásokkal illet.

És néhány rémes szót mondott, amelyeket állítólag ellene használtam. Megmerevedtem a csodálkozástól, ahogy így a szemembe hazudott és nem találtam szavakat a védekezésre. Nagypapa alkalmasint hitelt adott volna a rágalmozónak, nagypapa azonban határozottan, elutasító hangon felelte:

- Nos, Péter, ez bizonyára hazugság; ilyen szavakat nem is vesz az ajkára a fiú!

Ettől a naptól kezdve csendes, elkecserepedett háború folyt köztem és Péter között; meglökött, felém ütött a gyepelvel és úgy csinált, mintha véletlenül történt volna ez; kieresztette madaraimat a kalitkából, rájuk uszította a macskát, minden alkalommal beárult nagypapánál és valamit még hozzá is hazudott bűneimhez. Közben mindig az volt az érzésem, hogy egy

velem egykorúval van dolgom, aki csak tréfával tette magát aggastyánnak és én mindenféle gonosz csínyekkel boszantom. Titokban felfejtettem háncscipőit, szétfejtettem a fűzőit, hogy elszakadtak, amikor fel akarta húzni cipőit, vagy borsot szórtam a sapkájába, hogy órák hosszat tüszögött tőle. Vasár- és ünnepnapokon, mikor otthon volt, megkülönböztetett buzgósággal kémkedett utánam és nem egyszer talált tiltott utakon: én ugyanis fenntartottam az érintkezést a szomszéd házbeli fiatal urakkal és Péter bácsi nem átallotta beárulni nagyapánál, valahányszor együtt látott bennünket.

A három testvérrel való ismeretségnek egész különös varázsa volt rám. A keskeny utcában nagyapa és Owszjannikowék háza között volt egy szilfa, egy hársfa és egy oleánderbokor; az utóbbi alatt félkör alakú lyukat vágtam a kerítésbe, amelyhez a testvérek egyenként vagy kettesével odaléptek, úgy hogy térdelve vagy guggolva beszélgethettünk egymással. Egyik közülük mindig őrt állott, nehogy az ezredes hirtelen meglephessen bennünket.

Elmesélték, milyen egyhangú és szomorú az életük, ami engem nagyon elszomorított; madaraimról és mindenféle más dolgokról beszélünk, ami gyerekeket érdekelhet, de amennyire emlékezem, sohasem beszélünk egyetlen szót sem mostohaanyjukról vagy apjukról. Gyakran kértek, hogy meséljek nekik valamit és én szívesen elmondtam nekik nagyanya meséit. Ha elfeledtem valamit, megkértem őket, hogy várjanak egy pillanatig türelemmel, nagyanyához szaladtam és elmeséltem vele még egyszer azt, amit elfelejtettem. Ő mindig szívesen teljesítette kérésemet.

Néha magáról nagyanyáról is meséltem nekik:

- A nagyanyák valamennyien jók, - mondta a legidősebb felsóhajtva - nekünk volt egy jó nagyanyánk.

Oly gyakran és oly bánatosan ismételte ezeket a szavakat: »nekünk volt«, »volt«, »mi voltunk«, mintha nem is tizenegy, hanem száz esztendő óta élne a földön. Úgy emlékezem, hogy keskeny keze, finom, karcsú ujjai voltak, aminthogy egész alakja karcsú és gyengéd volt, szemei feltűnően világosak voltak és olyan szelídek, mint a templomi mécsesek lángocskái. Testvérei is derék fiúk voltak, akikkel jóba kellett lenni, de a legidősebb különösen tetszett nekem.

Annyira elfoglalt a beszélgetés, hogy gyakran észre sem vettem, amint Péter bácsi megjelent, hogy gonoszul csengő »Ah, újra együtt« kiáltásával szétzavarjon bennünket. Nem kerülte el figyelmemet, hogy a sötét megmerevülés rohamai, amelyek azelőtt is kínozták, egyre gyakoribbak lettek nála. Sőt azt is kitanultam, hogy előre megmondtam, milyen hangulatban jött haza a munkából. Rendesen minden sietség nélkül nyitotta ki a kaput, a kapusarok hosszan elnyújtva, lustán nyikorgott, de ha rossz hangulatban volt, úgy hangosan felcsikordult a sarok, mintha fájdalmában sikoltana fel.

Süketnéma unokaöccse már régebben visszatért a faluba, hogy megházasodjék; Péter egyedül lakott az istálló felett egy alacsony, kisablakú helyiségben, amelyben undorítóan rossz bőr-, izzadság- és dohányszag volt. Ép ez a szag volt az oka, hogy sohasem látogattam meg lakásában. Égő lámpa mellett aludt, ami nagyapának nagyon nem tetszett.

- Még ránk gyújtod egyszer a házat, Péter!

- Ne félj semmit, nem lesz baj, - felelt Péter félrefordulva - éjszakára mindig egy vízzel telt tányérba állítom a mécses.

Mostanában mindig furcsa módon félrefordult, nem jött többé esténként nagyanyához a konyhába és nem vendégtelt meg senkit málnalekváros kenyérrel. Az arca, mintha kiszáradt volna, a ráncok mélyebbek lettek, ingadozva járt-kelt és úgy húzta maga után a lábait, mintha beteg lett volna.

Egyszer reggel, egy hétköznapon, nagyapával épen hozzáláltunk, hogy elsöpörjük a havat, amely bőségesen esett éjszaka, amikor a kapukulcs hangosan felcsikordult és egy rendőr lépett az udvarra. Megállt az ajtóban és vastag, sötét ujjával magához intette nagyapát. Mikor nagyapa közelebb ment hozzá, hosszúorrú ábrázatával föléje hajolt és valamit halkán mesélni kezdett neki.

- Hogyan? Itt? Az isten szerelmére... mikor? - kérdezte aggodalmasan nagyapa.

És hirtelen felugrott, mintha valami megcsípte volna és felkiáltott:

- Úristen, könyörülj rajtunk... hát lehetséges ez?

- Ne olyan hangosan! - mondta a rendőr szigorúan.

Nagyapa körülnézett és amikor engem megpillantott, azt kiáltotta:

- Tedd le a lapátot, eridj a házba!

Elbujtam a sarokba és ők a kocsis kamrájába mentek. A rendőr jobbkezéről lehúzta a keztyűt, balkeze tenyerét ütögette vele és így szólt:

- Okvetlenül itt kell lenni. A kocsit, lovat otthagya és itt bujt el.

A konyhába szaladtam és elmeséltem nagyanyának mindent, amit láttam és hallottam. Épen dagasztani kezdett a sütőteknőben és az én elbeszélésemre megcsóválta lisztől poros fejét.

- Valahol lopott valamit - mondta nyugodtan. - Eridj csak, ne törődj a dologgal.

Amikor újra kimentem az udvarra, nagyapa ép a kapuban állott - kezében tartotta sapkáját, felnézett az égre és keresztet vetett. Haragosan nézett és egyik lába reszketett.

- Takarodj a házba! Nem hallottad? - ordította felém és a lábával toporzékolt.

Visszamentem a konyhába és ő követett engem.

- Gyere csak ide, mama! - mondta nagyanyának.

A szomszédos szobába mentek és hosszan, suttogva beszélgettek ott egymással. Mikor nagyanya visszajött a konyhába, világos lett előttem, hogy valami szörnyű dolognak kellett történni.

- Miért vagy úgy megijedve? - kérdeztem tőle.

- Hallgass! - felelte ő halkán.

Egész nap nyomasztó nyugtalanság borult a házra. A nagyszülők riadt pillantásokat váltottak és csak halkán, rövid, érthetetlen mondatokat váltottak, ami még növelte a hangulat borzalmasságát.

- Gyűjtsd meg az összes lámpákat a szentképek előtt, mama - parancsolta nagyapa köhécselve.

Az ebéd nem ízlett. Nagyapa fáradtan, petyhüdt arckifejezéssel ült az asztalnál, mintha várna valakit. Krákogott és dörmögött:

- Nagy a sátán hatalma az ember fölött! Egy jámbor ember, gyakran járt templomba - és most egyszerre! Mi!

Nagyanya csak sóhajtott.

Fárasztó lassúsággal telt-múlt az ezüstösen szomorú téli nap és a házban egyre kínosabb, nyugtalanabb lett a hangulat.

Késő délután újra jött egy rendőr - vöröshajú, kövér ember, aki kényelmesen leült a konyhapadra és rövidesen elszundított.

- Hogy jöttek voltaképen nyomra? - kérdezte tőle nagyanya.

Szuszogva emelte fel fejét és hosszú idő múlva felelt:

- Nálunk mindenre rájönnek, ne félj semmit!

Ép az ablaknál ültem és azon fáradoztam, hogy egy régi érem segélyével, amelyet a számban felmelegítettem, sárkányölő György képét belenyomjam a jégvirágokba, mikor a ház folyosóján nagy lárma támadt és a konyhaajtó hirtelen feltárult. Szomszédnénk, Petrowna jelent meg a küszöbön és telitorokból kiabálta:

- Nézzétek meg gyorsan, mi történik nálatok a kertben!

Mikor a rendőrt meglátta, azonnal visszahúzódott a folyosóra, de a rendőr megfogta kabátjánál és szinte ijedten kiáltott rá:

- Megállj, ki vagy? Mi van ott látnivaló?

Elbotlott a küszöbön, térdre esett és a szavakat félig elnyelve, csukló sírás közben mesélte:

- Az istállóba mentem, hogy megfejjem a teheneket és egyszerre csak mit látok: mi fekszik a Kasirinék kertjében - egy csizma vagy mi?

- Ne hazudj, buta liba, - üvöltött rá dühöngve nagyapa - nem is láthattál be kertünkbe! A kerítés magas, rés nincsen rajta, hogy akarsz ott valamit látni? Semmi sincs a kertünkben, értetted?

- Oh, mégis, atyácska! - kiáltotta Petrowna, miközben egyik kezét feléje nyújtotta és a másikkal fejéhez kapott. - Igazad van! Nem így történt a dolog! Megyek tehát és látom, hogy a kerítéstek felé egy lábnyom vezet és egy helyen a hó szét van tiporva és itt átnéztem a kerítésen és láttam őt, amint ott feküdt.

- Ki-i?

Ez a kérdező, talányos kiáltás sokáig visszhangzott, aztán valamennyien eszeveszetten kirohantak, egymást lökdösve, taszigálva a konyhából a kertbe. Itt feküdt a hóval puhán feltöltött gödörben Péter bácsi, hátával a megszenesedett oszlopon, fejét mélyen a mellére horgasztva. Jobb füle mögött a nyakán mély nyílás tátongott, vörös, mint a haj, amelynek a fűrész, kék szélei olyanok voltak, mint a fogak. Félelmemben lehunytam a szememet és a szempilláimon keresztül láttam a halott mellett a jól ismert nyerges kezét és jobbkeze begömbült ujjait, míg balkeze, mintha el akarta volna hajítani magától, oldalt a hóba süppedt. A hó megolvadt a halott alatt és a puha, csillogó pocsétába belemélyedt kis teste, amely most még gyermekibbnek látszott, mint amikor még élt. Alázatosan lehorgasztott feje állával mezítelen nyakára támaszkodott, amelyen a megaludt vérben egy nagy rézkereszt volt. Szédültem a hangok zürzavarában: Petrowna szüntelenül kiabált, a rendőr, aki a tatár Walejt elküldte valahová, szintén telitorokból ordított és nagyapa azt kiáltozta:

- Ne tapossátok szét a nyomokat!

De hirtelen összevonta szemöldökeit és hangosan és határozottan így szólt a rendőrhöz:

- Ne bömbölj, rendőr! Itt az úristen ítélkezett és most jössz a te mókáiddal. Ah ti-i...

És egyszerre elhallgatott mindenki, tekintetüket a halott felé fordították és sóhajtva keresztet vetettek.

Az udvar felől egyre több ember jött a kertbe, Petrownaék kerítésén is átmásztak néhányan és boszúsan dörmögve estek a hóba, de mégis csend volt, míg nagyapa nem fordult meg és kétségbeesetten kiáltotta:

- De, kedves szomszédok, mi ez? Széttiporjátok az összes málnabokraimat!

Nagyanya kézenfogott és zokogva vezetett a házba.

- Mit tett ő? - kérdeztem és ő ezt felelte:

- Hát nem látod?

Egész este és késő éjszakáig csak úgy nyüzsögtek a kiabáló emberek a konyhában és a szomszédos szobában; a rendőrök parancsokat osztogattak, egy ember, aki olyan volt, mint egy diakónus, írt valamit és nagyanyának rengeteg dolga volt, hogy valamennyiüket megvédelgesse teával. Az asztalnál egy himlőhelyes, kerek, hosszúbajszú ember ült, aki recsegő hangon mesélte:

- Senki sem tudja, hogy mi a neve tulajdonképpen, csak annyit lehetett megtudni, hogy Jetatjmából való. És a süketnéma nem is süketnéma és mindent bevallott. Egy harmadik is hozzájuk tartozott, az is bevallott mindent. Évek óta fosztogatják a templomokat, ez volt a főfoglalkozásuk.

- Oh Úristen - sóhajtott Petrowna, aki egész vörös lett és csak úgy csepegett róla a veríték.

Én fenn feküdtem a tetőlócán és lenéztem az emberekre: valamennyien olyan rövidlábúaknak, kövéreknek és szörnyűeknek tündek fel nekem.

*

Egy szombat reggelen, kora hajnalban, Petrowna kertjébe mentem, hogy pirókot fogjak. Már rég lesben feküdtem, de a vörösmellű, fontoskodó madarak nem mentek be csapdámba. Nagyon mulatságosan sétáltak fel és alá a hólepelt fedő ezüstös jégkérgeken, mintha színpompájukkal csalogatni akarnának, a bokrok sűrű zuzmarával borított ágaira röpültek, ott himbálóztak, mint eleven virágok és lerázták róluk a kékesen csillogó havat. A látvány olyan pompás volt, hogy a sikertelenség nem is boszantott, aminthogy sohasem voltam szenvedélyes madárfogó, és az a kedvtelésem, hogy a kis tollas népséget és életmódját megfigyeljem, mindig több örömet szerzett, mint a fogás eredménye.

Csodálatos szép egész egyedül ülni egy hómező szélén és hallgatni, mint csicseregnek a madarak a fagyos téli nap kristályos csendjében és a távolban hogy cseng egy vágató trojka csengője, az orosz télnek ez a mélabús pacsirtája.

Borzadás futott végig rajtam, amikor így a hóban ültem és leselkedtem. Úgy éreztem, hogy lefagynak a füleim, vettem a csapdát és a kalitkát, átmásztam a kerítésen nagyapa kertjébe és hazamentem. A kapu az utca felé tárva-nyitva volt és egy óriási termetű paraszt épen egy kocsiszánkó elé fogott trojkát vezetett ki az udvarról. A lovak párologtak a hidegben és a kocsis jókedvűen füttyörészett. Valami átvonaglott rajtam ennél a látványnál.

- Ki jött ide voltaképpen? - kérdeztem a parasztot.

Felém fordult, karja alatt végignézett, felugrott a szán talpára és azt mondta:

- A pópa!

A pópa - nos, ehhez semmi közöm, az bizonyára egyik lakóhoz jött.

- Hajrá, lovacsám! - kiáltotta a paraszt, füttyentett, könnyedén végigsuhintott a lovakon az ostorral; vidáman rántottak egyet a szánkón a lovak és szinte repültek a mező felé, míg én utánuk néztem és a csengetyűszót hallgattam. Betettem a kaput és a konyhába mentem. Nem volt ott senki, a szomszéd szobából azonban anyám erőteljes hangját hallottam:

- Mi történjék most - talán akasszam fel magam?

Hamarosan félretettem kalitkámát és visszafutottam a pitvarba, ahol nagyapába ütköztem. Ő vállon ragadott, vadul forgó szemekkel arcomba nézett és rekedt hangon, valami csúnya szót lenyelve, mondotta:

- Megjött az anyád, eredj, köszönts őt! Megállj, hova mégy? - Olyan hevesen rántott meg, hogy majd elvágódtam, a szobaaajtó felé taszított és azt mondta:

- Menj csak be, menj!

Nekiestem a nemezzel és viaszkosvászonnal párnázott ajtónak és sokáig kerestem azon a hidegtől és izgalomtól remegő kézzel a kilincset. Végre megragadtam, halkan kinyitottam az ajtót és szinte elkáprázva megálltam a küszöbön.

- Hiszen itt van! - kiáltotta anyám. Oh istenem, hogy megnőtt! Nos, nem ismeresz rám már? De milyen rongyos ruha van rajta? Nem, ez már tényleg... És a fülei egész fehérek! Mama, adjon gyorsan egy kis libazsírt.

Fölém hajolva állt a szoba közepén, lehúzta a ruhámat és közben úgy dobált egyik kezéből a másikba, mint egy labdát. Nagy teste puha, meleg, vörös ruhába volt burkolva, amely bő és kényelmes volt, mint egy parasztkabát és egy sor nagy fekete gombbal volt begombolva. A gombsor vállától rézsútosan egész a ruha alsó szegélyéig ért. Még sohasem láttam ilyen ruhát.

Arca kisebbnek és fehérebbnek tűnt fel, mint azelőtt; a szemei mintha nagyobbak és mélyebbek, a haja mintha aranyosabb lett volna. Ruháimat, amiket lehúzott rólam, a küszöb felé dobta; közben elhúzta cseresznyepiros ajkait, mintha undort érezne és megcsendült parancsoló hangja:

- Nos, miért hallgatsz? Nem örülsz, hogy itt vagyok? Pfuj, milyen piszkos ing!

Aztán megdörzsölte füleimet libazsírral, ami nagyon fáj, de valami felfrissítő, kellemes illat, ami belőle áradt, enyhítette fájdalomat. Hozzája simultam, szemébe néztem és nem találtam szavakat izgalomban. Beszéde közben megcsendült nagyanya halk, mogorva hangja:

- Rakoncátlan fiú, nem ismer féket, korlátot; már a nagyapától sem fél. Ah, Warja, Warja!

- No jól van, no, mamácska, mit is használ a siránkozás?

Anyám mellett minden köröskörül kicsinynek, nyomorúságosnak, öregnek látszott; magam is olyan öregnek éreztem magam, mint nagyapa.

Erős térdeivel magához szorított, nehéz, meleg kezeivel megsimogatta hajamat és azt mondta:

- Le kell nyíratni a haját. És iskolába kell járni. Van kedved a tanuláshoz?

- Én már mindent kitanultam.

- No valamit talán mégis tanulhatsz hozzá. Na, de milyen erős és nagy lettél! - mondotta enyelegve és nevetve és meleg lett a szívem tája meleg, csengő, mély nevetésétől.

Nagyapa bejött, szürkén, rosszkedvűen, vörös szemekkel. Anyám egy kézmozdulattal félretolt és hangosan kérdezte:

- Nos, hogy áll a dolog, papa, utazzam el újra?

Nagyapa az ablaknál állt, körmeivel a jeget kaparta az üvegről és sokáig hallgatott. Minden különös feszültségben volt és mint ilyen kínos pillanatokban mindig, úgy éreztem most is, mintha szemeim és füleim megnőnének, mintha mellkasom kitágulna és kiáltás akarna kiszakadni belőle.

- Lexej, menj ki! - mondta nagyapa tompán.

- Ugyan miért? - kérdezte anyám és újra magához vont.

- Sehova sem fogsz utazni, megtiltom!

Anyám felemelkedett és mint vöröses alkonyi felhő lebegett át a szobán és megállt nagypapa háta mögött.

- Hallgasson ide, papa...

- Hallgass! - kiáltott rá rikácsoló hangon feléje fordulva.

- Nos, azt nem tűröm, hogy kiabáljon velem - mondta anyám halkán.

- Warwara! - kiáltotta nagyanyám felkelve a divánról és ujjával megfenyegette őt.

Nagypapa pedig leült a székre és maga elé mormolta:

- Igen - ki vagyok én tulajdonképen? Mi? Mi az? - És aztán egyszerre magánkívíül kiáltotta:

- Szégyent, gyalázatot hoztál rám, Warjka!

- Menj ki, - parancsolta nagyanya. Mélyen elszomorodva mentem a konyhába, felmáztam a kemencére és sokáig hallgatóztam a szomszéd szoba felé, ahol egyszer valamennyien összevissza beszéltek, másszor meg csend támadt, mintha valamennyien aludtak volna. Egy gyerekről volt szó, akit anyám szült és átadott valakinek, de nem tudtam megérteni, hogy nagypapa tulajdonképen miért olyan dühös; azért-e, mert a gyereket szülte anélkül, hogy engedélyt kért volna tőle, vagy azért, mert nem hozta magával a gyereket.

Aztán nagypapa kijött a konyhába kócos hajjal, kivörösödve és kimerülten és mögötte jött nagyanya, aki ujjasa szegélyével törölgette arcáról a könnyeket. Valami átvonaglott nagypapán, összeharapta vértelen, szürke ajkait, nagyanya pedig letérdelt előtte és halkán, odaadó meleg-séggel mondotta:

- Bocsáss meg neki, papa - Krisztus szerelmére, bocsáss meg neki! Különb szánkók is összetörtek már! Talán a nemesek és kereskedők között nem fordult elő ilyesmi? Nézd meg egyszer, micsoda asszony! No, bocsáss meg már neki, hiszen valamennyien bűnösök vagyunk.

Nagypapa a falnak támaszkodott, szemébe nézett, ajka fájdalmas mosolyra torzult és elcsukló hangon dörmögte:

- Na persze, te nem törsz pálcát felette! Kinek nem bocsátánál te meg? Mindenkiel szemben könyörületes vagy, könyörületes! Oh ti-i!

Lehajolt hozzá, megragadta vállait, megrázta és hadarva suttozta:

- De az úristen - nem ismer könyörületet, mi? Még sírunkban is megbüntet bennünket haragjában, itt vagyunk életünk alkonyán és nincs sem örömünk, sem békességünk. És én mondom neked - emlékezz szavaimra: még a koldustarisznyával fogunk járni, igen, koldustarisznyával.

Nagyanya tenyerébe fogta kezeit, leült mellé és halkán nevetett.

- Ha más baj nem lesz! - mondta. - Koldustarisznyával - ettől félsz tehát! Nos, ne törődj vele - te majd szépen otthon csücsülsz és a kéregetést elvégzem én. Nekem majd adnak alamizsnát, a jólakásunk meglesz. Emiatt ne csinálj magadnak gondokat, papa!

Mosoly suhant végig nagypapa arcán. Félrefordította fejét, mint egy kecskebak, megfogta nagyanya nyakát, nyomorúságosan piciny alakjával nagy testéhez simult és elcsukló hangon mondta:

- Oh, te vén bolond, én jó, öreg bolondom. - Te vagy az egyetlen, aki megmaradt számomra. Nem is értesz semmihez, semmi sem fáj neked! Emlékezz csak rá, hogy dolgoztunk mi ketten, hogy vétkeztem az ő kedvükért, most legalább azt szeretném...

Nem bírtam ki tovább - a könny patakozott szememből, leugrottam a kemencéről és hozzájuk szaladtam. Sírtam örömben, hogy olyan szokatlanul kedvesek egymáshoz, és a mama megjött és azért is, mert megengedték, hogy mint egyenjogú megosszam velük könnyeimet, megöleltek és magukhoz szorítottak.

- Oh, kis vadóc, hát te is itt vagy? - suttogta nagyapa és mosolyogva nézett rám. - No, most megjött anyád, most majd veled tartasz és nagyapát, a rossz, öreg ördögöt meg sem ismered, mi? Nagyanya is, aki mindig kényeztetett, nagyanya is eljátszotta kis játékait, mi? Oh, ti-i!

Kitárta karjait, eltolt bennünket magától, felállt és hangosan, mintha boszankodnék, mondotta:

- Mindenki elhagy, mindenki a maga útján jár - minden felfordult, felfordult. Nos, hívd már be. Menj gyorsan!

Nagyanya kiment a konyhából, ő pedig lehajtotta fejét és a sarokban a szentképek felé fordulva mondotta:

- Oh könnyöreges úristen, nézz le reám - nézz le reám!

És öklével verte közben a mellét, hogy csak úgy döngött. Ez nem tetszett nekem, aminthogy általában nem tetszett az a mód, ahogy istennel beszélt - valahogy úgy hatott rám, mintha dicsekedni akarna isten előtt.

Anyám jött és vörös ruhája szinte világított a konyhában. Leült az asztalhoz a padra: a nagyszülők jobbról-balról melléje ültek, vörös ruhája széles ujjai a két öreg vállára borult. Halkan, komoly arccal, mesélt nekik valamit és ők hallgatva figyelték anélkül, hogy közbeszóltak volna. Most mind a ketten olyan kicsinyek voltak, hogy úgy látszott, mintha anyám lenne az ő anyjuk.

A sok kedélyizgalomtól kimerülve, elaludtam a lócán.

Este az öregek ünneplőruhában elmentek az istentiszteletre. Nagyapa annak az egyenruhának a kabátját vette fel, amelyet mint a céh elöljárója viselt, a széles, szegélyes nadrágot és fölébe a mosómedvebőrökből készült bekecset.

- Nézd csak, hogy kiöltözött a papa! - mondta nagymama vidám szemhunyorgatással anyámnak. - Olyan, mint egy tiszta kecskebak!

Anyám nevetett. Amikor aztán egyedül maradtam vele a szobában, leült a dívánra, maga alá húzta lábait, helyet mutatott nekem maga mellett és azt mondta:

- No gyere most hozzám! Hogy megy neked tulajdonképpen - nem a legjobban, mi?

Igaz is, - hogy ment nekem? Mit mondjak neki?

- Nem tudom! - feleltem.

- Ver a nagyapa?

- Most már nem annyira.

Semmi kedvem nem volt ahhoz, hogy nagyapáról beszéljek és ezért elmeséltem neki, hogy abban a szobában, amelyben mi voltunk, egy nagyon kedves ember lakott, akit senki sem szeretett a házban és nagyapa felmondta neki a lakást. Ez a történet nem nagyon érdekelte anyámat, azt mondta legalább:

- Nos, tudsz még valamit?

Meséltem neki a három gyerekről a szomszéd házban és az ezredesről, aki kikergetett az udvarról.

- A vén pokróc! - mondta és erősen karjaiba ölelt. Aztán hallgatott, lehúnyta szemeit és a földre nézett.

- Miért haragudott rád annyira nagyapa? - kérdeztem.

- Mert nem engedelmeskedtem neki.

- El kellett volna hoznod a gyereket neki.

Felugrott, összeráncolta homlokát és ajkába harapott. Aztán hangosan felkacagott és magához szorított.

- Oh, te kis szörnyeteg! Fogd be a szádat, hallod-e? Ne is gondolj erre!

Még sokáig beszélt, halkán, szigorú hangon, de én nem értettem meg. Aztán felállt, fel-alá járt a szobában, összevonta sűrű szemöldökeit és ujjaival az állán babrált.

Az asztalon a viaszgyertya égett, amely nagyokat pislákol és visszatükröződött a fali tükörből; zavaros árnyékok suhantak végig a padlón, a szentkép előtt a sarokban égett a lámpa és a jégvirágos ablakon keresztül besütött a holdvilág. Anya körülnézett, mintha keresne valamit a kopasz falakon és mennyezeten.

- Mikor mégy aludni? - kérdezte.

- Valamivel később.

- Különben te nappal is aludtál - mondta elgondolkozva és felsóhajtott.

- Újra el akarsz utazni?

- Hova? - kérdezte csodálkozva és tenyereibe szorítva fejemet, hosszan nézett arcomba, olyan hosszan, hogy végül könnyek szöktek szemembe.

- Mi bajod?

- Fáj a nyakam.

De nemcsak a nyakam, hanem a szívem is fáj, megsejtetem, hogy nem marad soká ebben a házban, hanem újra el fog menni.

- Hasonlítani fogsz apádhoz, - mondta és odébrúgta a padlógyékényt. - Mesélt róla nagyanya?

- Igen.

- Nagyanya nagyon szerette Maximot és - Maxim is őt.

- Tudom.

Nagyanya a gyertyára nézett, homlokát ráncolva eloltotta és így vélekedett:

- Így jobb!

Igen, így tisztább és frissebb volt minden, a zavaros, nyugtalan árnyékok eltűntek, világoskék fényfoltok csillogtak a padlón és az ablaktáblák aranyos csillogásban ragyogtak.

- Hol voltál? - kérdeztem.

Megmondta néhány város nevét olyan hangon, mintha rég elfeledett dolgokról beszélne. És aztán zajtalanul, mint a karvaly, átlibegett a szobán.

- És honnan van ez a ruhád?

- Magam varrtam. Én mindent magam készítek magamnak.

Nagyon kellemes volt, hogy ő annyira különbözött a többiektől, viszont nagyon szomorúra hangolt, hogy olyan keveset beszélt - ha nem kérdeztem, akkor nem szólt egy szót sem.

Aztán újra leült mellém a dívánra és hallgatva egymáshoz simulva ültünk ott, míg a két öreg hazajött - ünnepi csendben és barátságosan, egészen átítatva a viasz és tömjén szagától.

Vacsoránál ünnepnapi és nagyszerű hangulat volt; keveset és elővigyázattal beszéltünk, mintha attól félnénk, hogy egy alvót ébresztünk fel.

Anyám nemsokára elkezdett a »polgári« olvasásra tanítani. Vett egy csomó könyvet és egyikből, amelynek »Az anyanyelv« volt a címe, hamarosan megtanultam a közönséges »polgári« nyomtatott betűket. Aztán hozzálátott ahhoz is, hogy verseket kívülről taníttasson meg velem és ez mindkettőnk számára sok keserű szomorúság forrása lett. A versek között, amelyeket kiválasztott, olyanok is voltak, amelyek meghaladták az én felfogóképességemet és én öntudatlanul is úgy álltam boszút, hogy elférdítettem a verseket vagy egyes szavakat hasonló csengésűekkel helyettesíttem. Anyám boszankodott ezen, a gyűlölt verseket újra meg újra felmondatta velem elejétől kezdve és korlátoltnak, nyakasnak nevezett, ha egy verset, amelyet egyszer már jól mondtam fel, a legközelebbi alkalommal ismét hibásan mondtam el. Végül meg is tetszett ez a játék a szavakkal és mindenféle bolondságot összehordtam és a vers helyett azt mondtam fel.

- Mi ez? - kiáltott rám anyám.

- Nem tudom... de úgy hangzik - - -

- Mit, - úgy?

- Époly tréfásan.

- Takarodj a sarokba!

- Miért?

- Menj a sarokba! - ismételte halkán, de fenyegető hangon.

- Milyen sarokba?

Nem is felelt kérdéseimre, de olyan szigorú arckifejezéssel nézett rám, hogy zavarba jöttem és nem is tudtam, hogy voltaképpen mit akar. Az egyik sarokban a szentképek alatt kis kerek asztal állott, amelyen egy vázában száraz virágok voltak. A másik sarokban egy szőnyeggel letakart láda állott, a harmadikban az ágy állott és negyedik sarok nem is volt, mert az ajtófélfá szorosán a fal mellett volt.

- Nem tudom, mit akarsz - mondtam kétségbeesetten.

Hallgatott egy ideig, a homlokát és arcát simogatta és aztán megkérdezte:

- Nagyapa sohasem állított sarokba?

- Milyen sarokba?

- Általában... sohasem tette? - kiáltott és kezével kétszer az asztalra ütött.

- Nem. Nem emlékezem rá.

- Tudod, hogy a gyerekeket büntetésből a sarokba szokták állítani?

- Nem, ezt nem tudtam. Hogy-hogy büntetésből?

Mélyen felsóhajtott.

- Oh! Gyere csak ide! - mondotta.

- Miért kiabálsz úgy velem? - kérdeztem.

- És te miért zavarod össze szándékosan a verseket?

Magam sem tudtam, hogy szándékosan tettem-e vagy sem. Még egyszer felmondtam a verseket és most nem tettem hibát. Elpirultam és szégyenkezve álltam anyám előtt, akinek arca elkomorult.

- Az előbb tehát mégis szándékosan tettél hibát - mondotta homlokát ráncolva.

- Nem tudom... nem akartam.

- Eridj már! - mondta és lehajtotta fejét. - Nehéz munkám van veled.

Egyre több és több verset kellett tanulnom, de emlékezetem egyre jobban ágaskodott ezeknek az egyformán csengő soroknak betanulása ellen. Másrészt lebírhatatlan kényszer támadt bennem, hogy átalakítsam, elferdítsem, más szavakkal rakjam meg a verseket - az ilyen szavak rajokban ötlöttek eszembe és felettébb könnyebben ment, hogy ezeket a szavakat beilleszsem a szószerinti szövegbe. Anyám megbotránkozva mesélte el nagyapának, hogyan bánok a költők alkotásaival és nagyapa így szólt:

- A fiúcska tréfákat csinál! Jó emlékezőtehetsége van, az imádságokat jobban tudja, mint én. Amit belevernek, azt meg is tartja: próbálkozz meg veréssel!

Nagyanya is ellenem fordult:

- A meséket megjegyzi magának, a dalokat megjegyzi magának és a költemények voltaképpen szintén dalok.

Mindaz, amit mondtak, igaz is volt és én bűnösnek éreztem magam. Amint azonban egy verset kezdtem tanulni, valahonnan maguktól jöttek a más szavak, mint a svábbogarak és verssé illeszkedtek össze. És ha aztán esténként nagyanyával a priccsen feküdtem, a csömörlésig össze-vissza fecsegtem mindent - azt, amit a könyvekből tanultam és azt is, amit magam találtam ki. Néha mulatott a dolgon, rendesen azonban elmondtam az igazi szöveget és megjegyezte:

- No látod, hogy tudod.

Ha rímfaragás közben olyasmit mondtam, ami önálló véleménynek látszott vagy valamilyen megrovást engedtem meg magamnak nagyapával szemben, akkor szigorú is tudott lenni:

- Mit beszélsz itt össze-vissza, kölyök? Hogy száradjon le a nyelved! Ha a nagyapa hallaná ezt!

- Hát hadd hallja!

- Ne nevetlenkedj, ne boszantsd anyádat! Anélkül is elég baja van - mondta elgondolkozva és barátságosan.

- Miért van annyi baja?

- Azt te nem érted, hallgass inkább.

- Tudom, hogy nagyapa őt...

- Azt mondtam, hogy hallgass!

Én sem éreztem jól magam. Néha kétségbeesés fogott el, de eltitkoltam ezt és azt hittem, ezt legjobban oly módon érem el, ha szemtelenül és hányiveti módon lépek fel. Anyám sok mindenféle akart megtanítani, de sok dolog érthetetlen volt számomra. A számolás könnyen ment, de az írásnak nem voltam barátja és a nyelvtant egyáltalán nem értettem. Az a nyomasztó érzésem volt, hogy lélekben anyám sem törődött a dologgal és általában nehezebbre esett

nagyapa házában lenni. Arckifejezése egyre sötétebb lett, egyre idegenebb tekintettel nézett ránk. Órákhosszat ült a kertre nyíló ablaknál és egyre sápadtabb lett. Hazaérkezése után eleinte vidám volt és jókedvű és most mély karikák árnyékozták be a szeme alját és napokig fésületlenül, gyűrött, elhanyagolt ruhákban járt. Ez leszállította értékét szememben és személyes sértésnek éreztem ezt - neki mindig szépnek, mindig szigorúnak és kimértnek, mindig tisztán öltözöttnek kellett volna lenni, egy szóval: előkelőbbnek, mint a többiek.

A tanítás alatt merev tekintettel nézett át rajtam, mintha nem is lenne jelen, a falra bámult vagy kinézett az ablakon, egykedvű, fáradt hangon tette fel a kérdéseket, elfelejtette a válszokat, dühbe jött és hangosan kiabált velem. Ez is nagyon bántott engem: Egy anyának igazságosnak kell lennie, igazságosabbnak, mint bárkinek, épúgy, mint a mesében. Néha megkérdeztem:

- Úgy-e nem jól érzed magad nálunk?

Ilyenkor ingerülten válaszolt:

- Törődj csak magaddal és ne velem!

Nem kerülte el figyelmemet az sem, hogy nagyapa tervezett valamit, ami nagyanyát és anyámat nyugtalansággal töltötte el. Gyakran bezárkózott a szobába anyámmal és heves szóváltás hallatszott onnan, mindenekelőtt nagyapa rikácsoló, nyöszörgő hangja. Egyszer anyám hangosan kiáltotta, hogy az egész ház visszhangzott:

- Ez sohasem fog megtörténni, soha!

És az ajtót becsapva, kiment a szobából, míg nagyapa valósággal felüvöltött. Este volt, nagyanya a konyhában az asztalnál ült, inget varrt nagyapának és valamit maga elé suttogott. Amikor meghallotta, hogy az ajtó beavágódott, felfigyelt és azt mondta:

- Most előre megy a lakókhöz - oh istenem.

Nagyapa hirtelen berohant a konyhába, nagyanyához futott és fejére ütött és kezével hadonászva sziszegte:

- Ne fecsegy mindenféle haszontalanságot, vén boszorkány!

- Vén bolond! - mondta nagyanya nyugodtan, miközben megigazította fejdíszét. - Miért hallgatnék? Mindent elmondok neki, amit ostoba ötleteidről megtudok.

Nagyapa rávetette magát és mindkét kezével nagy fejére ütött; ő meg nem is védekezett, nem is lökte vissza, hanem így szólt:

- Üss csak mindig, ostoba számar! - Na, üss csak, üss csak!

Én az ágyamról mindent feléjük dobtam, ami csak kezemügyébe került, - a vánkosokat, takarót, csizmákat, amik a kemencén voltak - de nagyapa dühében észre sem vette ezt és nagyanya védekezés nélkül feküdt a földön rúgásainak kitéve. Végül megbotlott, elesett, felborított egy csöbör vizet, amely végigöntötte. Köpködve és prüszkölve ugrott fel, vadul körülnézett, kirohant és felszaladt a lépcsőn a padlásszobába. Nagyanya nyögdécselve kelt fel, leült a padra, rendbe kezdte hozni haját. Én leugrottam a kemencéről és ő boszankodva szólt hozzám:

- Vedd fel a vánkosokat és tedd a kemencére őket! Mi jut eszedbe, hogy a vánkosokkal dobálózol!? Hogy mersz beavatkozni a mi dolgunkba? Hadd dühöngje ki magát a vén sátán.

Arca egyszerre fájdalmasan megvonaglott, felnyögött és lehorgasztotta fejét.

- Hívom a mamát, én félek - mondtam.

- Hogy is ne, mi jut eszedbe? - vágott közbe. - Én hálát adok istennek, hogy nem hallott, nem látott semmit és te most idehívnád. Ugyan menj!

És még egyszer melegen kérlelt:

- Ne mondd meg semmi esetre anyádnak, galambocskám, hogy megvert! Ők úgyis úgy vannak, mint kutya és a macska, Úgy-e titoktartó leszel?

- Igen.

- Ne szöld el magad! No, most csináljunk hamar rendet itt! Nincs sebhely az arcomon? Nincs? No, akkor minden rendben van.

És feltörülgette a padlót.

- Te valósággal szent vagy, - mondtam neki tiszta szívből, amint így elnéztem őt. - Téged kínoznak, gyötörnek és te fel sem veszed!

- Miféle badarságokat fecsegsz? Én - egy szent... ezt aztán eltaláltad!

Még sokáig dörmögött maga elé, míg négykézláb mászva rendbe hozta a szobát. Én pedig a kemencepadkán ültem és azon gondolkodtam, hogy állhatnék boszút nagyapán.

Most történt első ízben, hogy az én jelenlétemben verte ilyen durván, undorító módon nagyanyát. A félhomályban szinte még láttam dühtől eltorzult arcát, lebegő vörös haját, mélyen fel voltam háborodva és csak az boszantott, hogy nem jutott eszembe semmi, amivel boszút állhatnék rajta.

Két nappal később aztán kínálkozott a váravárt alkalom, hogy boszút álljak rajta. Valamit le kellett hoznom a padlásszobából és láttam, amint egy nyitott bőrönd előtt a padlón ül - mindenféle régi írások közt kotorászott, míg kedves »szent kalendárium« a széken feküdt.

Ez a kalendárium a tizenkét hónapnak megfelelően tizenkét nagy, erős, szürke lapból állott, amelyek annyi kockára voltak felosztva, ahány nap van a hónapban. Minden kockában annak a szentnek a képe volt, akinek azt a napot szentelték. Nagyapa sokra becsülte ezt a kalendáriumot, én csak akkor nézhettem bele, ha valami miatt nagyon meg volt elégedve velem s mindig valami egész sajtáságos érzéssel néztem végig ezeket a szorosan egymás mellett levő, kedves, kicsiny figurákat. Sok szent élettörténetét is tudtam, például Warwara mártírét, szent Pantelejmonét, Kiriksét és Ulitáét és még másokét is. Különösen mély benyomást gyakorolt rám Alexejnek, isten szolgájának megható története - nagyapa többször elmondta a megkapóan szép dalt, amelyben ez meg van énekelve. Mikor a szent emberek százainak képét így együtt láttam, csendes öröömöm telt abban, hogy minden időben voltak mártírok.

Most azonban elhatároztam, hogy megsemmisítem azt a kalendáriumot és mikor nagyapa a kis ablakhoz lépett, hogy jobban tudjon olvasni egy világoskék papirost, amelyre egy címer volt nyomtatva, gyorsan felkaptam néhány lapot és lerohantam velük a lépcsőn a konyhába. Kivettem nagyanya varróasztalkájából az ollót, felmásztam a kemence lócájára és levagdaltam a szentek fejeit. Amikor azonban néhányat már lefejeztem, nagyon fáj, hogy ilyen barbár módon bántam el velük és ezentúl csak a kockák vonalai mentén vágtam ki őket. Alig vágtam ki a két első sort, amikor már megjelent nagyapa és rám kiáltott:

- Ki engedte meg, hogy elvedd a szent kalendáriumot?

Amikor a szétvagdalt kockákat meglátta a lócán, elborzadva kapott utánuk, szemei elé tartotta őket, elhajította, majd újra felvette a kalendáriumlapokat. Arca eltorzult, kecskeszakálla remegni kezdett és oly hevesen lélezett, hogy a képecskék a földre röpültek.

- Mit tettél?! - üvöltött végre és lábamnál fogva magához rántott. Cigánykereket vettem a levegőben, nagyanya felfogott karjaiban, nagyapa pedig őrzöngve csapkodott öklével reám és reá és azt hörögte:

- A-agyon verem!

Anyám megjelent a konyhában. Egyszerre a kemence mellett a sarokban voltam, anyám védőleg állott elém és elhárította nagyapa ökleit, amelyekkel arca előtt hadonászott.

- Mit csinál? Térjen eszéhez! - kiáltotta mentő hangon.

Nagyapa a padra vetette magát és hangosan üvöltött: - Megöltek! Mind, mind ellenem vannak!

- Hogy nem szégyenli magát! - csengett tompán és mélyen anyám hangja. - Ugyan ne tetesse magát!

Nagyapa ordított, lábaival a padon dobolt, míg szakálla a mennyezet felé meredezett és lehúnyta szemeit. Úgy látszott, mintha szégyelné magát anyám előtt.

- Majd felragasztom kalikóra a képecskéket, az még tartósabb lesz - mondta anyám, miközben a szétvagdalt szenteket és a még ép lapokat nézegette. - Nézze csak, minden elporladt a sok fekvéstől és szétesik.

Úgy beszélt vele, mint velem tanítás közben, ha nem értettem valamit. És nagyapa hirtelen felállt, sietve megigazította ingét, mellényét, krárogott és így szólt:

- Még ma ragaszd fel őket! Mindjárt hozom a többi lapokat.

Az ajtó felé ment, a küszöbnél azonban megfordult és görbe mutatójával felém intve monddta:

- A fiúcska azonban verést fog kapni!

- Rászolgált - helyeselt anyám és aztán felém fordulva kérdezte:

- Mondd, miért tetted ezt?

- Szándékosan tettem. Ne üsse a nagyanyát vagy a szakállát vágom le.

Nagyanya ép az ujjasát húzta le, amelyet nagyapa széttépett dühében.

- Jól megtartottad szavadat! - mondta szemrehányóan. - A nyelved dagadjon meg ezért olyan vastagra, hogy mozgatni se tudd!

Anyám ránézett, végigment lassan a konyhán és újra hozzám jött.

- Mikor ütötte őt? - kérdezte tőlem.

- Szégyeld magad, Warwara, hogy erről kérdezed, mi közöd hozzá! - mondta nagyanya boszúsan.

- Oh, anyácskám, te kedves, te jó, - mondta anyám és megölelte őt.

- Na igen, anyácskám... jól van, - mondta kissé búsan duzzogva nagyanya.

Hallgatva egymás szemébe néztek és aztán eleresztették egymást: a pitvaron nagyapa léptei hangzottak.

Mindjárt megérkezése után az első napokban anyám barátságot kötött az első lakásbeli tiszt vidám feleségével, majd minden este náluk volt. A Betleng-féle ház lakói, a csinos fiatal asszonyok és a tisztok is megfordultak bérlőnkénél. Nagypának ez épenséggel nem tetszett és nem egyszer fenyegetőzött a kanállal és dörmögött a konyhában vacsora közben:

- Az átkozott banda most újra együtt van. Most reggelig nem hagynak bennünket aludni!

A történet vége az volt, hogy felmondott a tisztnek. Amikor kiköltözött, egy szép napon két bútorral teli kocsi állott meg a ház előtt. A bútorokat nagyapa vette valahol. Berendezte ezekkel az első lakást, egy nagy lakatot tett az ajtóra.

- Nem kell több lakó, - mondta - most majd én fogadok vendégeket!

Nemsokára meg is jelentek vasárnaponként a vendégek. A matrona Sergejewna jött el, ez a tiszteletreméltó mosónő, nagyanya egyik unokatestvére is eljött. Két fiával: Waszilijjel és Viktorral. Feltűnően nagy orra volt, hangosan kiabált beszéd közben és sávós selyemruhát és aranyosan csillogó fejdísz viselt. Fia, Waszilij mesterségére nézve rajzoló volt; hosszú haját hordott, jókedélyű, vidám legény volt és szürke ruhában járt. Testvéreinek, Viktornak olyan feje volt, mint egy lónak, keskeny, szeplős, hosszúkás arccal. Ha a pitvarban letette kalocsniit, csipogó hangon, mint a paprikajancsi a bábjátékban, szokta énekelni: »Andrej papa, Andrej papa...« - ami nekem olyan különösnek tűnt fel.

Jakow bácsi is megjött gitárjával és egy ferdenövésű, egyszemű és kopasz órát hozott magával, egy csendes embert, aki hosszú fekete kabátjában olyan volt, mint egy szerzetes. Mindig a sarokba ült, mosolyogva oldalt hajtotta a fejét és mutatóját simára borotvált, bemélyedt állának támasztotta, ami meglehetősen különösen festett. Barna volt és félszemével élesen és áthatóan nézett mindenkire. Keveset beszélt és gyakran ismételte az ilyen szólamokat:

- Oh, kérem, ne fáradjon... kérem, nem tesz semmit.

Mikor először láttam, eszembe ötlött egy jelenet, amelyet még akkor láttam, mikor a régi házban laktunk. A kapu előtt tompa dobpergés hallatszott és az utcán végig a börtöntől a tér felé magas, fekete kocsi gördült, melyet katonák vettek körül és amely után nagy embertömeg szaladt. A kocsiban a padon egy alacsony ember ült puha posztósapkában, bilincsek között és a mellén fekete deszka volt, amelyre nagy, fehér betűkkel rá volt írva valami. Fejét lecsüggesztette, mintha el akarná olvasni, mi áll a táblán és a kocsi ide-oda rázta, hogy a láncai csak úgy csörömpöltek.

Erre az emberre emlékeztetett az órák és amikor anyám ezekkel a szavakkal: »Ez a fiam!« bemutatott neki, ijedten hátrahúzódtam és eldugtam kezeimet.

- Oh, kérem, ne fáradjon! - mondta, száját ijesztő módon jobbfüle felé húzva, mindkét kezével megfogott, magához vont, ügyesen és könnyedén megforgatott és újra eleresztett:

- Erőteljes fiucska - mondta dicsérő hangon.

Én a sarokba menekültem, egy børszékbe, amely olyan nagy volt, hogy feküdni is lehetett benne - nagyapa dicsekedve Gruzin fejedelme székének nevezte. Onnan nézegettem, hogyan igyekeztek a felnőttek minden különös siker nélkül unalmukat elűzni és főként az órát figyeltem és sajátságos, nekem fölöttébb gyanusnak tetsző arcjátékát. Volt valami olajos, folyós az arcában, mintha felolvadt és szétfolyt volna; ha mosolygott, vastag ajkai jobbra ferdültek el és orra is jobbra-balra rengett, mint egy zsírdarab a tányéron. Különösen mozogtak nagy, szétálló fülei is, amelyek egyszer látó szemének szemöldökeivel együtt felhúzódtak, máskor meg lekonyultak arcára; úgy látszott, mintha takarók gyanánt az orrára tudná borítani őket. Néha sóhajtván nyújtotta ki sötét, bunkószerű nyelvét és vastag ajkait megnyalva, szabályos kört írt le vele.

Mindez nem tűnt fel komikusnak előttem, hanem csak furcsának és arra indított, hogy ne veszítsem őt szem elől.

Teát ittak rummal, aminek olyan szaga volt, mint az égett vöröshagyma héjának és nagyon ízlett nekik az aranyárga, a szurokfekete és zöld likőr, amiket nagyanya maga készített.

Izletes kompótokat és vajasztázból készült, mézzel édesített mákossüteményeket ettek. Izzadtak, ziháltak, dicsérték a háziasszonyt és amikor teleítették, teleették magukat, illedelmesen ültek a székeken vörös, duzzadt arccal és fáradt hangon kérlelték Jakow bácsit, hogy játsszék nekik valamit.

Ő pedig gitárja felé hajolt, megpendítette a húrokat és kellemetlen, tolakodó hangon énekelt egyik ostoba nótáját, amely nem nyerte meg nagyanya tetszését.

- Énekelj valami mást, Jasa, egy igazi dalt, mi? - mondta neki. - Emlékszel-e, - mondta aztán rokona felé fordulva - milyen szép dalokat énekeltek valaha?

A mosónő megigazította suhogó ruháját és fontoskodó arckifejezéssel felelte:

- Bizony, anyácska, de most más a divat.

Jakow bácsi lehúnyt szempillái alól nagyanyára nézett, mintha valahol a messzeségben ülne és egyáltalán nem zavartatta magát klimperozásában.

Nagyapa titkolózva beszélgetett az órással és valamit számolt az ujján, míg a vendég ép szeme fölött felvonta szemöldökét, anyám felé sandított és a fejével bólintott.

Anyám Sergejewék között ült, halkan és komolyan beszélt Waszilijjel, aki sóhajtva mondta:

- Bizony, ezt meg kell fontolni.

Viktor pedig nevetett a jóllakottság érzésében, a lábaival topogott és csipogó hangon énekelt:

- Andrej papa, Andrej papa...

Mindenki elcsodálkozva hallgatott és ránéztek, a mosónő pedig fontoskodó arccal jelentette ki:

- Ezt a kiatherben tanulta, ott éneklük ezt.

Két vagy három ilyen estély volt nálunk, amelyek halálos unalmasságuk folytán emlékezetben maradtak, aztán egy vasárnapon mise után kíséret nélkül megjelent házukban az órás. Én anyám szobájában ültem és épen egy elszakadt gyöngyhímzés felfűzésében segítettem neki, mikor az ajtó hirtelen felnyílt és nagyanya ijedt arca jelent meg.

- Itt van Warja? - kiáltotta fojtott hangon és mindjárt el is tűnt.

Anyám nem mozdult, a szempillája sem rebtent meg. Az ajtó másodszor is feltárult, a küszöbön most nagyapa állt és fontoskodó arccalmondotta:

- Öltözz fel Warja és gyere át!

- Hová? - kérdezte anyám anélkül, hogy felállt vagy ránézett volna.

- Jöjj csak, az isten szerelmére! Ne vonakodj! Ő meglett ember, ügyes a mesterségében és jó apja lesz a fiúnak.

Nagyapa szokatlan ünnepélyességgel beszélt és kezeit a csípőjére tette.

- Mondtam már magának, hogy ebből sohasem lesz semmi!

Nagyapa feléje lépett, kinyújtotta felé karjait, mint egy vak és előrehajolva, fenyegető, rekedt hangonmondotta:

- Gyere, vagy erőszakkal vezetlek oda! A hajadnál fogva...

- Erőszakkal akar odavezetni? - mondta anyám és felemelkedett. Arca egészen elsápadt, félig lehúnyt szemei félelmesen villogtak. Néhány gyors mozdulattal letépte magáról a szoknyát és blúzt és egy szál ingben állt ott. Így lépett oda nagyapához ésmondotta:

- Vezessen oda!

- Warwara! Öltözz fel! - kiáltotta dühtől eltorzult arccal és megfenyegette őt öklével.

Anyám félretolta őt, megfogta az ajtókilincset és így szólt:

- Nos, menjünk már!

- Megátkozlak! - kiáltott nagyapa a haragos izgalomtól magánkívül.

- Nem félek... Nos?

Kinyitotta az ajtót, de nagyapa ingénél fogva visszatartotta, térdreerokadt és azt suttogetta:

- Warwara, sátáni nő! Tönkreteszél bennünket. Szégyent, gyaláztatot hoztál ránk!

És halk hangon panaszosan siránkozni kezdett:

- Ma-ama! Ma-ama!

Nagyanya odaállt anyám útjába, és mint egy kacsát, amelyet a ketrecbe akarnak kergetni, szorította vissza karjait kitérve a szobába és fogai közt dörmögte:

- Warjka, mi jut eszedbe? Megbolondultál? Takarodj, te szégyentelen!

Visszatolta, betaszigálta a szobába és a závárt rácsapta az ajtóra. Aztán nagyapa fölé hajolt, felemelte egyik kezével és megfenyegette a másikkal:

- U-uh, te vén ördög! Nem térsz eszedre!

A dívánhoz vezette, amelyen nyitott szájjal és reszkető fejjel elterült, mint egy rongyból készült baba.

- Öltözz fel! - kiáltott aztán anyámra.

- Semmiesetre sem megyek ki hozzá, hallottátok? - felelte anyám, miközben a földről felvette ruháját.

Én az egész jelenet alatt szinte kövé meredten ültem a dívánon.

- Eridj gyorsan, hozz egy csöbör vizet! - parancsolt rám nagyanya nyugodtan és határozottan.

Kiszaladtam a pitvarba. Az utcai lakás úri szobájából nehéz, egyforma lépések dobbanása hallatszott és anyám szobájában hangosan csendült meg az ő hangja:

- Holnap elutazom.

A konyhába mentem és mintha nehéz álom fogott volna el, leültem az ablakhoz.

Nagyapa nyögött és zokogott, nagyanya dörmögött, aztán bevágódott az ajtó és félelmes csend támadt. Eszembe jutott, hogy miért küldtek ki, megmerítettem a rézcsöbröt vízzel és ki-mentem a pitvarba. Az utcai lakásból éppen akkor lépett ki az órás, lehorgasztotta fejét, kezével szőrmesapkáját simogatta és köhécselt. Mögötte nagyanya jött, testéhez szorította kezeit, udvariasan meghajolt a háta mögött és halkán mondta:

- Hiszen ön tudja, a szerelmet nem lehet erőszakolni.

Mikor az órás az udvari lépcsőre lépett, elbotlott és nagy ugrással ért az udvarra. Nagyanya keresztet vetett, megremegett egész testében; hogy nevetést vagy zokogást fojtott-e el, nehéz lett volna megmondani.

Hozzája futottam és megkérdeztem:

- Mi van veled?

Kikapta kezemből a csöbröt és tartalma egy részét lábamra öntötte.

- Hát te hol bujkálsz? - támadt rám. Miért nem hoztál idejében vizet? Tedd be az ajtót!

Anyám szobájába ment, míg én visszafordultam a konyhába, hogy kihallgassam, mit nyögnek, nyöszörögnek, mormolnak, mintha valamilyen terhet, amely túlságos nehéz volt nekik, ide-oda mozgattak volna.

Világos nappal volt, a két ablak jégvirágos tábláin át betűztek a téli nap rézsutos sugarai. Az ebédhez terített asztalon ott állt a tompán csillogó cinkedény, a kancsó a vörösesen fénylő kwasszal és egy másik, kisebb kancsó, amelyben sötétzöld folyadék volt - pálinka, amelyben petuniát és orbáncfűt áztattak meg, amit nagyapa nagy kedvvel ivott.

Ott, ahol felolvadt az ablaktáblán a jégvirág, látni lehetett a vakítóan csillogó havat a szomszédos házak tetején és a csillogó ezüstsipkát a kerítések lécein.

Az ablakfélfán, a napsugárban úszó kalitkákban vidáman ugráltak, csicseregtek az én csízeim, stigliceim és pirókjaim. De a vidám, ezüstösen világos nap nem tudott jókedvre hangolni; az ő vidámságát nem tartottam helyénvalónak és általában minden boszantott. Madárkáimat legszívesebben szabadon eresztettem volna és már le akartam venni a kalitkát, amikor nagyanya berohant és kétségbeesetten ütögetve csípőit, hangosan szidva önmagát, a kemencéhez szaladt:

- Oh, micsoda fajta vagyunk! Oh, Akulina, buta, vén liba...

Kivette a vasárnapi pástétomot a kemencéből, ujjával megkopogtatta a zománcát és dühöngve köpött egyet:

- Na lám, egészen kiszáradt! És oda is égett. Oh, istentelen népség, hogy a mennykő ütne belétek! Na, mit báméskodsz, kölyök? Nyomoréokra szeretnék benneteket verni!

És dühében sírni kezdett s míg a pástétomot forgatta és minden oldalán megkopogtatta, nagy könnycseppek gördültek végig száraz ráncain.

Nagyapa és anyám léptek be a konyhába; nagyanya hevesen az asztalra dobta a pástétomot, hogy a tányérok csak úgy csörömpöltek:

- Na, nézzétek, mi lett ebből! Ennek is ti vagytok az okai. Oh, én azt mondom...

Anyám, aki nagyon nyugodt és vidám hangulatúnak látszott, megölelte és kérlelte, hogy ne mérgeleddjék ilyen kicsiség miatt. Nagyapa, aki fáradtnak és lehangoltalak látszott, dörmögve az asztalhoz ült és nyakába kötötte az asztalkendőt.

- Hagyd csak, - mondta dagadt, a napfénytől káprázó szemével hunyorgatva - minden rendben van. Annyi jó pástétomot ettünk már, miért ne együnk egyszer egy kiszáradtat? Az úristen tudja, hogy ossza szét adományait. No, ülj le Warja... jól van minden.

Egészen meg volt zavarodva, ebéd alatt sokat beszélt istenről, az istentelen Achab királyról és arról, hogy milyen szerencsétlenség apának lenni.

- Egyél inkább, ne beszélj annyit! - vágott közbe boszúsan nagyanya.

Anyám tréfálkozott és világos szemei csak úgy ragyogtak.

- Ugy-e, nagyon megijedtél az előbb? - kérdezett, könnyökével könnyedén meglökve.

Nem, nem ijedtem meg, inkább valami kínos elcsodálkozást éreztem akkor és érzek most is.

Az ebéd, mint mindig vasárnaponként, most is szokatlanul hosszúra nyúlt és valamennyien derekasan hozzáláltunk az evéshez. Mintha nem is ugyanazok az emberek lettek volna, akik egy félórával előbb ordítottak egymásra, majdnem összeverték egymást és végül sírásban,

csuklásban törtek ki. Alig tudtam elhinni, hogy komolyan csinálták mindezt; könnyeik, kiabálásuk, örökös veszekedésük, amelyek hamarosan véget értek, egészen mindennapi dolgok lettek számomra és egyre gyengébb és gyengébb benyomást gyakoroltak rám.

Később aztán rájöttem, hogy az oroszok, mint a gyerekek, szeretnek játszózni a bánattal és örömmel, hogy életük szegényességéért és tartalmatlanságáért kárpótolják magukat és nem is ismerik a balsorsukon való szégyenkezés érzését.

A hétköznapiok végzetlen unalmában a fájdalom is változatosságot jelent és a tűzvész is ünnep: a rút arcon még a pörsenés is dísz.

*

Ez után az eset után anyám visszanyerte régebbi biztos, öntudatos magatartását, ő lett a házi ura, míg nagypapa egészen háttérbe szorult és korábbi természetével szemben csendes és elgondolkodó lett.

Ritkán ment el hazulról, állandóan egymagában ült a padláson és egy rejtelmes könyvben olvasott, amelynek »Apám feljegyzései« volt a címe. Ezt a könyvet mindig elzárta kofferjébe és nem egyszer láttam, hogy kezet mosott, mielőtt elővette volna. A könyv nagyon vastag volt; kisformátumú, vörösesbarna bőrkötésű, kékes címlapján halavány tintával szép kézírással felírva ez állott:

»Hálám jeléül az igen tisztelt Wasszilijsz Kasirinnek, szíves megemlékezésül.«

Valami furcsa név volt aláírva és az írás alatt az aláíró repülő madarat ábrázolt. Nagypapa elővigyázatosan emelte fel a kemény bekötést és miután feltette ezüst pápaszemét és megigazította orrán, mindig megnézte ezt az ajánlást. Ismételten megkérdeztem, hogy milyen könyv ez, ő azonban átható hangon felelt:

- Ezt nem kell tudnod. Várj, amíg meghalok, akkor rád hagyom. A mosómedve-bekecset is rád tesztálok.

Szelídebben és kevesebbet beszélt anyámmal, figyelmesen odahallgatott, ha mondott valamit és úgy hunyorgatott szemével ilyenkor, mint Péter bácsi és azt dörögte:

- Nos, miattam! Csináld, ahogy akarod!

Kofferjeiben és ládáiban mindenféle különös dolgok voltak, damaszt női szoknyák, atlással bevont lélekmelegítők, selyem, ezüsttel átszőtt narafánok, mindenféle értékes női fejdíszek, színes nyakkendők, gyöngysorok, nehéz kalapdíszek és tarka kövekből való ékszerek. Egész nyalábra valót vitt ezekből anyám szobájába, a csillogó kincseket kitergette az asztalon, székeken és míg anyám a szép holmikat bámulta, így szólt:

- A mi időnkben szebb és díszesebb ruhákat hordtak, mint most, de az élet egyébként észszerűbb és egyszerűbb. Ennek már vége és sohasem jön vissza. Nos, próbáld fel ezeket a dolgokat, díszítsd fel magad!

És anyám a szomszéd szobába ment és kis idő múlva arannyal hímzett, kék narafánban és gyöngyös fejdíszsel jött vissza. Mélyen meghajolt nagypapa előtt és kérdezte:

- Csinos vagyok így, apámuram? Tetszem magának?

Nagypapa örömkialtást hallatott és sugárzó arccal járta körül és csodálkozva tárta szét karjait. Ujjai reszkettek és szinte álmodozva dörögte:

- Oh, ha ilyen gazdag lennél, Warwara és rendes emberek lennének körülötted!

Anyám most egészen berendezkedett az utcai lakás két szobájában és gyakran fogadott vendégeket. Leggyakrabban a két Maximow testvér jött - az idősebb, Péter, egy magas, jól

megtermett tiszt, kék szemekkel és hatalmas, szőke körszakállal jelen volt akkor is, amikor nagypapa megbüntetett engem, mert nevetlen voltam a szomszédos kopasz úrral szemben. Jewgenij, a fiatalabb testvér, keskeny, fekete szakállat hordott és szintén magastermetű volt, de sovány és sápadtarcú. Nagy szemei szilvára emlékeztettek, zöldes uniformist viselt aranyozott gombokkal és aranyozott monogrammal vállain. Fejét gyakran vetette tetszetős mozdulattal hátra, miközben hosszú, hullámos haja síma, magas homlokába omlott. Mosolyában volt valami behízsgő és tompa, halk hangon beszélt és mindig szerényen előrebocsátotta:

- Igen, látja kérem, én úgy gondolom...

Anyám félig lehúnyt szemekkel hallgatta, ha mesélt valamit, mosolygott közben és gyakran szakította félbe:

- Maga gyerek, Jewgenij Wassziljewics, bocsásson meg...

A tiszt széles tenyerével térdére ütött és ezt kiáltotta:

- Bizony, igazi gyerek!

Vidáman és lármásan telt el az idő karácsony és a három királyok ünnepe között, majd minden este álarcos vendégek jöttek anyámhoz és ő maga is csinosabban kiöltözködött, mint a többiek és elkocsizott vendégeivel.

Valahányszor kihajtatott az udvar kapuján a tarka csapattal, a házunk, mintha a földbe sülyedt volna, olyan félelmesen csendes és unalmas lett benne. Mint nehézkes, öreg tömött liba libegett nagypapa a szobákon át és mindent rendbe rakott, nagypapa pedig hátával a kemence meleg cserepeinek támaszkodott és mondta:

- Nos, én nem bánom... Majd meglátjuk, mi lesz ebből?

Az új esztendő kezdetén anyám engem és Szasát, Michail bácsi fiát, elvitt az iskolába. Szasa apja újra megházasodott, a mostohaanya az első naptól kezdve nem szenvedhette a fiút és nagypapa azt kívánta, hogy Szasa jöjjön hozzánk. Négy héten át jártunk iskolába és mindaból, amire ott megtanítottak, csak azt jegyeztem meg, hogy arra a kérdésre: »Hogy hívnak?«, nem szabad egyszerűen azt felelni: »Pjeskownak«, hanem azt, hogy: »Pjeskow a nevem«. A tanítónak sem volt szabad azt mondanom: »Hallod-e, kedvesem, ne ordíts, én úgy sem félek tőled!«

Az iskola kezdettől fogva nem tetszett nekem, Szasa bátyám viszont nagyon meg volt elégedve vele és rövidesen néhány jó pajtásra akadt. Egyszer azonban elszundikált a tanítás alatt s egyszerre felkiáltott:

- Nem teszem többé!

Amikor felébresztették, engedelmet kért, hogy kimehessen az osztályból, amiért könyörtelenül kinevették. Mikor másnap a szoroson át az iskolába menve, a szénapiacra értünk, hirtelen megállt és azt mondta:

- Eredj csak magad iskolába, én nem megyek. Inkább sétálok egyet!

Leguggolt, könyveit elővigyázatosan betemette a hóba és elment. Tiszta januári nap volt, ezüstös napfény csillogott mindenütt és én irigyeltem unokabátyámat, de erőt vettem magamon és elmentem az iskolába - nem akartam anyámnak bánatot okozni. A könyvek, amiket Szasa eltemetett a hóba, természetesen elvesztek; ez elegendő ok volt arra, hogy másnap se menjem iskolába. Harmadnap megtudta nagypapa, hogy kerüli az iskolát.

Mindkettőnk felett törvényt ültek - nagypapa és anyám az asztalnál ültek a konyhában és kihallgattak bennünket. Emlékezem még azokra a nevetséges válaszokra, amiket Szasa adott:

- Miért nem mentél iskolába? - kérdezte nagyapa.

Szása szemei közé nézett szelíd tekintetével és minden sietség nélkül felelt:

- Elfelejtettem, hol az iskola.

- Úgy, elfelejtetted, hol van.

- Igen. Kerestem, egyre kerestem...

- Lexej után kellett volna menned, ő mégis odatalált.

- Őt is elvesztettem.

- Kit? Lexejt?

- Igen.

- Hogyan lehetséges az?

Szása gondolkozott egy darabig és aztán sóhajtva mondotta:

- Olyan hóvihár támadt, hogy látni sem lehetett.

Mindannyian nevettek; napok óta szélcsendes, tiszta idő volt. Szása is félénken mosolyogni próbált, nagyapa azonban gúnyosan kérdezte:

- Miért nem fogtad a kezénél vagy az övénél?

- Hiszen én fogtam őt, - felelte Szása - de a szél elszakított tőle.

Valami reménytelen, haszontalan volt a szavaiban. Szinte kínos volt felesleges, ügyetlen hazugságait végighallgatni és engem nagyon meglepett makacssága. Mind a ketten verést kaptunk és nagyapa felfogadott egy öreg rokkant tűzoltót, aki naponként elkísért bennünket az iskolába és vigyázott arra, hogy Szása ne térhessen le a tudományhoz vezető útról mellék-ösvényekre. De ez sem használt. Amikor másnap iskolába menet a szoroshoz értünk, Szása hirtelen lehajolt, gyorsan lehúzta nemezcsizmáit és az egyiket jobbra, a másikat balra beledobta a hóba és harisnyában elszaladt a téren keresztül. Az öreg nagyon megijedt, nyögdecselve keresgélte össze a csizmákat és engem hazavezetett.

Nagyszülőim és anyám egész nap a városban kocsiztak, hogy elfogják a szökevényt. Csak estefelé akadtak rá Szására a kolostor közelében, a Csirkowék korcsmájában, ahol táncolt a vendégek előtt. Hazavitték és dacos hallgatása annyira megdöbbenetete őket, hogy verést se kapott. A kemence lócáján mellettem feküdt, felfelé nyújtogatta a lábait, talpával a mennyezeten topogott és halkán mondta:

- Mostohaanyám nem szeret, apám nem szeret, nagyapám nem szeret, mit keressek náluk? Megkérdezem nagyanyát, hol vannak rablók, azokhoz megyek, ott látnátok egyszer! Akarsz velem együtt megszökni?

Nem szökhettem meg vele, mert akkoriban épen egy más tervet eszeltem ki: Tiszt akartam lenni, nagy, szőke körszakállal és hogy tiszt lehessen belőlem, feltétlenül sokat kellett tanulnom. Amikor unokafivéremnek ezt a tervemet kifejtettem, helyeslőleg vélte:

- Ez is jó. Ha te tiszt leszel és én rablóvezér, akkor te üldözni fogsz engem és egyikünk megöli vagy elfogja a másikat. Én kímélni fogom az életedet, ha elfoglak.

- Én nem ölök meg téged.

Ennél az elhatározásnál meg is maradtunk. Nagyanya bejött a konyhába, felmászott a kemencére és felnézett hozzánk.

- Nos, egereszkéim? - mondotta. - Oh, ti szegény, elhagyott árvák!

Szidni kezdte Szasa mostohaanyját, a kövér Nadjesda nénit, egy korcsmáros leányát és aztán általában kikelt a mostohaanyák és mostohaapák ellen. Aztán elmesélt egy történetet Jónásnak, a fehér remetének életéből, amely arról az istenítéletről szólt, amely közte és mostohaanyja között volt. A mostohaanyja megölte apját, aki halász volt Uglusban, a Fehér-tavak mellett.

»Hallgatva és fedetlen fővel állnak,
A kristálydómra néznek és vigyáznak,
Igy várnak a puszta éj vakában,
De hasztalan. Nem hull le tőr az égből.
Már ég a tón a hajnal és tüzeben
A bűnös asszony gúnyosan nevet
S most hirtelen mint könnyű fecske száll
Az éles penge mindeneken keresztül
S átfúrja lenn a gyilkos nő szívét.
Most térdre hull a nép az Úr előtt
S imádja őt: »Dicsőség neked, isten,
Hogy újra győzhetett a bátor igazság!«
Jónást pedig, ki árva lett e percben,
Az ősz halász elvitte messzire,
Ahol Kitusnak bűvös vára mellett
Egy klastrom áll a Kersener folyónál.«

Másnap vörös foltok borították egész testemet, mikor felébredtem; himlőt kaptam. A hátsó padlásra vittek és hosszú ideig feküdtem ott vakon, kezeimen és lábaimon széles kötésekkel összekötözve, vad hallucinációk között, amelyek közül egyikbe majdnem belehaltam. Nagyanyán kívül senki sem jött hozzám, ő úgy ápolt, babusgatott, mint egy kis gyereket és hosszadalmas, új történeteket mesélt. Egyszer este nem jött a szokott órában, ami élenken nyugtalanított. Már gyógyulóban voltam, a kötések már levették rólam, csak a kezeimen hordtam még keztyűket, hogy az arcomat ne kaparjam össze. Ekkor egyszerre megpillantom nagyanyát: az ajtó mögött feküdt a padló poros deszkáin, arccal lefelé, karjai kinyújtva és nyakán mély vágás tátongott, mint akkor Péter bácsin - és a poros félhomályból egy nagy macska kúszott hozzá sóvárogva csillogó szemekkel.

Kiugrottam az ágyból, a térdemmel és vállammal kitörtem az ablaktáblákat a rámákkal együtt és lezuhantam az udvarba egy hórakás közepébe. Anyámnál ezen az este épen vendégek voltak, senki sem vette észre leesésemet és én meglehetősen sokáig a hó alatt feküdtem. Nem törött el egy tagom sem, csak az egyik vállam ficamodott ki és ezenkívül a kitört ablakon is erősen megsebeztem magam. De a hóban való fekvéstől szinte megbénultak lábaim és három hónapig ágyban feküdtem és mozdulni sem tudtam. Ott feküdtem és figyeltem, hogy a házban egyre mozgalmasabb lett az élet, ide-oda szaladgáltak az emberek és az ajtókat csapkodták.

Hóviharok száguldottak végig csapkodó örvényléssel a tetőn, a szél füttyülve söpört végig a padlásra, megrázta az ajtókat, sötétben és egyhangúan muzsikált a kéményben, a kályhafedők remegtek és recsegték, nappal a hollók káromgása hallatszott és csendes éjszakákon a farkasok panaszos üvöltése hallatszott a mezőkről - ilyen zene mellett nőtt és erősödött az ifjú szíve.

Félénken és halkán, de minden múltó nappal barátságosabban nézett be a tavasz a márciusi nap sugárzó szemével az ablakon, a macskák nyávogni kezdtek a háztetőkön, a rügyezés mámora szinte áthatott a falon és csengve hulltak le a jégcsapok az ereszről, csosszanva esett le az olvadó hó a tetőről és a harangszó erősebben, mélyebben csengett, mint télen.

Nagyanya jött fel hozzám. Egyre gyakrabban, egyre erősebb pálinkaszagot éreztem, ha kinyitotta a száját és végül már nagy, fehér teáskannát hozott fel magával, eldugta ágyamban és sokatmondó szemhunyorintással így szólt:

- Ne szólj róla nagyapának egy szót sem, galambocskám!

- Miért iszol?

- Pszt! Tartsd a szádát! Majd ha nagyobb leszel, megtudod.

A teáskanna száját ajkához emelte, nagyot húzott belőle, ujjasával megtörölte ajkait és édeskés mosollyal kérdezte:

- No, mondd csak úrficskám, miről meséltem tegnap?

- Apámról.

- Igaz. És hol tartottunk?

Eszébe juttattam, hol tartottunk és nemsokára símán és harmonikusan ömlött beszéde folyama.

A maga jószántából kezdett apámról mesélni. Kijózanodva, fáradtan, szomorú hangulatban jött fel egyszer hozzám és így szólt:

- Ma az apádról álmodtam, mogyorófacsaléval kezében ment a mezőn és fütyült; egy tarka kutya ment utána és a nyelvét lógatta. Egyre gyakrabban álmodom most Maxim Szawwatjeicsről, úgy látszik, a lelke nem tért még pihenőre.

Néhány estén keresztül dédapámról mondott el történeteket. Egy katonafia volt, aki közlegényből lett tiszt és aztán Szibériába száműzték, mert mértéktelenül szigorú volt alantasaival szemben. Apám ott született valahol Szibériában. Nem volt jó dolga otthon, már gyermekkorában többször megszökött az apai szigorúság elől; egyszer nagyapa kopókkal vadászott rá, mint a nyúlra és máskor olyan könnyörtelenül verte, mikor elfogta, hogy a szomszédok szabadították ki kezeiből és elrejtették a dühöngő elől.

- Hát mindig verik a kisgyerekeket? - kérdeztem és nagyanya azt felelte:

- Igen, mindig.

Apám anyja korán meghalt és kilencéves korában meghalt apja is és apám egyik keresztapjához került, aki asztalos volt Permben és belőle is asztalost akart nevelni és be is iratta a céhbe. Apám azonban megszökött tőle és mint vakvezető járt a vásárokra és tizenhat éves korában Nishnijbe került, ahol egy nagy asztalosműhelyben, amely a »Koltsino« gőzhajózási társaság számára dolgozott, kapott alkalmazást. Húszesztendős korában már ügyes műasztalosnak, kárpitosnak és díszítőnek tartották. A műhely, amelyben dolgozott, nagyapa háza mellett volt.

- A kerítés nem volt magas egy jól megtermett fickó számára - mesélte nagyanya mosolyogva.

- Warjával épen málnát szedtünk a kertben, amikor apád, hopsz! átugrik a kerítésen; én borzasztóan megijedtem: fehér ingben, bársonynadrágban jött felénk az almafák között, hatalmas termetű volt, mezítláb és hajadonfővel jött, hosszú haját egy szíj övezte. Mint kérő jött hozzánk! Már régebben is láttam őt, amikor elment ablakunk alatt, mindig azt gondoltam magamban: Milyen szép szál legény! Mikor közelebb jött, megkérdeztem: Mondd csak, kedvesem, miért nem jössz az ajtón a házukba, ahogy illik? És ekkor térdre rogyott és így szólt: Akulina Iwanowna, itt térdelék előtted szenvedő lelkemmel és itt van Warja, a te lányod, segíts nekünk, az isten szerelmére, mi meg akarunk házasodni! Egészen megmerevedtem és a nyelvem mintha megbénult volna. Anyád felé nézek és látom, hogy az almafa mögött áll a haszontalan, elbujt és piros lett, mint a málna és jeleket int felé és a szemei tele vannak könnyekkel. Oh ti, istentelen népség,- mondtam neki - ezt aztán jól kifőztétek!

Eszednél vagy-e Warwara és te fiatalember jól meggondoltad-e, hogy nem kapaszkodsz-e nagyon is magasra. Nagyapánk akkor ugyanis gazdag ember volt még, a fiainak még nem fizette ki az örökséget, négy háza volt és sok pénze, és röviddel azelőtt zsinóros kalapot és uniformist kapott díszjelvény gyanánt, mert kilenc esztendőn keresztül előljáró volt a céhben; bizony, nagyon büszke volt akkor nagyapánk! Ahogy így beszélek hozzájuk, magam is reszketek a félelemtől és mély részvétet érzek irántuk, mert olyan sötéten és boldogtalanul néznek maguk elé. És akkor így szólt apád: Jól tudom, hogy Waszilij Wasziliewics jószántából nem adja hozzád leányát, ép ezért akarom megszöktetni és te segíteni fogsz nekünk. Ezt kérem én tőled. Meg akartam ütni, de nem is tért ki előlem: Üss, üss akár kövel, de segíts rajtunk. Én nem tágítok. Ekkor Warwara is melléje állott, vállaira tette kezét és így szólt: Mi már régen házasságot kötöttünk, már május óta, még csak meg kell esküdünk. Azt hittem, hogy a guta üt belém - jószágos úristen!

Nagyanyám nevetett, hogy egész testében rengett, aztán egy szippantás burnótot vett, letörölte könnyeit és egy sóhajtás után folytatta:

- Te még nem érted, mit jelent az, házsnak lenni esküvő nélkül; nagy nyomorúság egy leányra, ha gyereke születik, mielőtt megesküdött volna. Jegyezd meg ezt magadnak és ha felnőtt, eszedbe ne jusson ilyen nyomorúságba dönteni egy leányzót; nagy bűnt követnél el, a leány is szerencsétlen és a gyerek törvénytelen. Jól vigyázz magadra, légy részvétellel az asszonyok iránt, szeresd őket igaz szívvvel, de ne csinálj velük buta tréfákat. Én jót akarok neked, fiam.

Egy ideig elmélázott, közben ide-oda himbálózott a széken és könnyedén megborzongva folytatta:

- Bizony, mi legyen most, Maximot képen törültem, Warwarának megcibáltam a haját, apád azonban nagyon okosan mondotta: »Veréssel nem segísz a bajon.« És anyád is így vélekedett: »Előbb mondja meg, mit csináljunk, a veréssel később is ráér!« Megkérdeztem apádtól: Van pénzed? És ő azt felelte: Volt valamelyes, de Warjának gyűrűt vettem rajta. Ejnye, - mondtam - biztos csak olyan háromrubeles banknótád volt? Nem, - mondta volt vagy száz rubelem. Abban az időben azonban ritka jószág volt a pénz és a portékák olcsók voltak; végignézttem rajtuk és magam azt mondtam: Na, ilyen gyerekek, ilyen buta gyerekek! Anyád azt mondja: A gyűrűt eldugtam a padló alá, hogy meg ne lássátok. Talán el lehetne adni? Igazi gyerekek! De végül is nem maradt más hátra, ki kellett segíteni őket a bajból. És így meg-egyeztünk abban, hogy nyolc napon belül megesküsznek - a pópával majd magam intézem el a dolgot. Sírn tudtam volna, szívem remegett, féltem nagyapától és Warja is egyre remegett. Végül is rendbe hoztunk mindent.

Apádnak azonban volt egy haragosa - egy mesterember, egy rossz ember, aki már rég rájött mindenre és titokban megfigyelt bennünket. Egyetlen leánykámat menyasszonyi díszbe öltöztettem, amennyire jól-rosszul lehetett és kivezettem a kapun, a sarok mögött pedig már ott állt a kocsi a trojkával és Maxim ült benne. Anyád melléje ült, füttyentett egyet - elhajtattak! Én hazamentem és sírtam. Ekkor egyszerre szembe jön velem az az ember és így szólt hozzád a gazfickó: »Jó fiú vagyok, Akulina Iwanowna és nem akarok útjába állani a sorsnak, de adj ötven rubelt!« De nekem nem volt pénzem, nem is szerettem, nem is takarítottam pénzt és butaságomban meg is mondtam neki: nincs pénzem és nem adok egy fityinget sem! Na - mondta - akkor ígérj legalább valamicskét! Hogy ígérhetnék, - feleltem - honnan vegyem később a pénzt? Na, - mondta - az urad gazdag ember, olyan nehéz dolog, elloponi tőle ezt a kicsiséget? Beszélgetnem kellett volna vele, hogy feltartóztassam, de én buta asszony, szem-beköptem és odébb mentem! Ő azonban nem volt rest, előresiet, előbb ért az udvarra, mint én és lármát csapott.

Lehúnyta szemeit és kis idő múlva mosolyogva folytatta:

- Még most is borsószik a hátam, ha erre a vakmerő históriára gondolok. Nagyapa üvöltött, mint egy vadállat; hiszen nem kis dolog forgott kockán! Mikor úgy néha végignézett Warwaráján, kérkedve mondotta: Csak nemes emberhez, előkelő úrhoz adom feleségül! Na, most aztán itt volt a nemes ember, az előkelő úr - a boldogságos Szűz Mária mégis csak jobban tudja, hogy kiket adjon egymáshoz, mint a magunkfajta ember. Nagy eszeveszetten szaladgál fel és alá az udvarán, mintha meggyulladt volna és Michailót és Jakowot hívja és Klimát, a kocsist és azt a szeplős fickót, aki a hírt hozta neki - mindegyiket összehívta; látom, hogy a lassót is magával viszi, a szíjat végén a súllyal és Michail még a pusokáját is vállára vetette. A lovaink gyorsak voltak és tüzesek, a kocsink könnyű, mint a toll - jaj istenem, gondoltam magamban, még beérik a szegény gyerekeket! De Warwara őrangyala jó gondolatot juttatott eszembe: Vettem egy kést és elvágtam az istrángot a tengely közelében: talán elszakadnak útközben, gondoltam magamban. És így is történt: a tengely kicsúszott és nagyapa Michailóval és a kocsissal együtt majd meghalt. Ez hosszú ideig feltartóztatta őket és amikor a templom elé értek - Maxim és Warja már az előcsarnokban álltak - mint megesküdött pár, istennek hála.

A mieink mindjárt rárohantak Maximra, ez azonban markos legény volt és szokatlanul erős. Michailo leröpült a lépcsőn, hogy a kezeit kifecamította, Klima is megkapta a magáét és Jakow, nagyapa és a szeplős úgy megijedtek, hogy nem mertek vele kikötni.

Maxim azonban haragjában sem vesztette el eszét és így szólt nagyapához: Ugyan, tedd le ólomgolyódat, ne forgasd olyan vadul felém, mert én békés ember vagyok s amit elvettem tőled, azt isten adta s azt nem veheti el tőlem senki. Egyebet pedig nem is kérek tőled. Kitértek az útból, nagyapa pedig visszaült a kocsiba és így kiáltott: Éljen boldogul, Warwara, nem vagy többé az én leányom, nem is akarlak többé látni. És ha éhen döglesz, akkor sem ösmerlek! Mikor hazaért, szidni és ütni kezdett engem, én azonban hallgattam és csak néha nyögtem. Majd csak elmúlik ez, - gondoltam magamban - amit azonban az isten előtt megkötöttek, az megmarad! Később aztán így szólt: »Jegyezd meg magadnak, Akulina, neked nincs többé leányod, soha és sehol! Erről is megvolt a magam véleménye: csak jártasd a szádat, vén vörösfejű, - gondoltam magamban - a harag olyan, mint a jég, elolvad, ha nagyon meleg van.

Sóváran, a legnagyobb figyelemmel hallgatom nagyanyát. Elbeszélésének egyes részletei csodálkozásomat keltik fel. Nagyapa egészen másként adta elő anyám esküvőjét: Ő ugyan ellenezte a házasságot és anyám az esküvő után nem léphette át küszöbét, de az esküvő az ő parancsára és nem titokban történt és ő is jelen volt a templomban. Nem akartam megkérdezni nagyanyát, hogy melyik előadás felel meg az igazságnak, mert a történet sokkal csinosabb és nekem jobban tetszik úgy, ahogy nagyanya mesélte el. Mesélés közben ide-oda hintázza magát, mintha csónakban ülne. Ha szomorú, vagy szörnyű dolgról mesél, akkor erősebben hintálja magát és kinyújtja karjait, mintha a levegőben meg akarna fogni valamit. Gyakran lehúnyja szeméit: sűrű szemöldökei reszketnek ilyenkor, míg ráncos arcán jószágos mosoly suhan végig. Ez a vak, mindennel megbékélő jószág néha szívembe markol, máskor viszont szeretnék egy kemény szót, egy hangos kiáltást hallani tőle.

- Eleinte, vagy két hétig azt sem tudtam, hol bujkálnak Maxim és Warja, de aztán Warja egy legényt küldött hozzám, aki hírt hozott róluk. Szombat estig vártam, akkor azt mondtam, hogy misére megyek, de mise helyett hozzájuk mentem. Messze laktak a Szujetinszkij Szjerden egy kis házban, az udvarban munkások nyüzsögtek, mindenütt szemét és piszok és pokoli lárma, - de mindez nem zavarta őket, úgy éltek, mint a macskák, doromboltak, játszadoztak és feletébb vidámak voltak. Mindenfélét vettem nekik: teát, cukrot, különféle fűszereket, befőtteket, lisztet, szárított gombát és egy kis pénzt is, amit nagyapától csentem el - mások számára lopni is szabad. Apád azonban megsértődött és nem akart semmit elfogadni: - Koldusok vagyunk

talán? - mondta. Warwara is megszólalt: - Ah, mama, mirevaló mindez? De most már alaposan megmostam a fejét: - Buta liba, - mondtam - hát nem én vagyok a te szülőanyád, legközelebbi rokonod? Hogy bánthatsz meg ennyire? Nem tudod, hogy Szűz Mária sír az égben, ha a földön egy gyerek megbántja az anyját? - Ekkor Maxim karjára kapott engem, fel-alá járt velem, körüláncolta a szobát, mert erős volt, mint a medve. Warja pedig úgy parádézott, mint egy páva, kérkedett az urával, mint egy új babával és háztartásbeli dolgokról beszélt, mint az igazi gazdaasszonyok - olyan mulatságos volt mindez! És közben a teához olyan süteményt adott, amelybe a farkas foga is beletörött volna és a tészta, amit élénk tett, szétesett, mint a kéneg.

Igy ment ez sokáig, már neked is világra kellett volna jönnöd, nagyapa pedig hallgat, egyre hallgat az önféjű. Mindig csak titokban mentem hozzájuk, ő persze tudta ezt, de úgy tett, mintha nem vette volna észre. Mindenkinek megtiltotta, hogy Warjáról beszéljen és mindenki hallgatott, én sem szóltam róla egy szót sem, magamban azonban azt mondtam, hogy az apai szív nem maradhat örökké néma. És végre ütött a döntő óra: éjszaka volt, a hóvihar dühöngött, hogy a medvék is bemásztak az ablakon, ahogy mondani szokták, a kémények üvöltöttek, mintha minden ördög elszabadult volna láncairól. Nagyapa és én már ágyban voltunk és nem tudtunk aludni: - Ilyen éjszakákon rossz dolguk van a szegényeknek és még rosszabb azoknak, akiknek a szíve nem nyugodt - mondta. Nagyapa akkor hirtelen azt kérdezte: - Hogy élnek tulajdonképpen? - Hát hogy éljenek? - feleltem - egész jól élnek! - Tudod-e, kikre gondolsz? - kérdezte. És én azt feleltem: - Leányodra, Warwarára és vödre, Maximra! - Hogy találtad ki? - kérdezte tovább. Oh, mondtam én, igazán abba hagyhatnád ezt a buta játékot, papa, amiben senkinek sincs öröme! - Ekkor felsóhajtott és így szólt: - Oh, ti ördögök, buta, szürke ördögök! - És azután apád után kérdezősködött és így szólt: - Úgy-e, tökfilkó, igazi naplopó? - Naplopó az, feleltem, aki nem akar dolgozni és más nyakán élősködik. Gondolj a fiaidra, Jakowra és Michailóra, őket inkább nevezhetnéd naplopóknak. Ki dolgozik a te házában, ki keresi a kenyeret? Egyedül te! Miben segítenek neked, mi?

Ekkor szidni kezdett engem, bolondnak, alávalónak, kerítőnőnek nevezett el, nem is tudom már, még mi mindennek. Nem feleltem egy szót sem. - Hogy bolondíttathattad el magad olyan embertől, - mondotta - akiről senki sem tudja, kicsoda és honnan származik? Még mindig hallgattam és amikor belefáradt a sok beszédbe, egyszerűen azt mondtam neki: - Menj el hozzájuk egyszer, nézd meg magad, hogyan élnek! - Ez túlságosan nagy megtiszteltetés lenne számukra, - mondta - jöjjenek ők ide! - Mikor ezt mondta, sírtam örömben, ő pedig hajamat simogatta és így szólt: Na ne nyafogj, vén bolond, hát nekem nincs szívem? - Régebben ugyanis sokkal jobbszívű volt, csak amióta azt képzelem magáról, hogy ő a legokosabb ember a világon, lett gonosz és ostoba.

Na, így aztán eljöttek hozzánk, anyád apáddal együtt egy szent nap, kiengesztelés vasárnapján - mind a ketten nagyok voltak, símák és tiszták. Amikor Maxim nagyapához lépett, nagyapa csak a válláig ért neki és ő így szólt az öreghez: - Csak azt ne hidd az isten szerelmére Waszili Wazziliewics, hogy a hozományért jöttem - nem, csak azért jöttem, hogy feleségem apja előtt tiszteletemet akarom kifejezni. - Ez nagyon tetszett nagyapának és mosolyogva mondotta: - Oh, te hosszú Góliát, te rabló! No, most már minden rendben van - költözzetek át a mi házukba. Maxim a homlokát ráncolta és így szólt: - Ebben Warjának kell határoznia, nekem mindegy! És most aztán vitázni kezdtek, egyik sem akart engedni. Én apád felé hunyorítottam, meglöktem az asztal alatt, de ő kitartott a véleménye mellett. Apádnak szép szemei voltak: vidámak és tiszták és sötét szemöldökei voltak és ha összevonta szemöldökeit, eltűntek szemei, és arca szoborszerűen dacos lett és ilyenkor csak rám hallgatott. Majdnem jobban szerettem, mint tulajdon gyermekeimet és ő tudta ezt és szintén szeretett engem. Néha szorosán odasímult hozzám, megölelt vagy karjaira vett és körülhordott a szobában és így szólt: - Igazi anyám vagy, mint a földanya és jobban szeretlek, mint Warwarát! - És anyád, aki

akkor még vidám, szemtelen tacszó volt, rárohant és így kiáltott: - Hogy mondhatod ilyent, te haszontalan, permi csirkefogó? - És így nevetgélünk és tréfálkozunk hármasban - oh, szép idő volt ez, galambocskám! Táncolni is úgy tudott, mint senki más, csodaszép nótákat tudott, a vak koldustól tanulta őket, azok a legjobb énekesek a világon.

A melléképületbe költöztek a kertben és ott jöttél te világra. Mikor egyszer apád hazajött ebédre, a te sírásodat hallotta köszöntés gyanánt. Egészen oda volt az örömtől és anyádat majd halálra gyötörte kedveskedéseivel, mintha bizony olyan nagy dolog lenne egy gyereket világra hozni. Engem vállára emelt és úgy vitt az udvaron keresztül nagyapához, akinek jelentette, hogy unokája született. Nagyapa nevetett és így szólt: - Ördöngös fickó vagy, Maxim!

Két nagybácsid nem szívelhették apádat. Nem ivott pálinkát, szókimondó természetű volt s néhányszor úgy odamondogatott nekik, hogy megemlegették. Michailo bácsi kifőzte a tervet, hogy végeznek apáddal. Tél elején valahonnan vendégségből jöttek Maxim, a két nagybácsid és egy negyedik, egy sekrestyés, aki később elveszítette állását, mert agyonvert egy fiákerkocsist. A kocsisutcán jöttek végig, ahol a sekrestyés elvált tőlük és a két testvér a Djukowi patakra csábították Maximot, hogy ott csuszkáljanak. Ott csuszkáltak, mint a kisgyerekek, egy lyukhoz csalták az apádat, amit a jégbe vájtak és belelőkték. Ezt már elmeséltem neked egyszer.

- Miért olyan gonoszak a bácsik? - kérdeztem.

- Nem is olyan gonoszak - felelte nagyanya nyugodtan és egy szippantás burnótot vett. - Egyszerűen ostobák! Miska a butaság mellett legalább ravasz egy kicsit, Jakow azonban egyszerűen félbolond. Nos, ők tehát beletaszították Maximot a vízbe, de ő újra felmerült és belekapaszkodott kezeivel a lyuk szélébe. Akkor a kezeit ütötték és véresre tiporták csizmájuk sarkával ujjait, de ők részegek voltak, míg ő szerencsére józan volt és isten segedelmével a rés közepén felszínen tudta magát tartani és lélekzetet tudott venni. Mikor már nem tudták elérni, jégdarabokat dobtak feléje, míg ezt is megúnták és abban a reményben, hogy most már magától is elmerül, útjukra mentek, ő pedig kimászott és teljes erejéből a rendőrségre futott - hiszen tudod, ott a piacon van az őrszoba. A rendőrtiszt ismerte őt és családunkat és megkérdezte Maximot, hogy ki látta el ennyire.

Nagyanya keresztet vetett és hálás meghatottsággal mondotta:

- Oh uram-istenem, adj a derék Maxim Szawwatjeicsnek örök nyugodalmat, mert valóban rászolgált. Egyetlen szóval sem árulta el a rendőrségen, hogy mi történt, hanem azt mondta, hogy részegségében támolygott a jégre és esett a lyukba. A rendőrtiszt persze azt mondta: - Ez nem igaz, hisz te sohasem iszol! - De aztán alaposan megdörzsölték spiritusszal, száraz ruhát adtak neki, bundát húztak rá és hárman - a tiszt és két közember - kocsihoz hozták haza. Jaska és Miska még nem voltak otthon, korcsmárról korcsmára jártak és tökrészegre itták magukat. Hát látjuk ám mi ketten, - anyád és én - hogyan hozzák Maximot és megrémültünk, mert egészen kékre fagyott, széttaposott ujjából csorgott a vér és a fülére hó tapadt, amely nem akart leolvadni és halántékán megöszült a haja!

Warwara felsikoltott, hogy csak úgy visszhangzott: - Mi van veled, Maxim? - A rendőrtiszt mindjárt szaglászni kezd és kérdezősködik és kutat, az én szívem azonban megsejtette: itt valami rémes dolog történt. Mikor a rendőrtiszt éppen Warwarával beszélgetett, egész halkán megkérdeztem Maximtól, hogy mi történt. És ő suttogva felelt: - Menjen gyorsan Jakow és Michailo elé és mondja meg nekik, hogy mit valljanak: mondják azt, hogy a Bérkocsis-utcában elváltunk és ők a Mária-templom felé mentek, én pedig bekanyarodtam a Fonó-utcába. Ne zavarjon össze valamit, különben a rendőrség szép históriába kever bennünket! - Én nagyapához szaladtam: - Menj, tartsd fel a rendőrtisztet,- mondtam neki - én majd megvárom a fiúkat a kapuban - és elmeséltem neki mi történt. Ő felöltözködött és reszketett közben és azt mormogta: - Hiszen megmondtam, előre láttam ezt - valójában pedig semmit sem látott előre.

Na, én persze meleg fogadtatásban részesítettem fiamuraimat: jobbról-balról adtam nekik, hogy Miska ijedtében menten kijózanodott, de a kedves Jaska annyit öntött fel a garatra, hogy egyre azt dörögte:

- Én nem tudok semmiről, Michailo csinált mindent, ő az idősebb.

A rendőrtisztet megnyugtattuk, amennyire lehetett; jó ember volt és amikor elment, csak annyit mondott:

- Ha egyszer történik valami maguknál, akkor tudom majd mihez tartsam magam!

Nagyapa pedig odament Maximhoz és így szólt hozzá:

- Köszönöm, kedvesem, más a te helyedben nem így cselekedett volna. És neked is köszönöm, leányom, - mondta Warwarának - hogy ilyen derék embert hoztál a házukba!

És mikor hármásban maradtunk, Maxim Szawwatjeics könnyekben tört ki és igaz szívből kiáltotta:

- Oh, miért gyűlölnék engem ennyire? Mit vétettem nekik, mama?

Én vele sírtam, mit is tehettem volna, hiszen mégis csak a gyerekeim voltak, ha rossz útra is tértek. És anyád ott ült, kócosan, mintha verekedett volna valakivel és folytonosan bömböl:

- Menjünk el innen, Maxim. A testvéreim gyűlölnék bennünket, én félek tőlük!

Igyekeztem megnyugtani, de ő nem is hallgatott rám és mikor nagyapa beküldte a két gonosztevőt, hogy kérjenek bocsánatot Maximtól, ráugrott Miskára és arcába vágott:

- Nesze, itt a bocsánat!

Apád azonban így szólt hozzájuk:

- Ti aztán gyönyörű dolgot eszeltetek ki! Majdnem nyomorékká vertetek, milyen munkás lett volna belőlem, ha semmit sem tudnék megmarkolni?

Na, végül félig-meddig kibékültek, de ez nem volt az igazi békesség.

Hét hétig betegen feküdt apád és egyre csak azt hajtogatta:

- Oh, mama, költözzék velünk együtt egy más városba, itt nem jól érzem magam.

Nemsokára aztán Asztrachánba kellett mennie, ott nyárra a cárt várták és apádat bízták meg, hogy készítse el a diadalkaput. Az első gőzössel elutaztak Maxim és Warja és téged is magukkal vittek. Nehezemre esett a búcsúzás tőlük, mintha a lelkektől váltak volna el és apád is nagyon szomorú volt és rá akart beszélni, hogy én is menjek velük Asztrachánba. Warwara pedig örült, hogy elkerülhet innen és nem is igen titkolta örömét a szégyentelen... És aztán elutaztak. Ennyi az egész.

Egy korty pálinkát ivott a teáskannából, egyet szippantott a burnótból, miközben az ablakon keresztül elgondolkozva nézte az ólomszürke eget:

- Bizony, mi nagyon jóban voltunk egymással, én és apád, ha a vérünk nem is, de a lelkünk rokon volt egymással.

Míg ő mesélt, nagyapa többször bejött a szobába: görény arcát előretolva, szaglászott a levegőbe és gyanakodva vette szemügyre nagyanyát. Egy darabig hallgatta, mit mesél és halkán dörögte maga elé:

- Mindig csal, mindig csal...

Aztán hirtelen megkérdezte tőlem:

- Nem ivott pálinkát, Lexfej?

- Nem - feleltem.

- Hazudsz, látom a szemekben.

Úgy látszik, nem volt egészen biztos a dolgában és kiment az ajtón. Nagyanya hunyorgatott mögötte és hamiskásan mondotta:

- Eridj csak, ne riaszd meg a lovakat.

Egyszerre megállott nagyapa a szoba közepén, felnézett a mennyezetre és halkán mondotta:

- Te, mama...

- No, mi az?

- Észrevetted, mi történik?

- Persze, hogy észrevettem.

- Mit gondolsz a dolgról?

- A sors rendelése, papa. Te mindig azt akartad, hogy nemes ember legyen a vőd.

- Na, igen.

- Na hát most itt van.

- Az már az ő dolguk.

Nagyapa kiment. Úgy éreztem, hogy valami rossz dolog lóg a levegőben és megkérdeztem nagyanyát:

- Miről beszéltek?

- Mindent akarsz tudni! - felelte nyersen, miközben melegre dörzsölte lábaimat. - Hogy ha már most megtudsz mindent, későbbre nem marad semmi.

Nevetett és kis idő múlva fejcsóválva mondotta:

- Oh, nagyapácska, nagyapácska, te csak egy kis porszem vagy az úristen előtt! Elárulok neked valamit, de ne mondd meg senkinek: nagyapa egészen tönkrement, ezreket kölcsönzött egy előkelő úrnak és az most csődbe jutott.

Egy ideig hallgatva ült és nagy arca egészen összeráncolódott és sötét, szomorú kifejezés ült ki rá.

- Miről gondolkodol? - kérdeztem.

- Arról, hogy mit meséljek neked - felelte töprengéséből felriadva. - Talán az okos Jewstengij történetét mondom el, jó lesz? No hát akkor hallgass ide:

»Hajdanában egy egyházi, Jewstengij volt a neve,
Azt hitte, a földön senki nem versenyezhet vele,
Azt mondta: A pápa senki, a bojár még kevesebb.
Akármilyen tisztelt becsült öreg ember lehetett.
Oly gögös volt, mint a páva, vakmerő is, mint a légy,
Bántatlanul semmi sem jött ökelmének közelébe.
Templom kicsiny, utca szűk volt, néki nem kellett a pap,
Bosszantotta, hogy nagyon is melegen süt le a nap,
Bosszantotta, hogy az alma se nem sárga, se nem kék
S bármit látott, így kiáltott -

itt nagyanya felfujta az arcát, kidüllesztette a szemeit, nevetséges buta képet vágott és orrhangon folytatta:

S fogadjunk, jobban csinálnám! Bármikor meg is teszem,
Ám ma épen nincs időm rá - máskor mindig szívesen!«

Ezen a helyen hallgatott egy darabig és aztán mosolyogva, halk hangon folytatta.

A történet végén mosolyogva mondta nagyanya:

»Történt, hogy egy éjszakán - ép álmatlanul dörmögött -
Besurrantak Jewsztengijhez titokban az ördögök
S szóltak hozzá: »Mit hallunk? Neked nem tetszik idelelni?
Hadd legyen hát szerencsénk! Jöjj le nyájas idegen!
Jöjj velünk és nézd meg ott lenn, nézd meg, ördögét neki,
Hogy a sátán úr kohója ételét hogy égeti?«
Az egyházi kész is volt rá, sapkát és köpenyt ragad,
Közrefogja és sietve száll a rút sötét csapat.
Lenn a földben izzó katlan lángja fénylik messzire,
Megragadják és bedobják: »Nos, Jewsztengij, tetszik-e?«
Ám barátunk lenn a tűzben, lángok közt is hencegett
S két kezét csípőre téve megvetően jegyezte meg:
»Füstös hely, rossz és ügyetlen, kormos, forró is nagyon,
Látszik, hogy nem én csináltam, mert más volna, mondhatom.«

- Nem engedett az önfejű Jewsztengij, kitartott a véleménye mellett - mint nagyapa. Nos, most aludj már, itt az ideje.

Anyám csak ritkán jött hozzám a padlásra; sohasem maradt hosszabb ideig és keveset és hadarva beszélt. Egyre gondosabban öltözködött és egyre csinosabb lett, de nagyanya és az ő viselkedéséből megsejdtettem, hogy valami készül a házban, amit előttem el akarnak titkolni. Belső nyugtalanság fogott el, nagyanya meséi egyre kevésbé érdekeltek és még az sem tudta napról-napra növekvő gyanakvásomat leküzdeni, amikor apámról beszélt.

- Miért vándorol apám lelke olyan nyughatatlanul? - kérdeztem egyszer.

- Honnan tudjam én azt? - mondta szemeit lehúnyva. - Azt csak a jó isten tudja az égben és nem mi, szegény emberek.

Mikor éjszakánként álmatlanul forgolódtam az ágyban és a kék ablakon keresztül az égen a csillagok lassú vonulásait figyeltem, mindenféle szomorú történeteket gondoltam ki. A főalak ezekben a mesékben édesapám volt, mindig ment, ment, mendegélt valahova bottal a kezében és egy lompos kutya szaladt utána.

*

Egyszer elaludtam estefelé és mikor felébredtem, újra az élet bizsergését éreztem lábaimban. Lelógattam lábaimat az ágyról - újra erőtlenségnek éreztem őket, de megvolt az a bizonyosságom, hogy épúgy használhatom őket, mint azelőtt. Olyan nagyszerű érzés volt ez, hogy örömben felkiáltottam. Lábaimat testem egész súlyával a földhöz szorítottam, közben elestem, de azért az ajtóhoz másztam s lekúsztam a lépcsőn és közben arra gondoltam, mennyire csodálkoznak majd, ha meglátnak. Nem tudom, hogy történt, de váratlanul anyám szobájában nagyanya ölében találtam magam. Különböző idegen emberek álltak előtte és egy sovány, zöld öregasszony valamennyiüket túlkiabálva, kemény hangon mondta:

- Igyék málnaszörpöt és a fejét melegen be kell bugyolálni!

Tényleg minden zöld volt rajta - a ruhája, kalapja, arca, meg a dudorodás is zöld volt szeme alatt és a dudorodáson levő szörpamat is olyan volt, mint a fű. Alsóajka lebiggyedt, felsőajka felfelé duzzadt és ajkai között két sor rossz fog látszott. Ujjatlan, fekete cérnafehér kezét szemei fölött tartotta és végigmustrált engem.

- Ki ez? - kérdeztem félénken szemlélve őt.

- Ez a te új nagyanyád - mondta nagyapa olyan hangon, amely kínosan érintett engem. Anyám mosolyogva tolt felém Jewgenij Maximowot.

- És ez a te új apád - mondta.

Még valamit mondott, de olyan gyorsan beszélt, hogy nem is értettem. Maximow hunyorgatva hajolt fölém és így szólt:

- Egy festékes dobozt ajándékozok neked.

A szobában nagyon világos volt, az elülső sarokban az asztalon két ezüst karos gyertyatartó állott, amelyekben öt-öt gyertya égett és a gyertyatartók között nagyapa kedvenc szentképe: »Ne sírj, oh Szűzanya!« állott. A szentkép ezüstruháján csillogtak a gyöngyök, mintha felolvadtak volna a gyertyafényben és a vörös drágakövek úgy ragyogtak arany foglalatukban, mint a parázs. Künn az utcán kerek arcok nyomakodtak a sötét ablaktábláknak, ellapulva, mint a tojásostészta és mintha minden ellibegett volna előlem, a zöld öregasszony pedig hideg kezeivel a fülem mögött babrált és így szólt:

- Feltétlenül, feltétlenül.

- Elájult - mondta nagyanya és kivitt a szobából.

Pedig én nem is ájultam el, csak egyszerűen lehúnytam a szemeimet és mikor nagyanya felvitt a lépcsőn, megkérdeztem tőle:

- Miért nem beszéltél soha erről?

- Hagyd csak, fiam, ne is beszélj róla - mondta halkán. És mikor lefektetett az ágyba, fejét a vánkosba dugta és egész testében remegve, zokogni kezdett. Válla ide-oda hullámozott és könnytől fátyolos hangonmondotta:

- Sírjál... szegény fiam... sírj velem.

Nem volt semmi kedvem a síráshoz. A padlásszobában sötét volt és hideg és én reszkettem a hidegtől az ágyon, amely recsegve mozdult meg. A zöld öregasszony tűnt fel szemeim előtt; úgy tettem, mintha aludnék és nagyanya kiment.

Egyhangúan mult el néhány sivár nap. Anyám az eljegyzés után elutazott valahova és nyomasztó csend uralkodott a házban. Egyszer reggel nagyapa feljött a szobámba egy vésővel és a gittet kezdte leszedni az ablakról. Nagyanya egy vízzel telt csöbröt és egy rongyot hozott.

- Na, mit szólsz hozzá, öreg? - kérdezte halkán nagyapa.

- Mihez?

- Örülsz?

- Hagyd csak, ne beszélj róla! - mondta, mint nekem a lépcsőn.

Egyszerű szavainak most egészen különös értelmük volt, valami szomorúság volt bennük, amiről mindenki tudott, de senki sem merte említeni.

Nagyapa óvatosan kiemelte a téli ablakot és levitte. Nagyanya kitartha az ablakot. A kertben madarak fütyörésztek, a verebek csicseregtek, az olvadó föld részegítő illata áradt a szobába, a kályha kékes cserepei egyszerre haloványabbnak látszottak és hideget érzett az ember, ha rájuk nézett. Leszálltam az ágyról és néhány lépést tettem a szobában.

- Ne járkálj mezítláb! - mondta nagyanya.

- A kertbe akarok menni.

- Még nem száradt fel, ne menj le.

Nem hallgattam rá. Mindenkire haragudtam és senkit sem akartam látni.

A kertben már előbujt a világoszöld fűpázsit, az almafák duzzadt rügyei hasadoztak és Petrownának házának tetején kellemesen zöld volt a moha. Mindenütt madarak csicseregtek és fütyültek és a kellemes, friss szellő szinte elkábított. A gödörben, ahol Péter bácsi megölte magát, a hótömeg a földre lapította a vörös-szürke steppe-füvet, ez a hely egy cseppet sem volt tavaszi és szép és a gödör a megszenesedett dorongokkal visszataszító és utálatos volt. Milyen lenne azonban akkor, ha kitakarítanám belőle a száraz füvet, az oszlopmaradványokat, az összetört tetőcserepeket - nem lenne-e kellemes búvóhely belőle, ahova visszavonulhatnék, ha a felnőttek terhemre vannak? Olyan élenken támadt fel bennem ez a gondolat, hogy rögtön hozzáfogtam megvalósításához és gyomlálni kezdtem a füvet. Találtam valamit, ami elterelte figyelmemet arról, ami a házban történik és minél buzgóbban dolgoztam tervem megvalósításán, annál inkább háttérbe szorult számomra minden más.

- Mondd, mi bajod? Olyan haragosan nézel - kérdezte anyám és nagyanya is hasonló kérdéseket intézett hozzám.

Én nem haragudtam rájuk, de úgy éreztem, hogy minden, ami körülöttem történik, idegen számomra és nem érdekel engem. A zöld öregasszony most gyakran jött vendégségbe nagyszülőim házába. Szemei, mintha láthatatlan szálak erősítették volna arcához, gyakran kidülledtek csontos üregeikből, sűrűn pislogva tekintettek jobbra-balra, mindent láttak és megfigyeltek, a mennyezetre néztek, ha istenről beszélt és lesütötte őket, ha háztartásbeli dolgokról volt szó. A szemöldökei mintha agyagból készültek volna és úgy lettek volna felragasztva.

Széles, sivár fogai zajtalanul öröltek meg mindent, amit komikusan görbe kezei szétálló kis ujjjaival szájába tömködött; rágás közben a füle táján két kis csontgolyócska mozgott és a fülei is mozogtak és a zöldes szőr is mozgott a dudorodáson, mintha sétálni mentek volna a sárga, ráncos, utálatosan tiszta bőrön. Éppolyan kínosan tiszta volt, mint fia, az ember szinte félt hozzájuk nyúlni. Az első napokban mindig ajkaimhoz tartotta csontos, hideg kezét, tömjén és sárga kazáni szappan illata áradt kezéből és én elfordultam, ha orrom alá dugta őket.

- A fiúnak feltétlenül szüksége van szigorú nevelésre, értetted, Eugen? - mondta gyakran fiának.

A fia pedig ilyenkor engedelmesen lehajtotta fejét, hallgatva ráncolta össze szemöldökeit, aminthogy a zöld öregasszony jelenlétében mindenki összeráncolta szemöldökeit.

Égő gyűlöletet éreztem iránta és fia iránt, ami miatt sok verést kaptam.

Egyszer ebéd közben szemeit félelmes módon kidüllesztve, így szólt hozzám:

- Oh, kedves Aljosa, miért eszel olyan gyorsan és miért veszel olyan nagy darabokat a szobába? Egyszer még megfulladsz, fiam!

Kivettem a számból az ételdarabot, amit épen rágtam, a villámra tűztem és feléje nyújtottam:

- Na itt van, magának adom, ha sajnálja.

Anyám elrángatott az asztaltól és rémesen összeszidott és felkergetett a padlásra. Nagyanya feljött hozzám, rengett a nevetéstől és kezét a szája elé tartva, mondotta:

- Jóságos isten! Milyen szemtelen kölyök vagy, Krisztus legyen veled!

Nem tetszett, hogy a kezét a szája elé tartja és elfutottam tőle, felmásztam a háztetőre és sokáig ültem a kémény mögött. Igen, én szemtelen *akartam* lenni, szemtelenségeket akartam mondani mindenkinek, gonosz csínyeket akartam csinálni, de bármennyire is nehezemre esett ennek a kívánságnak elfojtása, mégis le kellett mondanom róla. Egyszer jövődöbeli mostohaapám és új nagyanyám székét bekentem csirizzel, úgy hogy odaragadtak a székhez. A dolog nagyon mulatságos volt, de nagyapa alaposan elvert és a padlásra küldtek. Anyám feljött hozzám - magához húzott, térdeivel magához szorított és így szólt:

- Mondd csak, miért vagy olyan rossz? Ha tudnád, hogy mennyi bánatot okozol nekem!

Szemei megteltek csillogó könnyekkel, fejemet arcához szorította és ez olyan nyomasztóan kínos volt, hogy jobb szerettem volna, ha inkább megver. Azt mondtam, hogy Maximowékat soha, soha többé nem fogom megbántani, csak ne sírjon.

- Igen, igen, - mondta halkán - ezeket a csínyeket hagyj abba. Mi nemsokára megesküszünk, aztán Moszkvába utazunk és ha visszajövünk, te is nálunk leszel. Jewgenij Wasziljewics jó és megértő, egész jól megfértek majd egymással. Te majd gimnáziumba jársz, diák leszel, mint most ő és később doktor vagy valami más leszel - tanult emberből minden lehet. Nos, menj most, szaladjálj egy kicsit.

Ez az »azután« és »később«, amiről beszélt, úgy tűnt fel nekem, mint egy lépcsőzet, amely valahová a sötét mélységbe vezet, messze el tőle. Nem örültem ennek a leszállásnak, én azt szerettem volna mondani anyámnak:

- Ne menj hozzá feleségül, én majd eltartalak!

De nem tudtam kimondani ezeket a szavakat. Általában gondolatban sokat és nagy gyöngédséggel foglalkoztam vele, de sohasem mertem megmondani neki.

A kertben közben derekasan haladt a munka. A fűvet részben kigyomláltam, részben egy késsel levágtam, a gödör falait megerősítettem a cserepekkal és a cserepekből padot is csináltam, amin kinyújtózva is lehetett feküdni. A cserépdarabok között a réseket sárral kentem be, amelybe tarka üveg- és cserépdarabokat tettem és ha a nap betűzött a gödörbe, tarka színpompa ragyogott benne, mint a templomban.

- Ezt aztán csinosan megcsináltad - mondta nagyapa, amikor szemügyre vette művemet. - De a fű nemsokára kinő, mert a gyökereit a földben hagyta. Menj, hozd az ásót, felásom a földet.

Elhoztam a vasásót és ő tenyerébe köpött és nagyokat nyögve, mélyen a zsíros földbe nyomta az ásót.

- Hajítsd félre a gyökereket - mondta. - Én majd napraforgókat és mályvákat ültetek ide, az nagyon csinos lesz! Nagyon csinos!

És aztán hirtelen az ásó fölé hajolt és hallgatva úgy maradt egy darabig, mintha megmerevedett volna; ránéztem és láttam, hogy okos, kis kutyaszemeiből egyik könny a másik után cseppen a földre.

- Mi bajod? - kérdeztem.

Felriadt, tenyerével letörölte arcát és szomorú tekintettel szólt maga elé.

- Egészen kiizzadtam - mondta. - Nézd csak, mennyi kukac van itt!

Aztán újra ásni kezdett és egyszerre így szólt:

- Hiába építetted ezt itt! Hiába, kedvesem! Nemsokára el kell adnom a házat, ősszel már mindenesetre. Kell a pénz anyádnak hozományra, bizony. Legyen egyszer neki is jó dolga, isten legyen vele.

Eldobta az ásót és bátortalan arckifejezéssel a fürdőház mögé ment, ahol a kert sarkában az ő melegágyai voltak. Felvettem az ásót és olyan buzgalommal kezdtem dolgozni, hogy hamarosan mélyen belevágtam a hüvelykujjamba.

Ez megakadályozott abban, hogy anyámat elkísérjem a templomba az esküvőjére. Csak a kapuig tudtam menni és onnan néztem, hogy mennek, Maximowval karonfogva, előreahajtott fejjel, elővigyázatosan, mintha szegen járnának, a gyalogjáró téglái és a köztük növény gaz között a templom felé.

Csendes lakodalom volt. Mikor hazajöttek a templomból, megleáztak és közben nagyon fagyos volt a hangulat. Anyám átöltözött ezután és a hálószobájába ment, hogy becsomagoljon. Mostohaapám leült mellém és így szólt:

- Megigértem, hogy egy festékes dobozt ajándékozok neked, de itt a városban nem lehet jó festékeket kapni és a magamé nekem is kell. Majd Moszkával küldök tehát neked.

- Mit csináljak vele?

- Hát nem szeretsz festeni?

- Nem tudok festeni.

- Na, akkor majd másvalamit küldök.

Anyám odajött hozzánk.

- Nemsokára visszajövünk - mondotta. - Apa leteszi a vizsgát, akkor befejezte tanulmányait és akkor újra idejövünk.

Nagyon kellemes volt, hogy úgy beszéltek velem, mint egy felnőttel, de furcsának tetszett, hogy egy szakállas ember még mindig tanul.

- Mit tanulsz te tulajdonképpen? - kérdeztem mostohaapámat.

- Földmérést.

Lusta voltam hozzá, hogy megkérdezzem, miféle mesterség az. A házban csendes volt és unalmas és én szerettem volna, ha minél előbb beesteledik. Nagyapa hátával a kályhának támaszkodott és szemeit összehunyorítva kinézett az ablakon; a zöld öregasszony dörmögve és nyögve segített anyámnak a csomagolásban.

Anyám másnap kora reggel elutazott. Búcsúzáskor megölelt, könnyedén felemelt a földről, valami sajtós, idegenszerű nézéssel szemembe nézett és így szólt:

- Nos, élj boldogul!

- Mondd neki, hogy fogadjon szót nekem - mondta nagyapa sötéten a még bíboros színű égre nézve.

- Tedd mindig azt, amit nagyapa mond - felelte anyám és keresztet vetett reám. Azt vártam, hogy valami mást fog mondani és haragudtam nagyapára, hogy megakadályozta ebben.

Beültek egy fiákerbe. Anyám ruhája beleakadt valamibe, sokáig fáradozott, hogy kiszabadítsa és már boszús lett.

- Segíts már, hát nem látod? - mondta nekem nagyapa, én azonban a visszafojtott bánattól annyira le voltam sujtva, hogy segíteni sem tudtam. Maximownak nagy fáradságába került, hogy szűk, kék nadrágba bujtatott lábait elhelyezze a kocsiban, nagyanya mindenféle bugyrokot adott neki, amiket ő az ölébe tett és térdével tartott:

- Elég! - kiáltotta, sápadt arcát aggodalmasan elfintorítva.

Egy másik kocsiban a zöld öreg asszonyság foglalt helyet idősebb fiával, a tiszttel. Úgy ült ott, mintha odamázolták volna, míg a tiszt kardja markolatával a szakállában turkált és közben ásítózott.

- Hát tényleg háború lesz? - kérdezte őt nagyapa.

- Feltétlenül!

- Nagyon helyes! A törököket újra el kell páholni!

Elhajtattak. Anyám néhányszor hátrafordult és a zsebkendőjével integetett és nagyanya egyik kezével a ház falának támaszkodott és a másikkal visszaintett neki, miközben a könnyek végigcsorogtak arcán. Nagyapa is szétmorzsolt néhány könnyet ujjával és azt dörmögte:

- Ennek... nem jó... nem jó vége lesz.

Én a sarokkövön ültem és néztem, hogy döcögnek a fiákerek a kövezeten. Most befordultak a saroknál - és ebben a pillanatban úgy éreztem, mintha bensőmben erősen becsapódott volna egy ajtó.

Még nagyon korán volt és a zsalugáterek be voltak téve a házakon. Az utca üres volt - még sohasem láttam ilyen üresnek. A távolból egyhangúan zengett felénk a pásztor sípja.

- Gyere, igyunk teát - mondta nagyapa és karjait vállamra tette. - A sors, úgy látszik, azt határozta, hogy mellettem maradj.

Estétől reggelig mind a ketten a kertben dolgoztunk. Ő felásta a virágágyakat, megkötözte a málna indáit, leszedte a folyondárokot az almafákon, eltaposta a hernyókat, amiket talált, míg én a gödör berendezésén és díszítésén dolgoztam. Nagyapa lefürészelte a megszenesedett dorong végét, néhány oszlopot vert a földbe, amelyekre ráakasztottam kalitkáimat. A száraz fűből gyékényt fontam, amit a napsütés és harmat ellen a pad fölé feszítettem ki és így egész kedélyes volt a gödörben.

- Még hasznodra lesz egyszer, - mondta nagyapa - hogy már most hozzászokol ahhoz, hogy gondoskodj magadról.

Figyelmesen hallgattam szavait. Néha végignyújtózott a padon, amit szénával fedtem be és mindenféle tanácsokat adott, miközben a szavakat lassan, szemmel látható fáradsággal ejtette ki:

- Most el vagy választva anyádtól, - mondta egyszer - gyerekei születnek majd, akik közelebb állnak szívéhez. - És nagyapa újra elkezdett sírni.

Hallgat egy darabig, mintha valamit ki akarna lesni és aztán a szavakat hanyagul odavetve folytatta:

- Most már másodszor adja magát az ivásra: mikor Michailónak katonának kellett volna lenni, akkor is ivott. Akkor rábeszélte, a vén bolond, hogy váltsam ki a katonaságtól - pedig ki tudja, hátha katonáéknál megváltozott volna. Oh ti-i! Én nemsokára meghalok és akkor egészen magadra leszel utalva. Magad fogod akkor életedet irányítani - érted-e, mit jelent ez? Tanulj meg a magad számára dolgozni és ne engedd magadat földhöz vágni a sorstól! Élj csendesen és békésen, ne légy makacs! Hallgasd meg, mit mondanak mások, de tedd azt, amit legjobbnak gondolsz.

Az egész nyarat a kertben töltöttem, amennyire az időjárás megengedte, meleg éjszakákon ott is aludtam egy gyapjúpokrócon, amit nagyanya ajándékozott nekem. Sokszor ő is a kertben maradt éjszakára, egy nyaláb szénát hozott, amit kitergetett az én padom mellett, lefeküdt rá és hosszan mesélt valamiről, miközben néha felkiáltott:

- Nézd csak - egy csillag! Most valahol egy jó ember született.

Vagy az égre mutatott és így szólt:

- Nézd csak, egy új csillag! Milyen fényesen ragyog! Ah, jóságos ég, istennek ragyogó ruhája, te!

Nagyapa dörmögött:

- Még meghűtitek magatokat majd, ti bolondok, vagy a guta üt meg bennetek. Tolvajok jönnek majd és megfojtanak benneteket.

Pompás látvány volt, ahogy a naplementét néztük az én bódémból. Izzó folyók áradtak szét az égen, amely mintha elégett és mint aranyvörös hamu a kert bársonyos zöldjére hullott volna. Aztán minden sötétebb lesz köröskörül, kitágul és megduzzad, a meleg alkonyi fény szétárad mindenben, a fénytől jóllakott lombok lekonyulnak a faágakon, a fű is a földre hajol, minden puhább, kerekesebb lesz, lágy illatokat áraszt, ami mint csendes muzsika fogja át a lelket és igazi muzsika is megcsendül a távolban - a mezőn a takarodót fujják.

Leszáll az éj és valami erős, felfrissítő tódul a mellbe, valami megnyugtató, mint az anya simogatása; az éjszakai csönd puha, meleg kezével cirógatja a szívet és letörül róla mindent, amit jobb elfelejteni, kitörli az emlékezetből a nap kicsinyes, maró porát. Varázslatosan szép hanyatt fekvé nézni, mint ragyognak fel az égen a csillagok, egyre több csillag, egyre fénylőbbek, a végtelenségig kimélyítik az eget és egyre több csillag merül fel a mélységből és a te lényed is felemelkedik a földről és a föld is egyre kisebb lesz, súlyos tömege egyre közelebb jön hozzád, te magad óriási méretűvé nősz és mindennel, ami körülötted van, egybeolvadsz és tovalebegsz az űrben. Egyre csöndesebb és sötétebb lesz, mindenütt, mintha finom húrokat feszítenének, és minden hang, akár madár dalol álmában, akár tücsök fut végig a fűvön vagy emberi hang csendül meg valahol, sajátságosan zeng a nagy, szerelem-től telt, finoman rezgő csendben, telibben és érthetőbben, mint nappal.

Harmonika szól, asszonyi kacaj csendül meg, kard csörren meg a gyalogjárón - mindez zavaró, fölösleges, az elvirágzott nap utolsó hulló lombjai.

Nagyanya nehezen aludt el - kezeit a nyaka alatt tartva, visszafojtott vidámsággal mesélt valamit, nem is törődve azzal, hogy ébren vagyok-e vagy alszom. És mindig olyan történetet választott, amitől az éjszaka még szebb, jelentőségtelesebb lett.

Az ő beszédének ritmikus zengése közben aludtam el és a madarakkal együtt ébredtem fel: a nap egyenesen arcomba tűz, könnyed hajnali szellő suhan tova, az almafa leveleiről harmatcseppek hullanak le, a fű nedves zöldje egyre átlátszóbban, kristálytisztábban csillog és finom pára száll fölé. A napsugarak legyezője szétnyílik, az orgonavirágkékségű égen, amelynek kékje egyre telibb, sötétebb lesz. Fenn a légtérben, a szem nem is látja, pacsirta trillázik, az ébredő nap halk hangjai visszhangoznak a hallgatózó lélekben, nyugodt örömet támasztanak benne, élénk vágyódást arra, hogy gyorsan keljünk fel, tevékenykedjünk és éljünk együtt az élőkkel körülöttünk.

Életem legcsöndesebb, legszemléltőbb kora volt, amit akkor eltöltöttem. Ezen a nyáron ébredt fel és erősödött meg bennem a magam erejében való bizakodás érzése. Elvadultam és emberkerülő lettem, hallottam mellettünk a kertben az ezredes három fiának hívását, de semmi sem

vonzott hozzájuk és ha unokatestvéreim látogatóba jöttek, nem is igen örültem, hanem csak attól féltem, hogy a kertben kárt tesznek építményeimben, életem első önálló alkotásában.

Nem igen érdekeltek már nagyapa beszédei sem, amelyek egyre szárazabbak, mogorvábbak lettek. Gyakran veszekedett mostanában nagyanyával és többször elkergette hazulról; nagyanya ilyenkor rövid időre Michailo bácsihoz vagy Jakow bácsihoz ment. Néha napokig elmaradt, ilyenkor nagyapa maga főzött, megégette közben a kezeit, üvöltött és szitkozódott, összezúzta az edényeket és mindennap kiállhatatlanabb lett.

Néha eljött bódémba, kényelembe helyezkedett a padon, sokáig hallgatva figyelt engem és egyszerre megkérdezte:

- Nos, miért nem szólsz egy szót sem?

- Hát... mit mondjak?

És aztán oktatni kezdett:

- Mi nem vagyunk urak, fiam. Senki sem tanított bennünket. Másoknak könyveket írnak, iskolákat építenek, de velünk senki sem törődik. Ez azt jelenti: Gondoskodj magadról!

És aztán tépelődni kezdett, némán és mozdulatlanul ült, hogy szinte félni kezdtem tőle.

Ősszel eladta a házat és nemsokára ezután egyszer reggel a teánál sötéten és határozottan így szólt nagyanyához:

- Nos, mama, eddig etettelek, itattalak de most már elég volt. Nézz most már magad utána, hogy keresed meg kenyeredet!

Nagyanya a legnagyobb nyugalommal fogadta kijelentését, mintha már régen várt volna rá. Lassan elővette tubákos szelencéjét, orrát teletömte burnóttal és így szólt:

- Nos, nekem így is jó. Ha már meg kell lenni - én nem bánom.

Nagyapa két kis sötét szobát bérelt egy régi ház pincéjében, amely egy zsákutcában egy domb lábánál állott. Mikor át kellett hurcolkodnunk, nagyanya egy hosszúzsínórú régi topánt a kemence alsó nyílásába dobott, leguggolt és hívni kezdte a házi szellemet:

- Hú és kedves kobold - nesze itt egy szánkó, jöjj velünk, költözz te is - új otthonunkba.

- Majd megtanítlak, te eretnek, hogy kell a házi szellemet hívni! - kiáltotta nagyapa az udvarról az ablakon keresztül. - Ne hozz szégyent rám.

- Ejnye, apa, csak bajunk ne legyen emiatt - intette őt nagyanya a legnagyobb komolysággal, de nagyapa dühbe gurult és a leghatározottabban megtiltotta, hogy a házi szellemet is átköltöztesse az új lakásba.

A bútorokat és egyéb dolgokat három nap alatt eladták tatár ószerészeknek, miközben rémesen feleseltek, alkudoztak, szitkozódtak. Nagyanya közben majd nevetve, majd sírva nézett ki az ablakon és félhalkan dörmögte maga elé:

- El veled! Ettől is megszabadulunk örökre!

Én is közel voltam a síráshoz és különösen nehezen váltam el a kerttől és benne kis otthonomtól, amelyet magam alkottam.

Két kocsin költözködtünk át. Az a kocsi, amelyen én ültem, mindenféle holmik között, félelmesen döcögött és ingott az úton, mintha mindenáron le akarna röpíteni az üléséről.

Az állandó rázásnak és hánykódtatásnak érzései közben éltem le két évet anyám haláláig. Alighogy beköltöztünk nagyapával a pincelakásba, ő is hazajött - sápadtan, lesóványodva, félelmesen izzó, nagy szemekkel, amelyekben az elcsodálkozás kifejezése ült. Valamennyiün-

ket - engem, nagyapát, nagyanyát - csodálkozva nézett végig, mintha először látna bennünket és feltűnően hallgatag volt. Mostohaapám fel-alá járt a szobában, halkan füttyörészett, köhécselt és pattintgatott az ujjaival.

- Oh istenem, hogy megnőttél - mondta anyám és forró kezei közé szorította arcomat. Nem öltözködött olyan csinosan, mint régente - vörösesbarna, bő ruhát hordott, ami nagyon ki-domborította idomait.

Mostohaapám kezet nyujtott nekem.

- Jó napot, kedvesem! Na, hogy vagy? - mondotta. És aztán a levegőben szaglálódott és nagyapához fordulva, így szólt:

- Hallja-e, meglehetősen nedves lakás ez!

Azt a benyomást tették rám mind a ketten, mintha nagyon sokáig futottak és nagyon elfáradtak volna, minden kopott és gyűrött volt rajtuk és úgy látszott, csak egy vágyuk volt: lefeküdni és kipihenni magukat.

A teánál nyomott hangulat uralkodott. Nagyapa kinézett az ablakon, amelynek tábláit az őszi eső paskolta:

- Hát - minden leégett, mi? - kérdezte.

- Igen, minden - mondta mostohaapám határozott hangon. - Alig tudunk magunk megmenekülni.

- Bizony, bizony a tűzvész nem tréfál.

Anyám odasímult nagyanyám vállához és valamit a fülébe súgott; nagyanyám összehunyorította szemeit, mintha hirtelen világosság kápráztatta volna el. Egyre kínosabb lett a hangulat. Ekkor nagyapa nagyon hangosan, gúnyosan, de egész nyugodtan így szólt:

- De én olyasfélét is hallottam, igen tisztelt Jewgenij Wassziliewics, hogy nem is volt tűz; egyszerűen kártyán veszítettél el mindent.

Temetői csönd támadt e szavak után a szobában, csak a szamovár zümmögése hallatszott és az eső paskolta az ablakokat. Végre megszólalt anyám:

- Papa...

- Mit papa-a? - ordította nagyapa dühösen. - Mit lehet itt még mondani. Nem megmondtam neked, hogy harminc éves korában nem megy az ember feleségül egy húszéveshez!? No, most itt van a finom legény, a nemes ember, haha! Mit szólsz hozzá, leánykám?

Mind a négyen elkezdtek kiabálni és lehangosabban ordított mostohaapám. Kimentem a folyosóra és leültem egy rakás tüzfára, elképedve a megdöbbenéstől: az anyám, mintha kicserélték volna, egész más volt, mint régen. A szobában nem volt oly feltűnő a különbség, de itt a félhomályban az ő régi képe világosabban tűnt fel lelkem előtt.

Szormovóba költöztünk eztán egy új házba: a falakon még nem volt tapéta, a réseket az oszlopok között kenderrel tömték ki, amelyben számtalan sváb nyüzsgött. Anyám és mostohaapám két utcai szobában laktak, míg én nagyanyával a konyhában laktunk, amelynek ablaka egy tetőre nyílt. A tetők mögött a kémények, mint egy óriási kéz fekete ujjai meredtek az égnek. Sűrű, kóválygó füst szállt fel belőlük, amit a hideg szél szétkergetett a falu fölé; a mi szobáinkban is mindig égési szagot lehetett érezni.

Hajnalban a gyár sípja felüvöltött, mint a farkas. Ha felálltam a konyhapadra és elnéztem a tetők fölé, láttam a gyár kapuján a lámpákat és a kitért kapu, mint öreg koldus fogatlan szája,

kis emberkék sűrű tömegét nyelte el. Délben ugyanaz az üvöltés hallatszott, a kapu fekete ajkai kinyíltak és a sötét száj kiokádta a megrágott embertömeget, amelyet az utcán végigsöpörő szél szétkergetett és beúzótt a házakba. Csak ritkán lehetett ebben a faluban a kék eget látni, a házak tetején nap-nap után koromtól fekete hótömeg feküdt, mint egy szürke, lapos, második tető, amely lenyomta a képzelőerőt és vigasztalanul egyhangú színeivel elfárasztotta a szemet.

Este zavarosan vörös tűzfény libegett ide-oda a gyár fölött, amely megvilágította a kémények száját és ilyenkor úgy látszott, mintha a kémények nem a földről merednének az égbe, hanem a vörös füstfelhőből ereszkednének le és fölüvöltve, füttyölve és vörös párát lehelve. Mondhatatlanul unalmas, fárasztó látvány volt ez, mely sötét rossz kedvvel töltötte el a szívet. Nagymama a szakácsnő munkáját végezte - főzött, felmosta a padlót, fát vágott, vizet hordott, kora reggeltől késő estig talpon volt és fáradtan, nyögve és sóhajtvá feküdt az ágyba. Néha, amikor a munkájával elkészült, felvette rövid, vattázott blúzáját, felhúzta köpenyét és elindult a városba.

- Megnézem, mit csinál az öreg - mondta jóságosan.

- Víggy magaddal - kérleltem én, ő azonban így szólt:

- Nem, megfagynál útközben, - nézd csak, hogy fujja a szél a havat!

És az alig látható úton a behavazott mezőkön keresztül egyedül tette meg a hét versznyi utat a városig. Anyám sárgán, lesóványodottan ült ott, közel a szüléshez és dideregve burkolózott be egy szürke, rongyos kendőbe, amelynek rojtos volt a széle. Gyűlöltem ezt a kendőt, amely formátlanná tette a nagy, egykor gyönyörű termetet, gyűlöltem a házat, amelyben laktunk, gyűlöltem a gyárat és a falut. Anyám kitaposott, régi nemezcipőket hordott és úgy köhögött, hogy formátlan nagy teste remegett belé. Szürkés-kék szemei szárazon csillogtak és tele voltak kedvetlenséggel vagy rámeredtek a sivár falakra, mintha valami odavarázsolta volna tekintetét. Órákon keresztül nézett ki az ablakon a sivár, piszkos utcára.

- Miért lakunk itt voltaképp? - kérdeztem egyszer.

- Oh, hallgass! - felelte nyersen.

Keveset beszélt velem, csak parancsait hallottam:

- Menj oda, add ide ezt, hozd ide azt...

Csak ritkán mehettem az utcára és a többi fiúk mind megverték. Legkedvesebb, egyetlen szórakozás volt a verekedés és szenvedélyesen hódoltam ennek a mulatságnak. Anyám szíjjal vert meg ezért, de a verés csak izgatón hatott rám és legközelebb még kétségbeesettebben pofozkodtam a többi gyerekekkel és anyám még hatalmasabban páholt el. Mikor egyszer újra meg akart verni, azt mondtam neki, hogy beleharapok a kezébe és aztán elfutok a mezőre, hogy megfagyjak ott. Megütődve taszított el magától, néhány lépést tett a szobában és aztán a kimerültségtől mély lélekzetet véve mondotta:

- Te vadállat!

Az érzéseknek az az élénken vibráló szivárványa, amit »szeretetnek« nevezünk, lassanként elhalványodott lelkemben, egyre gyakrabban lobogtak fel benne a gonoszság, a minden iránt való gyűlölet kénes, kékes lángjai, a szívemben az elégedetlenség parazsa izzott, a magányosság, elhagyatottság érzése egy szürke, halk és rosszindulatú környezetben.

Mostohaapám szigorú volt hozzám, szófukar az anyámmal szemben; egyre csak köhögött és füttyült. Ebéd után a tükör elé szokott állni és sokáig piszkálgatta rendetlen fogait. Egyre gyakrabban pörlekedett anyával, miközben gyűlölködő hangon magázta őt. Mikor anyámmal veszekedett, be szokta zárni a konyhaajtót, hogy ne hallhassam, mit mond; én persze ilyenkor annál buzgóbban hallgatóztam, mihelyt megcsendült tompa basszusa.

Szombatoként tucatjával jöttek a munkások mostohaapámhoz, hogy eladják neki élelmiszer-utalványaikat. Ilyen utalványokban fizették a bérüket és ők kötelesek voltak a gyári kázinban élelmiszereket vásárolni ezért. Apa feleáron vette meg tőlük az utalványokat, - a konyhában fogadta őket sötét, fontoskodó arccal ülve az asztalnál, elővette jegyzetkönyvét és mondta:

- Másfél rubel!

- De Jewgenij Wasziliwics, az istenre kérem...

- Másfél rubel!

Ez az örömtelen, sivár élet nem tartott sokáig, - anyám szülése előtt nagyapóhoz vittek. Ekkor már a külvárosban lakott, egy homokos utcában, amely a templom mellett levő temetőhöz vezetett. Itt egy kétemeletes házban kétablakos szűk szobát bérelt, amelyben nagy orosz kandalló állt.

- Na-a? - kiáltotta nevetve, mekegő hangján, mikor beléptem hozzá. - Mindig azt mondják: nincs jobb barátunk, mint tulajdon anyánk, de most majd azt kell mondani: mint nagyapa, a vén ördög. Oh, ti-i!

Még nem is lettem otthonos az új helyen, mikor egy szép napon nagyanya is hozzánk jött anyámmal és újszülött gyermekével, - mostohaapámat ugyanis elkergették a gyárból a kétes üzletek miatt, amiket a munkásokkal kötött. De nem sokáig tartott, míg összekötetései segítségével új állást kapott: pénztáros lett a vasúti állomáson. Kis idő múlva nagyapától újra anyámhoz költöztem, aki időközben mostohaapámmal egy nagy kőházban levő pincelakásba költözött. Mindjárt az első napon elvitt anyám az iskolába. Anyám cipőit, egy felöltőt, amit nagyanyám szoknyájából szabtak, sárga inget és olyan nadrágot hordtam, amelyet mindig bővebbre lehetett engedni. Ruházatom minden egyes darabja külön-külön is alkalmas volt arra, hogy osztálytársaim gúnyolódásának tárgyává tegyen; a sárga ing miatt a »Paprika Jancsi« csúfnevet kaptam. Az osztálytársaimmal hamar elkészültem, de nem volt könnyű dolgom a tanítóval és pópával, akik nem jó szemmel néztek rám.

A tanító sárga, kopaszfejű ember volt, akinek örökösen vérzett az orra. Vattával orrlyukaiban jött az iskolába, leült asztala mögé, orrhagon kikérdezte, ami fel volt adva leckének, hirtelen megállt a mondat közben, kivette a vattát orrlyukaiból, fejcsóválva nézte meg és újra visszadugta. Lapos, rézvörös, fanyar arca volt, melynek ráncai között mintha valamilyen patina lett volna; különösen eltorzították arcát vaksi, ólmos szemei, amelyek olyan kellemetlenül toladóan tapadtak tekintetükkel arcomra, hogy én mindannyiszor, amikor rám nézett, szerettem volna letörölni arcomat, mintha bemocskolt volna nézésével.

Néhány napig az első padban ültem a tanító asztala előtt. Ez egyenesen elviselhetetlen volt, - úgy látszott, mintha csak engem figyelne és egyre ilyeneket mondott orrhangján:

- Pjesko-ow, végy másik inget! Pjesko-ow ne kaparássz a lábaiddal! Pjesko-ow, a cipődről megint egész tócsa csepegett le!

Ezt az örökös okvetetlenkedését mindenféle buta csínyekkel boszultam meg. Így egyszer egy összefagyott görögdinnye felét kivájtam és a homályos folyosón egy madzaggal odaerősítettem az ajtó fölé. Ha kinyitották az ajtót, a fél dinnye felhúzódott a magasba és ha a tanító betette az ajtót, a dinnye leereszkedett és mint egy sipka borult rá a kopasz fejére. Az iskolaszolgát elküldték egy levéllel szüleimhez és én a bőrömmön éreztem vakmerő csínyem következményeit.

Máskor meg burnótot szórtam az asztala fiókjába, ami olyan heves tüsszentésre izgatta a tanítót, hogy ki kellett mennie az osztályból. Helyetteséül a vejét, egy tisztet küldött az osztályba, aki kórusban énekeltette velünk a nemzeti himnuszt és más szép dalokat. Aki

hamisan énekelt, annak a fejére húzott egyet a vonalzóval, ami mindig nagyot szólt, de nem fájt.

A hitoktató, egy csinos, fiatal pópa, dús, hosszú hajjal, ki nem állhatott engem, mert nem volt meg »Az ó és új testamentum szent története« című könyvem és mert utánoztam, ahogy beszél.

Mikor belépett az osztályba, első dolga volt megkérdezni:

- Pjeskow, elhoztad a könyvet? Igen. A könyvet...

Mire én azt feleltem:

- Nem, nem hoztam el. Igen.

- Mi az, hogy - igen?

- Na hát - nem.

- Nos, akkor takarodj haza. Igen. Haza. Mert nem szándékozom téged tanítani. Igen. Nem szándékozom.

Nem tett boldogtalanná ez a parancs és az előadás végéig az emberek lármás nyüzsgését figyelve a piszkos külvárosi utcákban kószáltam.

A pópának jóformájú Krisztus arca volt, barátságos, nőies szemei, kis kezei, amelyekkel mindent - lett légyen az könyv, vonalzó vagy tollszár - bizonyos elővigyázattal és gyengédséggel fogott meg, mintha érzékeny, eleven lényről lenne szó, amiben erőszakos érintéssel kárt lehet tenni. A gyerekekkel már nem volt ennyire elővigyázatos, de azért nagyon szerették.

Ámbár elég jól tanultam, mégis hamarosan közölték velem, hogy kicsapnak az iskolából, ha nem változik meg magaviseletem. Ez a kilátás nem volt valami örvendetes, ha nem is becsültem sokra az iskolát, mert anyámtól, aki napról-napra ingerlékenyebb lett, semmi jót nem várhattam, ha kicsapnak az iskolából. Ekkor egyszerre mentőangyal jelent meg Chrysanthus püspök személyében, aki egy szép napon váratlanul eljött az iskolába, hogy felülvizsgálja. Alacsony és amennyire emlékezem rá, púpos emberke volt és olyan volt, mint egy boszorkánymester. Miután bő, fekete ruhájában és a mulatságos kis sapkával fején, leült az asztalhoz, kivette kezeit ujjasából és így szólt:

- Nos, kedves fiaim, csevegjünk egy kicsit!

Az osztályban egyszerre meleg, derüs hangulat támadt, mintha szokatlanul friss szellő suhant volna át rajta.

Miután többeket kikérdezett, engem szólított az asztal elé és komolyan kérdezte:

- Hány éves vagy? Mit, még ilyen fiatal? De hosszú legény vagy! Sokszor álltál az esőben, mi?...

Sovány, hosszú, hegyeskörmű kezét az asztalra tette, ujjjaival ritkás, rövid szakállával játszott, jóságos szemeivel nyíltan szemembe nézett és így szólt:

- No, mesélj nekünk valami szent történetet, ami különösen tetszik neked.

Mikor megmondtam, hogy nincs könyvem és így nem tudom kívülről a bibliai történeteket, megigazította püspöki sipkáját és így szólt:

- De hát hogy lehetséges ez? Azt meg kell tanulnod! De talán tudsz más valamit? Ismered a zsoltárokat?

- Igen.

- No, látod! És a szentek élettörténetét? Mit, akár versben is? Hm, te valóságos kis tudós vagy!

Most megjelent a mi pópánk is az osztályban egész kivörösödve és kiizzadva. A püspök megáldotta, amikor azonban a pópa rólam akart beszélni, felemelte kezeit és azt mondta:

- Bocsásson meg egy pillanatra... Nos, mesélj hát Alexejről, isten szolgájáról.

Folyékonyan elmondtam a verset.

- Gyönyörű versek, úgy-e, fiam? - mondta a püspök, amikor egy helyen megakadtam. Ismered Dávid király történetét is? Mondd el nekünk, élvezettel hallgatlak!

Látszott rajta, hogy tényleg odafigyel és tetszenek neki a versek. Még sokáig kérdezgetett, aztán egyszerre abbahagyta és azt tudakolta:

- Úgy-e, mindezt a zsoltárból tanultad? Ki tanított erre? A te kedves, jó nagyapád, - vagy talán rossz ember ő? Valóban? Akkor te bizonyára nagyon neveletlen vagy?

Dadogni kezdtem, de végül is igent mondtam. A tanító és a pópa nagy bőbeszédűséggel erősítették vallomásomat, a püspök lesütött szemmel hallgatta és sóhajtva mondta:

- Hát így beszélnek rólad, - hallottad? Nos, gyere ide!

Ciprusfaszagú kezét fejemre tette és így szólt:

- Miért vagy olyan neveletlen?

- Nagyon unalmas a tanulás.

- Unalmas? Ez nem áll, kedvesem! Ha untatna a tanulás, akkor nem tudnál semmit, tanítóid pedig azt mondják, hogy jól tanulsz. Valami más hiba van itt!

Belső zsebéből kis könyvecskét vett elő és belejegyezte: Pjeskow Alexej... Így. Szedd csak össze magad, kedvesem, ne légy olyan neveletlen. Egy kicsit neveletlen lehet az ember, de ha nagyon messzire megy, az már terhes az emberekre. Nincs igazam, fiúk?

- De ige-en! - kiáltották néhányan vidáman.

- Ti bizonyára nem vagytok nagyon neveletlenek, mi?

- Oh, dehogy nem, - mi is nagyon neveletlenek vagyunk! - kiáltották a gyerekek nevetve.

A püspök hátravetette magát a székből, magához szorított és komikusan csodálkozó arckifejezéssel - a tanító és a pópa is nevetett - mondotta:

- No nézze meg az ember, milyen furcsa: a ti korotokban én is nagyon, de nagyon neveletlen voltam. Hogy van ez, kedveskéim?

A gyerekek nevettek; ő mindenféle dolgokat kérdezett, zavarba akarta hozni őket, hagyta, hogy vitatkozzanak egymással és azon fáradozott, hogy még vidámabbak legyenek. Végül felállt és így szólt:

- Hiszen nagyon szép itt nálatok, neveletlen fiúknál, de most el kell mennem!

Felemelte karjait, hogy ujjasai visszaestek vállára, keresztet vetett ránk és az áldás szavait mondotta: Atyának, fiúnak, szentlélek istennek nevében megáldlak benneteket jó munkátokban! Éljetek boldogul!

- Éljen boldogul, főtisztelendőséged! - kiáltották a gyerekek vidám kórusban. - Jöjjön el nemsokára!

Intett a sapkájával és így szólt:

- Igen, nemsokára újra eljövök hozzátok. Hozok majd nektek könyveket!

És miközben kilibegett az ajtón, azt mondta a tanítónak:

- Adjon nekik mára szünnapot!

Kézen fogva kivezetett engem a folyosóra és fölém hajolva, halkán így szólt:

- A jövőben uralkodj magadon, hagyd abba csínyjeidet, igen? Én tökéletesen értem, miért vagy csintalan! Nos, élj boldogul, fiam!

Mélyen meg voltam indulva, különös érzés hullámozott bensőmben és miután a tanító elbocsátotta az osztályt és engem egyedül visszatartott és megmagyarázta, hogy ezután csendesebben kell viselkednem, mint a víz és alázatosabban, mint a fű a réten.

Még akkor figyelmesen és tisztelettudóan hallgattam rá.

Mikor a pópa, aki éppen bundáját húzta fel, megpillantott, barátságosan így szólt rokonszenves basszus hangján:

- Ezután újra jelen lehetsz az óráimon! Igen. Jelen lehetsz. De - csendben kell lenned. Igen. Csendben.

Igy aztán lényegesen megjavult helyzetem az iskolában, ezzel szemben azonban otthon csúnya eset történt, amit keservesen megemlegettem. Egyszer este anyám elment és kis testvéremmel egyedül maradtam otthon. Unatkoztam, elővettem mostohaapám egyik könyvét - az »Egy orvos naplója« az idősebb Dumastól - és lapozgatni kezdtem benne.

Két bankjegy, egy tízrubeles és egy egyrubeles volt a könyvben. A könyv tartalmát nem értettem, becsaptam tehát és félretettem. Ekkor hirtelen eszembe ötlött, hogy egy rubelért nemcsak a »Szent történeteket« lehet megvenni, ami nekem még mindig nem volt meg, hanem valószínűleg a Robinsonról szóló könyvet is. Hogy ilyen könyv létezik, azt nemrég hallottam az iskolában: egy hideg napon szünet közben meséltem valamit a gyerekeknek, amikor az egyik fiú egyszerre kicsinylőleg megszólalt:

- Ugyan mit, a mese bolondság, de a Robinson, - az aztán igazi történet.

Néhány fiú olvasta már Robinsont és valamennyien el voltak ragadtatva ettől a könyvtől. Engem bántott, hogy nagyanyám meséi nem tetszettek nekik és elhatároztam, hogy én is elolvasom Robinsont, hogy aztán »bolondság«-nak nevezhessem.

Másnap a »Szent történetek«-kel és két kötet Andersen-mesével és ezenfelül három font fehér kenyérral és egy font hurkával mentem az iskolába. A Wladimir-templom közelében egy sötét kis boltban ráakadtam Robinsonra is. Vékony könyv volt sárga táblával és egy műképpel, amely egy szakállas embert ábrázolt bőrsüvegben és vállára vetett állatbőrrel. Ez nem tetszett nekem, míg a meséskönyvek, bár használtak voltak, már külsejüknel fogva is jobban megfelelték ízlésemnek.

A nagy szünetben elosztogattam a fehér kenyeret és a hurkát a fiúk között és aztán a csodálatosan szép történetet olvastuk a »fülemüléről«, amely egyszerre megnyerte szívünket.

»Kínában kínaiak laknak és maga a császár is kínai,« - még emlékezem rá, hogy milyen kellemes csodálkozást váltott ki belőlem ez a mondat egyszerű, derüsen mosolygó csengésével és valami más, egészen egyszerű érzést támasztott bennem.

Nem tudtam végigolvasni az iskolában a fülemüléről szóló történetet és otthon tovább akartam olvasni. Mikor hazaértem, anyám a tűzhelynél állott, egy nagy villával a kezében és épen rántott tojást készített.

- Te vetted el az egyrubelest? - kérdezte halkán, sajtóságon tompa hangon.

- Igen... itt vannak a könyvek.

Alaposan végigvert és Andersen könyveit elvette tőlem és eldugta, ami még jobban fájt, mint a verés.

Néhány napig nem mentem iskolába, közben úgy látszik, mostohaapám elmesélte csínyeim hivatalnoktársainak, akiktől viszont osztálytársaim is megtudták a dolgot. Egyikük elmondta a dolgot az iskolában és amikor újra elmentem az előadásra, a »tolvaj« csúfnévvel fogadtak. Megpróbáltam megmagyarázni a fiúknak, hogy ez az elnevezés nem illik reám, mert hiszen nem is tagadtam, hogy én vettem el a rubelt. De nem hittek nekem s így én hazamentem és megmondtam anyámnak, hogy nem megyek többé iskolába. Az ablaknál ült, újra más állapotban volt, szomorúan, zavaros, bánatos tekintettel etette kis testvéremet, Szasát. Kinyitotta száját, mint egy halét és mereven rám nézett.

- Ne beszélj butaságokat, - mondta halkán - senki sem tudhatja, hogy te vetted el a rubelt.

- Menj oda és kérdezd meg.

- Akkor te magad fecsegted el. Te mondtad el, te? Mondd meg az igazat vagy holnap elmegyek az iskolába és utánajárok a dolognak!

Megmondtam annak a tanulónak nevét, aki elmesélte a történetet. Arca összezsugorodott és könnyekben tört ki.

Kimentem a konyhába és leheveredtem ágyamra, amely a kemence mögött volt. Ott feküdtem és hallgattam, amint anyám a szomszéd szobában halkán zokogott:

- Istenem, istenem!

Nem bírtam ki az undorító bűzben, amely az ágyam felmelegedett rongyaiból áradt ki, felkeltem és ki akartam menni az udvarra, de anyám visszahívott:

- Hová még? Hová? Gyere ide, hozzám...

Mind a ketten a padlón ültünk, a kis Szasa anyám ölében feküdt, a ruhája gombjaival játszott és fejével integetve mondotta: »om« - ami azt akarta jelenti, hogy gomb.

Anyámhoz simultam, ő pedig átfogott karjával és így szólt:

- Mi olyan szegények vagyunk, a mi számunkra minden kopek... minden egyes kopek...

Nem fejezte be a mondatot és egyre melegebben és erősebben szorított magához:

- Oh, ez a lump... ez a lump! - mondta hirtelen és Szasa megpróbálta utána mondani: »nump«.

Furcsa gyerek volt a kis Szasa: tehetetlen és ügyetlen, nagyfejű, csendesen mosolyogva nézett körül szép kék szemével, mintha várna valamit. Szokatlanul korán kezdett beszélni, sohasem sírt és mindig csendes volt és vidám. Nagyon gyenge volt, alig tudott négykézláb mászni, mindig örült, ha engem meglátott, felém nyujtotta kezecskéit, hogy vegyem a karjaimra és puha, szinte ibolyaszagú ujjacskáival a fülem mögött játszott. A második gyereknek, Miklós-nak születése után nemsokára hirtelen meghalt, nem is volt beteg előbb, reggel még olyan csendes és vidám volt, mint máskor és alkonyatkor, amikor esti misére harangoztak, már holtan feküdt az asztalon.

Anyám mindent eligazított az iskolában és én újra járhattam az iskolába, anélkül, hogy osztálytársaim csúfoltak volna. De úgy látszik, az volt megírva számomra a sors könyvében, hogy örökösen ide-oda hánykolódjak és így rövidesen ismét történt valami, ami mostohaapám szűk lakásából nagyapám még szűkebb szobáckájába kergetett.

Egyszer, a délutáni tea idején, az udvarból a konyhába mentem és hallottam, hogy anyám hangosan kiáltja:

- Oh, Jewgenij, kérlek... kérlek szépen!
- Ugyan mit? Bolondság! - felelte mostohaapám.
- De én tudom, hogy most hozzája mégy!
- Na és ha hozzá megyek?

Néhány pillanatig hallgattak mindketten, aztán köhögött anyám és így szólt:

- Milyen közönséges gazember vagy te mégis!

Hallottam, hogy veri anyámat, berohantam a szobába és láttam, hogy anyám a földön térdel, hátával és két könyökével egy széknek támaszkodva, kidülleszti mellét és hátraszegi fejét, rekedten hörög és tágra nyitja riadtan néző szemeit, míg ő csinosan felöltözködve új egyenruhájába, hosszú, kinyújtott lábaival melle felé rúg. Felkaptam az asztalon heverő elefántcsontnyelű kenyérkést - az egyetlen emléket, ami apámtól maradt anyámra - és őrzöngő dühvel mostohaapám oldala felé szúrtam vele. Anyámnak még volt annyi ideje, hogy odébbtaszítsa Maximowot, úgy hogy a kés csak egyenruháját lyukasztotta át és könnyedén megkarcolta bőrét. Mindkét kezével oldalához kapva, hangosan jajgatva és nyöszörögve rohant ki a szobából, míg anyám kiabálva megragadott és a földre dobott engem. Ott lefogott, amíg mostohaapám visszajött az udvarról és kivett a kezéből.

Késő este, mikor mostohaapám mégis elment hazulról, anyám mégis odajött hozzám a kemence mögé, óvatosan megölelt és megcsókolt és sírva mondta:

- Bocsáss meg, én vagyok mindennek az oka. Oh, kedvesem, hogy tehetted azt? A késsel szúrni!

A legkomolyabban és teljes tudatában annak, hogy mit mondok, megmondtam neki, hogy leszúrom mostohaapámat és magamat is. És azt hiszem, meg is tettem volna ezt, vagy legalább is megkíséreltem volna. Még most is látom azt a hitvány, hosszú lábat, a tarkás stráffal a nadrág oldalán, amint a levegőn át a térdelő asszony felé rúg a csizma orrával. Sok évvel később a szemem láttára halt meg ez a szerencsétlen Maximow a kórházban; sírtam, mikor szép, tétova szemei elhomályosodtak és megüvegesedtek, de még ebben a nehéz órában, minden szomorúság mellett, amely lelkemet eltöltötte, sem tudtam elfelejteni, hogy rugdosta anyámat.

Mikor a műveletlen arcú élet ez ólomsúlyú szörnyűségeit életre hívom emlékezetemben, azt kérдем néha, érdemes-e ezekről a dolgokról beszélni. És teljes bizakodással felelem magamnak ilyenkor: igenis érdemes, mert még mindig eleven, szomorú valóság, amit itt leírok, olyan valóság, amelynek durvasága ma sem veszített erejéből, amelyet gyökeréig meg kell ismerni, hogy gyökerestől kitéphessük a nép lelkéből, a mi eltompult, szégyenletes életünkből.

És még egy pozitív okom van arra, hogy leírjam ezeket a szörnyűségeket, mert ha mégoly visszataszítók is, vagy ha mégoly súlyosan is nehezednek ránk, megannyi nemes lelket is semmisítenek meg és örölnék fel, az orosz ember mégis annyira makkegészséges és olyan ifjú szívű, hogy mindezeket leküzdi és le fogja küzdeni ezután is.

Nemcsak az a csodálatos a mi életünkben, hogy a durva és állatian közönséges zománca olyan szilárdan és sűrűen van rajta, hanem az is, hogy ezen a zománcon, ha még oly vastag is, diadalmasan áttör az emberileg jó, az egészséges, az alkotó és ébren tartja szilárd reményiségünket a szebb, fényesebb, igazabban emberi létre való újjászületésre.

*

Nagyapához vittek.

- Na te rabló, te gyilkos? - ezzel fogadott és kezével az asztalra ütött. - Eszemágában sincs, hogy etesselek, etessen a nagyanyád, ha akar.

- Bizonyára akarom - mondta nagyanya. - Ha csak ennyiből áll a dolog?

- Nos, akkor csak etessed - kiáltott rá, de aztán lecsillapodott és magyarázólag mondotta:

- Most ugyanis külön háztartást vezetünk, érted?

Nagyanya az ablaknál ült és csipkét vert - vidáman csattogtak az orsók és mint arany sündisznó csillogott a tavaszi napsütésben a rézgombos tűkkel sűrűn teletüzdelt párna. És nagyanya is úgy ült ott, változatlanul, mintha rézbe öntötték volna; nagyapa azonban még kiszáradtabbnak, nyugodtabbnak látszott, vörös haja egészen megőszült, mozdulatai nyugodt méltóságát nyugtalan izgás-mozgás váltotta fel és zöldes szemei zavarosan és bizalmatlanul néztek. Nagyanya nevetve mesélt a vagyon felosztásáról - a lábasokat, fazekakat, edényeket nagyapa mind nekiadta ezekkel a szavakkal:

- Ez a tiéd, egyéb követelésed nincs.

A régi ruhákat, ékszereket és rókaprémest bundáját elvette tőle és mindezt eladta hétszáz rubelért, amit uzsorakamatra kölcsönadott a keresztfiának, egy kikeresztelkedett zsidó gyümölcskereskedőnek. Félelmes zsugori lett és minden szeméremérzet kiveszett belőle; elment a régi ismerőseihez, egykori kollégáihoz a céhelőljáróságban, a gazdag kereskedőkhöz, elpanaszolta nekik, hogy a gyermekei tönkretették és segélyt koldult tőlük. Kitűnően kihasználta a megbecsült állást, amit egykor elfoglalt és dús alamizsnákat, nagy bankjegyeket kapott. Nagyanya arca alatt hadonászott ezekkel, hogy bosszantsa őt és kérkedve mondotta, mint egy gyerek:

- Ide nézz! Neked a századrészét sem adnák!

A pénzt, amit ilyen módon összekuporgatott, kölcsönadta új barátjának, egy hosszúlábú, kopasz szücsnek, akit a külvárosban általában bakkecskének neveztek és a testvérének, egy testes, vörösképű, barnaszemű kofának, aki maga is olyan csömörletesen édeskés volt, mint a méz, amit árult.

Mindent szigorúan felosztottak a házban: egyik nap nagyanya készített ebédet - abból, amit a maga pénzén vásárolt, másnap nagyapa vett kenyeret és enivalót. Az »ő« napján mindig rosszabb volt az ebéd, mint nagyanyaén, mert ő csak tüdőt, májat, nyelvet vagy pacalt vásárolt, míg nagyanya mindig jó húst vett. Teát, cukrot mindegyik külön tartott a maga számára, de közös kannát használtak a tea felforralására. Nagyapa aggódalmaskodva vigyázott, hogy meg ne rövidüljön.

- Megállj! Várj csak, mennyit tettél te bele? - kiáltott nagyanyára, ha ez a maga teájából vett és kiöntötte a tealevelecskéket tenyerébe és gondosan megszámolta őket. - A te teád ugyanis kisebb levelű, mint az enyém, én tehát kevesebb teát teszek hozzá.

Szigorúan ügyelt arra is, hogy nagyanya egyformán erős teát öntsön mindkét pohárba és ne igyék esetleg egy pohárral többet, mint ő.

- No, még egy pohárral, mi? - kérdezte nagyanyám, ha a tea végére járt.

Ő belenézett a teáskannába és így szólt:

- Na, nem bánom, még egy pohárral!

Még a szentképek előtt levő lámpákba való olajat is külön-külön vásárolták, miután egy félszázadot együtt, közös munkában töltöttek el.

Az én számomra mindezek a mókák, amiket nagyapa csinált, époly nevetségesek voltak, mint utálatosak, míg nagyanya csak nevetséges oldalukat látta:

- Hagyd csak, - próbált lecsillapítani - mit árt ez? Megvénült az öregecském és buta ötletei vannak. Mennyi idő telt el, míg nyolcvan éves lett? Majd meglátod, ha te is olyan sokáig éltél! Hadd csinálja nyugodtan bolondságait, a magam számára és neked majd csak megkeresem én azt a falat kenyeret.

Most már én is kerestem pénzt; vasárnaponként hajnalban egy zsákkal bejártam az utcákat, udvarokat és marhacsontot, rongyot és ócska vasat gyűjtöttem. Egy font rongyért, vagy papírért húsz kopeket fizettek az ószerészek, az ócskavasért ugyanennyit, a csontért nyolc-tíz kopeket. Hétköznapokon iskola után is folytattam ezt a mesterséget; minden szombaton eladtam az összegyűjtött készleteket és a heti bevételem mindent összevéve kitett harmincötven kopeket, néha többet is. Nagyanya elfogadta tőlem a pénzt, gondosan eltette szoknyája zsebébe és szemét lesütve, dicsért:

- Köszönöm, galambocskám! Mi ketten majd csak megélünk valahogy, mi? Ha csak ennyiből áll a dolog.

De ha még oly bátran csengtek is szavai, egyszer mégis láttam, hogy csendesen állva nézi rézpénzeimet tenyerében és forró könnyeket sírt; egy nagy, zavaros köncsepp ép az orrán csüngött.

A rongykereskedésnél jövedelmezőbb volt a tűzifa- és deszkalopás az Oka partján levő farraktárakból és a homokszigeten, ahol vásárok idején gyorsan felépített deszka-bódékban a vaskereskedést bonyolították le. A vásár után lebontották a bódékat és a deszkákat és léceket halomba rakták, amiket a tavaszi áradásig a szigeten hagytak. Egy jó deszkáért a háztulajdonosok tíz kopeket is fizettek és napjában két deszkát könnyen lehetett lopni. Ennek az üzletnek sikeres lebonyolításához természetesen feltétlenül rossz idő kellett, eső vagy hófúvás, ami az öröket elkergette a helyükről.

Szorosan összetartó bandát alkottunk, a bandához tartozott Szjanka Wjachir, egy koldus-asszony tízéves fia, egy kedves, gyengéd, mindig csendesen vidám fiú; a hontalan Kostroma, egy erőscsontú fiú sűrű hajfonattal és fekete szemekkel, aki később galamblopás miatt a fiatalokú bűnösök egyik telepére került és ott alig tizenhárom éves korában felakasztotta magát; a tizenkétesztendős Chabi, egy derék, jószívű tatárfiú, akinek szokatlanul nagy ereje volt, a tömpeorrú Jaszj, egy nyolcesztendős epileptikus, hallgatag, mint a hal, a temetőőr és sírásó fia és az egész társaságban legidősebb volt a jól megtermett, igazságos gondolkozású Grisa Csurka, egy szabó özvegyének fia, aki szenvedélyes boxoló volt. Valamennyien egy utcában laktunk.

A lopást nem tartották a külvárosban bűnnek, hanem régi, jó szokásnak és majdnem az egyetlen eszköznek arra, amely félmeztelen lakóinak lehetőséget adott arra, hogy életüket tengessék. A másfélhónapos vásár alatt nem tudtak annyit keresni, amennyi az egész évre kellett és igen sok tiszteletreméltó házigazda »a folyón való munkával« szerzett egy kis mellékjövedelmet, áradáskor kihálázták az elsodort fákat és dorongokat, tutajajaikon kisebb rakományokat szállítottak, »üzleteket« csináltak a gabona átlapátolásánál és mérésénél és elcsentek mindent a bárkákról, ami elcsenhető volt. Vasárnaponként aztán meghitt körben ültek együtt, a felnőttek elmesélték hőstetteiket és a kicsinyek hallgatták őket és tanultak belőle.

Tavasszal, amikor úgy a vásár megnyitása előtt élénk sürgés-forgás volt - esténként a külváros utcáin részeg kézművesek, kocsisok és egyéb munkások heverték, a külvárosi gyerekek kikutatták a részeket zsebeikbe - ehhez jussuk volt, amit a felnőttek szeméi előtt érvényesítettek. Az ácsoktól ellopták a mérővesszőt, a kocsisoktól a csavarokat, a teherkocsisoktól a kap-

csolókat és a kocsitengely vaspántjait. A mi kompániánk azonban ezektől a fosztogatásoktól távol tartotta magát.

- Nem lopok - jelentette ki egyszer Csurka határozottan. - Anyám megtiltotta.

- És én félek - mondta Chabi.

Kostroma kifejezetten undorodott a tolvajoktól és a »tolvaj« szót mindig különös hangsúllyal ejtette ki; ha látta, hogy a többi gyerek odalopózik a részekhez, szétkergette őket és ha elcsípett egyszer egy ilyen kis csirkefogót, alaposan elverte. Ez a nagyszemű, mogorva gyerek a felnőttet játszotta, furcsán, szétvetett lábakkal járt, mint egy teherhordó, igyekezett mély, durva hangon beszélni, és volt lényében valami súlyos, gondolatokkal telt és öreg. Wjachir, a mordvin fiú meg volt győződve arról, hogy a lopás bűn.

Mint már mondtam, azt nem tartottuk lopásnak, ha valaki a »Homokszigetről« deszkákat, léceket cipelt el, ettől egyikünk sem riadt vissza és ezen a téren egész ügyes fogásokat eszeltünk ki, ami lényegesen megkönnyítette az üzemet.

Estefelé, ha besötétedett, rossz időben korábban is, Wjachir és Jaszj a nedves, a göröngyös jégen át a homoksziget öblébe mentek és pedig lehetőleg feltűnően, hogy az örök észrevegyék őket; mi négyen pedig egyenként és lehetőleg észrevétlenül igyekeztünk átjutni a szigetre. Az örök Wjachir és Jaszj után eredtek, mi pedig összegyűltünk az előre megállapított rakásnál és kiválogattuk zsákmányunkat, amit aztán a partra is cipeltünk, míg Wjachir és Jaszj gyors lábaikkal az örököt foglalkoztatták. Mindegyikünknek volt egy kötele egy görbe szöggel a végén, amivel a deszkákat és léceket a jégen, havon át a partra vontattuk. Az örök sohasem vettek bennünket észre és ha néha észre is vettek, sohasem tudtak elcsípni minket. A zsákmányt eladtuk, a jövedelmet felosztottuk hat egyenlő részre; mindegyikünknek öt-hét kopek jutott.

A keresetünk elegendő lett volna arra, hogy egész napra jóllakjunk belőle, de Wjachir verést kapott az anyjától, ha nem adott neki egy nyolcad pálinkára valót. Kostroma galambokat akart venni és erre takarította a pénzt, Csurka anyja gyakran beteg volt és orvosság kellett neki, Chabi is félretette a pénzt, hogy majd szülővárosába utazhassék. Onnan jött kis gyerek korában Nishnijbe egy nagybácsijával, aki nemsokára aztán belefűlladt a Wolgába, de elfelejtette a szülővárosa nevét és csak annyit tudott, hogy a Kamo mellett nem messze a Wolgától feküdt. Ez a történet sokszor mulattatott bennünket és gyakran hecceltük a kancsalszemű kis tatárt ezzel a dallal:

Kamo partján van egy város,
Neve furcsa, boszorkányos,
Hogy is hívják?... tudtam máig...
Vezess koma el odáig!

Chabit eleinte bosszantotta ez a dal, de Wjachir dörmögő hangon rendreutasította:

- Mi jut eszedbe? Hát szabad az embernek a pajtásaira haragudni?

A tatár jó képet vágott a rossz játékhoz és velünk együtt énekelte a dalt a Kamo mellett fekvő városról.

A rongyszedést és csontgyűjtést természetesen nem hagytuk abba a deszkalopás miatt. Különösen tavasszal foglalkoznak ezzel, mikor a hó már elolvadt és az eső tisztára mosta a vásártér kövezett, üres utcáit. Itt az árkokban mindig tömegével találtunk szeget, vashulladékot, nem ritkán réz- és ezüstpénzt is; hogy a vásárosok ne vegyék el a zsákunkat és ne kergessenek el bennünket, nagyot köszöntünk, vagy egy kétkopekest adtunk nekik. Nem volt könnyű dolog a pénzszerzés, de egyébként nagyon kedélyesen élt a mi szövetségünk és ha voltak is köztünk

kisebb surlódások, nem emlékezem, hogy akárcsak egyszer is verekedésre került volna a sor köztünk.

Wjachir volt köztünk a békeközvetítő; ő mindig megtalálta a kellő időben a kellő szót, ami meglepett és csodálatba ejtett bennünket. Minden rosszat, mint feleslegeset elutasított magától, még a fölöttébb ingerlékeny kis Jaszj haragos kitörései sem hozták ki sodrából.

- Mire való ez? - mondotta, ha valamit helytelennek tartott - nincs ennek semmi értelme!

És mi beláttuk, hogy tényleg nincs semmi értelme.

Anyját, a koldusasszonyt, »mamuciká«-nak nevezte és mi nem találtuk nevetségesnek ezt.

- Tegnap mamucikám megint pityókosan jött haza - mesélte és aranyhárga, kerek szemei vidáman csillogtak. - Kitárta az ajtót, leült a küszöbre és dalolt, dalolt a vén kacska.

Csurka, aki sokat adott a pontosságra, megkérdezte: - Mit énekelt?

És Wjachir tenyerével a térdére ütött és vékony, fisztulázó hangon énekelte el anyja nótáját:

»Kilip, kalap, kilip, kalap,
No lám, a víg juhászgyerek
Kopogott az ablakon
Jöjjetek ki, angyalom!

Fenn tündökölt már a hold,
Kis juhászunk lenn dalolt,
Szólt a sípja: lu-la-lu,
Alszik már a kis falu.«

Sok ilyen tréfás dalt tudott és nagyon csinosan adta elő őket.

- Igen, - mesélte tovább mamucikájáról - és aztán elaludt a küszöbön és a szoba egészen kihűlt; úgy fáztam, mint egy szabó, de ahhoz nem volt elég erőm, hogy elcepeljem az ajtóból. Ma korán reggel azt mondom neki: Miért részegeskedsz folyton? Mire ő így szólt: Hagyj csak, viseld el egy ideig, sokáig már úgy sem bírom!

- Igen, nemsokára meg fog halni, - erősítette Csurka komolyan - már egészen puffadt!

- Sajnálod majd őt? - kérdeztem.

- Miért ne - felelte Wjachir csodálkozva. - Hiszen ő jó hozzám.

Mi elhittük neki, hogy anyácskája jól bánik vele, bár tudtuk, hogy folytonosan üti.

Ha néha rosszul ment az üzletünk, Csurka azt javasolta:

- Hallgassatok ide, adjon mindegyikünk egy kopeket, hogy Wjachir anyjának legyen pálinkára, különben újra megveri!

Irni és olvasni csak ketten tudtak társaságunkban, Csurka és én. Wjachir nagyon irigyelt bennünket tudományunkért és hegyes egérorrát simogatva, dörmögte:

- Ha eltemettem mamucikámat, én is járok iskolába. Addig kérlelem a tanítót, míg felvesz. És ha kijártam az iskolát, beállok kertésznek a püspöknél vagy akár a cárnál!

Tavasszal mamucikát pálinkás butykosával és egy öreg emberrel együtt, aki örökösen »templomépítésre« gyűjtött, eltemette egy összeomló farakás. A súlyosan sebesült asszonyt kórházba vitték és a derék Csurka így szólt Wjachirhoz:

- Most nálunk lakhatsz, anyám majd megtanít olvasni.

Nemsokára Wjachir, fejét felfelé szegve, már a cégtáblákat olvasta az utcán:

- Liszt- és úfszerkereskedés...

Csurka kijavította:

- Füszer, te tökfejű!

- Tudom, de a petük úgy táncolnak előttem!

- Nem petük, hanem betük.

- Igen... úgy ugrálnak az örömtől, hogy az ember olvassa őket!

Vonzódása a fákhöz, nagyon mulattatott bennünket. A külváros talaja homokos, a növényzet nagyon szegényes volt, - csak itt-ott állt az udvaron magányos, silány fűzfa, vagy görbenövésű oleanderbokor, míg a kerítés mellett szürke, sáros, csenevész fű nőtt. Ha valamelyikünk egy félig elszáradt bokorra ült, Wjachir rászólt:

- Miért tiprod le a füvet? Nem tudsz melléje ülni, a homokra? Nem mindegy neked?

Megrovásra méltó dolog volt szemében, ha levágtunk egy fűzfavesszőt vagy letéptünk egy oleandervirágot. Mindig nagyon csodálkozott, ha ilyesmit tettünk és szemrehányóan mondta:

- Mindent el kell pusztítanotok? Valóságos ördögök vagytok!

És ezzel elérte, hogy szégyeltük magunkat!

Szombatonként volt a mi külön multságunk - háborút viseltünk a tatárok ellen.

Egész héten gyűjtöttük az eldobált, régi háncscipőket és eldugtuk őket egy meghatározott helyen. Mikor aztán szombatonként a »szibériai kikötőből« jött a tatár teherhordók csapata, elhelyezkedtünk valamelyik utcakereszteződésnél és megindítottuk a tüzelést a régi - cipőkkel. Eleinte zokon vették a dolgot, utánunk szaladtak és káromkodtak, de később őket is magával ragadta a játék öröme és támadásunkat várva, szintén régi cipőkkel felfegyverezve jelentek meg a porondon.

Sőt kifosztották a mi municiók raktárainkat is, amelyeket kikémltek, ami ellen hangos »Igy nem játszunk!« kiáltással tiltakoztunk. Ilyenkor nevetve visszaadták a cipők felét, mire a legnagyobb kedélyességgel elkezdődött a harc. Hangosak és vidámak voltak, a tatárok teli torokból nevettek, ha egy jólirányzott dobás a földre terített valamelyikünket.

Késő estig tartott a játék, a kispolgárok kijöttek házacskáikból - és a »rend kedvéért« dörögtek a csendháborítás miatt. Miután mindkét részről elláttuk egymást és ellőttük a municiót, a két fél békét kötött egymással. Nem ritkán elmentünk aztán a tatárok otthonába, ahol ők közös háztartást vezettek és itt megvendégeltek bennünket lóhússal, főzeléklevessel, erős teával és édes vajastésztából készült diócskákkal. Nekünk tetszettek ezek a nagy emberek, akik valamennyien atléták voltak - volt valami gyermeki a lényükben, ami megörvendezett bennünket. Nekem különösen szelidségük, elpusztíthatatlan jóságuk és az a gyöngéd komolyság tetszett, amellyel egymással szemben viselkedtek. Pompás volt a nevetésük is - könnyeztek és majd megfulladtak a nevetéstől és a legerősebb köztük, egy bevert orrú óriás, valósággal üvöltött és ordított, ha nevetett. Olyan erős volt, hogy egyszer egy huszonhét pud súlyú harangot egyedül vitt a hajóról messze a partra és Wjachirt egyszer a tenyerébe ültette, kinyújtott karral felemelte és így szólt:

- Na, szállj az égbe, fiam!

Esős napokon gyakran Jaszjnál, a temetőben, apjának örkunyhójában jöttünk össze. A temetőőr viharvert ember volt, görbe lábakkal és hosszú karokkal. Feltűnően kis fején és sötét arcán csomókban volt a határozatlanul piszkos színű szőr; feje egy kiszáradt naspolyára

emlékeztetett, vékony nyaka volt a szár rajta. Édeskésen hunyorgatott sárgás szemeivel és gyakran hadarva dörmögte maga elé:

- Isten óvjon az álmatlanságtól! Uch!

Mielőtt a temetőbe mentünk, három deka teát, egy negyedfont cukrot, kenyeret és egynolcad pálinkát vettünk a kis Jaszj apjának.

- Na, бүдös paraszt, készítsd elő a szamovárt! - parancsolta Csurka szigorúan.

Az öreg mosolygott, felállította a szamovárt és a teára várva, fölöttébb komolyan megtárgyaltuk ügyeinket. Az öreg jó tanácsokkal és utasításokkal látott el bennünket.

- Hallgassatok ide: holnapután halotti tor lesz Trusznowéknál, nagy vendégeskedés lesz, - jó lenne, ha ti elhoznátok a csontokat?

- Trusznowéknál maga a szakácsné gyűjti a csontokat - felelt a mindenttudó Csurka.

Wjachir elmélázva nézett ki az ablakon a temetőbe és így szólt:

- Mikor mehetnék ki végre az erdőbe, oh jóságos isten!

Jaszj mindig hallgatott, szomorú szemeivel nézett bennünket, hallgatva mutatta nekünk játékait - törött ólomkatonákat, lovakat láb nélkül, kis rézdarabokat és egy gyűjteményt különböző gombokból.

Apja különféle csészéket és kancsókat állított az asztalra és hozta a szamovárt. Kostroma leült, hogy betöltse a teát, az öreg pálinkáját itta, felmászott a kemencére, onnan nyújtotta felénk hosszú nyakát, végigmustrált bennünket bagolyszemeivel és dörmögte:

- Uch, hogy a fene enne meg benneteket - mondta.

- Oh, ti tolvajok, - az ég óvjon meg az álmatlanságtól!

- Mi épenséggel nem vagyunk tolvajok! - oktatta ki Wjachir.

- Na, akkor csirkefogók vagytok!

Ha a sírásó terhünkre kezdett lenni, Csurka gorombán rászólt:

- Hagyj bennünket békében, бүдös paraszt!

Én, épúgy mint Csurka és Wjachir, halálosan útáltam, ha a sírásó elkezdte felsorolni, hogy melyik házban vannak betegek és ki hal meg hamarosan a külvárosban. Ő pedig valósággal kéjelegve, minden részvét nélkül beszélt erről a témáról, és mihelyt látta, hogy ezen mérgelődünk, szándékosan beszélt és ingerelt bennünket:

- Aha, féltek, kis ördögök? Úgy, úgy! Hagyjátok csak!

Szavába vágunk, de ő nem hagyta magát megzavarni:

- Oh, hisz ti is meghaltok egyszer, örökké ti sem élhettek!

- Na, hát akkor meghalunk, - mondta Wjachir - de mint angyalok jutunk az égbe!

- Ti-i, - mint angyalok? - felelt a sírásó elhülve a csodálkozástól.

Majdnem valamennyi külvárosi élettörténetét ismerte, akiket eltemetett a szomorú, sivár temető homokjába; szinte úgy éreztem, mintha kinyitotta volna előttünk a házak kapuit és mi beléptünk és láttuk volna, hogy élnek az emberek. Egész éjszaka fecsegett volna, de alighogy bealkonyodott az örkunyhóban, felkelt Csurka az asztaltól és így szólt:

- Haza kell mennem, anyám fél egyedül. Ki jön velem?

Mindnyájan felálltunk. A kis Jaszj elkísért bennünket a temető faláig, bezárta mögöttünk a kaput és sötét, csontos arcát a rácshoz szorítva nézett utánunk és mondotta:

- Éljetek boldogul!

Mi azt feleltük:

- Élj boldogul!

Nagyon fájt nekünk, hogy a kis fiút ott kellett hagynunk a temetőben és Kostroma egyszer azt mondta, mikor elmentünk a temetőből:

- Mire holnap felébredünk, talán már meghalt!

- Igen, - vélte Csurka - hisz valamennyiünknek rosszul megy, de neki megy legrosszabbul!

- Nekünk nem is megy rosszul! - tiltakozott Wjachir és be kell vallanom, hogy én is az ő véleményén voltam. Nekem nagyon tetszett ez a független csavargó élet és a pajtásaim is tetszettek. Valami nagy, új érzést támasztottak bennem és nyugtalan ösztönzést éreztem, hogy valami különöset, jót tegyek értük.

Az iskolában ezalatt az idő alatt nem volt könnyű dolgom. Az osztálytársaim nevettek rajtam, rongyszedőnek, koldusnak, csavargónak neveztek és egyszer, egy veszekedés után, bepanaszoltak a tanítónál, hogy nem lehet mellettem ülni. Emlékezem még, mennyire felháborított ez a panasz és mennyire nehezemre esett ezután is eljárni az iskolába.

Végre levizsgáztam a harmadik osztályból. Jutalmul egy evangéliumot, a Krylow-féle mesék egy bekötött példányát és bekötetlen könyvet kaptam azzal a számomra érthetetlen címmel: »Fata Morgana«. Egy bizonyítványt is adtak. Mikor ezeket az ajándékokat hazavittem, nagyapa nagyon örült és meg volt hatva és kijelentette, hogy ezeket a dolgokat gondosan meg kell őrizni, ő majd elzárja a ládjába. Nagyanya akkor néhány nap óta betegen feküdt, nem volt pénze és nagyapa jajgatott és nyögött:

- Szegényre esztek-isztok engem, oh ti-i!

A könyveket elvittem egy boltba, eladtam őket ötvenöt kopekéért és nagyanyámnak adtam a pénzt. A bizonyítványt össze-vissza firkáltam, összehajtogattam és nagyapának adtam, aki nem vette észre buta csínyemet és elzárta azt. Egyszer aztán keservesen megbűnhődtem ezért az ostobaságért.

Az iskolákat szerencsésen elvégezve, minden időmet az utcán tölthettem. Künn most különösen szép volt, tavasz volt és az üzletünk virágzott. Vasárnap valamennyien együtt már kora hajnalban kimentünk a szabadba a fenyőerdőkbe és estefelé kellemesen elfáradva még szorosabb barátságban egymás iránt, jöttünk vissza a külvárosba.

De ez az élet sem tartott sokáig. Mostohaapám újra elvesztette állását és eltűnt valahová, anyám pedig a kis Nikolájjal nagyapához költözött. Nagyanyám a városba költözött és egy gazdag kereskedő házában élt, aki megbízta, hogy egy kendőre hímezze ki Krisztus sírbátételét és így nem maradt más hátra, minthogy kis öcsém mellett én legyek a dajka.

Anyám néma volt és kiszipolyozott, alig tudta lábait mozgatni és mindenre az irtózat kifejezésével nézett. A kicsike skrofulózus volt és olyan gyenge, hogy sírni sem tudott hangosan, ha éhes volt, hanem csak rémesen nyöszörgött. Ha jóllakott, elcsendesedett és ilyenkor úgy hangzott a lélekzése, mint a macska dorombolása.

Nagyapa minden oldalról gondosan megtapogatta, amikor elhozták hozzánk és így szólt:

- Jól kellene táplálni, de nekem nincs anyyim, hogy valamennyieteket el tudjalak tartani.

Anyám a sarokban ült ágyán és rekedten sóhajtotta:

- Hisz oly kevés kell neki.

- Ennek egy kevés, annak egy kevés - sok kicsi sokra megy.

Elfordult anyámtól és nekem mondta:

- A kicsinek sokat kell a szabadban lennie, a napon. A homokban kell ülnie.

Hoztam egy zsák tiszta, száraz homokot, az ablak alatt egy napos helyen kiöntöttem és az öcsémet nyakig beástam a homokba, ahogy nagypapa meghagyta.

A kicsike szeretett így a homokban ülni, elégedetten hunyorgatott és rám nézett sajátságos szemével, amelynek fehérjét a nagy sötétkék pupillától közepén a világos gyűrűvel nem is lehetett látni.

Mindjárt megszerettem kis testvéremet, - úgy tűnt fel nekem, mintha mindent megértene, amit én gondoltam, mikor mellette feküdtem a homokban és nagypapa recsegő hangja a nyitott ablakon át felénk hangzott:

- A halálhoz nem kell bölcsesség! Inkább élni tudtál volna!

Anyám erre csak hosszan és nehezen köhögött.

A kicsike kiszabadította karocskáit a homokból, felém nyújtotta őket, bölintott fehér fejcskájával; ritkás haja szürkésen csillogott és arcának olyan öreg és okos kifejezése volt.

Ha kacska vagy macska jött közelünkbe, Kolja hosszan elnézte őket, aztán felnézett rám és alig észrevehetően mosolygott. Engem zavarba hozott ez a mosoly, - talán eltalálta, hogy unatkoztam mellette és legszívesebben egyedül hagytam és az utcára futottam volna?

Az udvar szűk volt és piszkos. A kaputól a fürdőházig lécpajták, faistállók és pincék voltak. A tetőket csónakroncsok és nedves faabroncsok borították, amit jégzajlás és áradás idején halásztak ki a házbeliék. Az udvarban is nagy rakásban különféle nedves fa feküdt, amely megrothadt a napon és dohos szagot árasztott.

Mellettünk egy vágóhíd volt, majd minden reggel hallottuk ott a borjak bőgését, a birkák bégetését és olyan intenzív vérszag áradt onnan át, hogy néha úgy éreztem, mintha átlátszó, bíborvörös háló gyanánt lengett volna az udvar fölött a sűrű porban.

Mikor az állatok a mészáros baltájának tompa csapásai alatt bömböltek, Kolja lehúnyta szemeit, felfujta ajkait - nyilván a hangjukat akarta utánózni, de csak a levegőt fujta ki:

- F... f... fu...

Délben nagypapa kidugta fejét az ablakon és azt kiáltotta:

- Asztalhoz.

A kicsikét az ölébe vette és maga etette; görbe ujjával tolta a kását Kolja szájába. Ha már etette egy darabig, felemelte a kicsike ingecskejét, megtapogatta ujjával a hasát és félhangosan azt mondta:

- Elég már? Vagy adjunk még neki?

A sötét sarokból az ajtó mellől anyám hangja hallatszott:

- Hiszen látja, hogy kezecskéivel a kenyér után nyul!

- Egy gyerek nem tudhatja, mennyit szabad ennie.

- No, most már elég - mondta végül nagypapa. - Eredj, vidd az anyjához!

Felvettem Kolját, aki visszakívánkozott az asztalhoz és nyöszörgött. Anyám köhögve jött elém, - száraz, csontos karjait kinyújtotta felém, karjai hosszúak és vékonyak voltak, mint a fenyő, amelynek köröskörül letörtek az ágai.

Egészen néma lett, csak ritkán szólt egy szót hörgő hangján, egész nap hallgatva feküdt a sarokban és - meghalt. Hogy meghalt, azt természetesen éreztem és tudtam, hisz nagyapa tolakodó módon annyiszor beszélt a halálról, különösen esténként, ha künn besötétedett.

Nagyapám ágya a szoba elülső sarkában állott, majd a szentképek alatt. Ha lefeküdt, sokáig dörmögött a sötétben:

- Bizony, most meghalunk! Milyen arccal lépünk az úristen elé? Mit mondunk neki? Egész életünkön át gyötörtük, kínoztuk magunkat és mit értünk el?

Én a kemence és ablak között a padlón aludtam, de nagyon szűk volt számomra a hely és lábaimat be kellett dugni a kályhalyukba, ahol a svábok csiklandozták. Ez a szűk sarok a tűzhely mellett sok boszúságot okozott nagyapának, mikor ott főzött, minden pillanatban beverte a főzőkanál hosszú nyelével vagy a tűzpiszkálóval az ablaküveget. Mikor egyszer kifutott az étel egy fazékból, olyan hevesen kapkodott ide-oda a szerencsétlen sarokban, hogy nemcsak a fazekat borította fel, hanem az ablak ráámját is betörte két táblával együtt. Annyira vigasztalhatatlan volt emiatt, hogy leült a földre, hangosan sírt és panaszkodott: »Oh, istenem, istenem!« Csodáltam, hogy már rég nem jött rá, hogy a főzőkanál nyelét kellene megkurtítani és mikor odébbment, hozzáálltam, hogy a kanál nyelének hosszából levágjam a konyhakéssel a negyedét. Mikor nagyapa meglátta munkámat, haragosan szólni kezdett:

- Átkozott sátán! A fűrészelt kellett volna vened, a fű-ürészelt! Akkor a levágott darabokat is lehetett volna használni, te pokol fajzatja!

Karjaival hadonászva ment ki a pitvarba, anyám pedig azt mondta:

- Miért dugtad bele az orrodát?

Augusztusban halt meg vasárnap úgy déltájban. Mostohaapám épen visszaérkezett utazásából és újra állást kapott, nagyanyám Koljával átköltözött egy kis tiszta lakásba a pályaudvar mellé és anyámat is oda kellett volna vinni a legközelebbi napokban.

Halála napjának reggelén halkán, de tisztább, szabadabb hangon azt mondta nekem:

- Menj Jewgenij Wasziljewicshez és mondd neki, hogy kéretem!

Felült az ágyban, miközben kezeivel a falnak támaszkodott és hozzátette:

- Menj gyorsan!

Úgy láttam, mintha mosolyogna és szokatlan fény ragyogna szemeiben. Azonnal Maximow-hoz szaladtam, de ő épen misén volt. Nagyanyám elküldött burnótért, de mivel épen kifogyott a boltból és a boltosasszony hozatott valahonnan, várnom kellett. Elvittem nagyanyámnak a burnót és gyorsan hazasiettem. Anyám az asztalnál ült - tiszta, orgonavirágkék ruha volt rajta, símára volt fésülve és olyan komolyan, méltóságtelien nézett, mint máskor.

- Jobban vagy már? - kérdeztem sajtáságos szorongással.

Végignézett rajtam, ami fájdalmas érzéseket keltett bennem és így szólt:

- Gyere ide! Hol kószáltál, mi?

Nem volt még időm arra, hogy feleljek neki, mikor már belemarkolt a hajamba, a másik kezével egy hajlékony, hosszú pengéjű kést vett fel az asztról, amit egy régi fűrészből csináltak és nagy lendülettel néhányszor rámvágott a lapjával. A kés kiesett kezéből.

- Vedd fel! - mondta. - Add ide!

Felvettem a kést és az asztalra dobtam. Ellökött magától és én leültem a kemencepadkára és ijedten néztem őt.

Felállt a székről, lassan a sarokba ment, lefeküdt az ágyra és zsebkendőjével a verítéket törölte arcáról. Keze bizonytalanul mozgott, kétszer is arca mellé a vánkosra hanyatlott és azt törölgette az arca helyett.

- Adj... vizet! - suttogta.

Telemérettem a csöbörből a csészét és ő nagy kinnal felemelte kissé a fejét, néhány cseppet felszüröcsölt, félretolta hideg kezével karomat és halkán felsóhajtott. A sarok felé fordult, ahol a szentképek voltak, azután rámirányította tekintetét, ajkait mozgatta, mintha mosolyogni akarna és hosszú szempillái lassan ráborultak szeméire. Könyöke szorosan testéhez simult, ujjai gyengén mozogtak, karjai melle felé csúsztak, mintha a torokhoz igyekeznének. Arcán árnyék suhant át, a sárga bőr elpetyhüdt és az orra hegyes lett. Szája csodálkozva nyílt ki, de lélekzése nem hallatszott többé.

Sokáig álltam a pohár vízzel anyám ágya mellett és néztem, hogy merevedik meg és arca mint lesz egyre torzabb.

Nagyapa bejött és én azt mondtam neki:

- Anyám meghalt.

Az ágy felé nézett és így szólt:

- Mit fecsegsz itt?

A kemencéhez ment és kivette a vasárnapi pástétomot, miközben a kemence pléhajtájával és a tepsivel pokoli lármát csapott. Ránéztem tudtam, hogy anyám meghalt és némán vártam, mikor érti meg ezt nagyapa is.

Mostohaapám lépett a szobába könnyű, világos nyári zsaketben és fehér sapkában. Vett egy széket és anyám ágyához vitte: aztán hirtelen elejtette a széket és felkiáltott, olyan hangon, mint egy recsegő trombita:

- De hiszen meghalt - nézze csak!

Nagyapám a halottas ágy közelébe ment, halkán, tágranyílt szemekkel, a tepsivel kezében, tapogatózva ment végig a szobán, mint egy vak ember.

Néhány nappal anyám temetése után így szólt hozzám nagyapám:

- Nos, Lexej, te nem vagy medália, amit a nyakamba akaszthatnék, - nincs többé nálam hely a te számodra, menj az emberek közé.

És én az emberek közé mentem.